

Oskar Krejčí

SAMETOVÁ REVOLUCE

Professional Publishing

SAMETOVÁ REVOLUCE

Člověče, proč jsi mne opustil?

...

Člověče, proč jsi nás opustil?
ptají se háje a hvozdy, řeky a lučiny,
hory a oceány,
studánky a jezera.

Člověče, proč jsi nás opustil?
ptají se ti, co se teprve narodí.
A proč jsi opustil sám sebe?
ptá se bůh.

Komu a zač jsi zaprodal svou
nesmrtelnou duši?

Ale kdo ještě slyší?

Kdo ještě vidí?

Kdo ještě ví, že apokalypsa
propuká nenápadně,
vítězným křepčením
na svých vlastních hrobech?

Jiří Žáček

Oskar Krejčí

SAMETOVÁ REVOLUCE

PROFESSIONAL
PUBLISHING

The logo for Professional Publishing, featuring a stylized graphic of an open book or two curved lines below the text.

Knihy vychází díky daru Ing. Huga K.
a ve spolupráci s

Central European Education Institute s.r.o.

Oskar Krejčí
SAMETOVÁ REVOLUCE

© Prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc.

Edition © Kamil Mařík – Professional Publishing, Praha

Odpovědný redaktor PaedDr. Kamil Mařík

Vydalo nakladatelství Professional Publishing, Praha

<http://www.profespubl.cz>

profespubl@volny.cz

První vydání, 2014

Vyrobila tiskárna PBtisk Příbram

ISBN 978-80-7431-138-3

OBSAH

<i>Úvod</i>	9
ZÁHADNÝ LISTOPAD	11
<i>Hrdinská legenda</i>	12
<i>Spiklenecká teorie</i>	16
<i>Antropologická zákonitost</i>	19
<i>Geopolitická příčina</i>	28
<i>Ztracená pravda</i>	33
POHLED ZE STRAKOVKY	37
<i>Listopad začal v srpnu</i>	38
Bourání hranic	39
Moskva slzám nevěří	41
Vytváření předpokladů	44
Dominový efekt	47
Demontáž socialismu	48
<i>Most do neznáma</i>	50
Slovo a čin	50
Nemorálnost starých struktur	56
Přímá akce	58
Most ke křižovatce	61
<i>Templáři 20. století</i>	63
Poločas rozpadu	63
Život zabíjí sny	66
Neprůchodnost reformy	68
Oslepující setrvačnost	71
Nejednotnost reformistů	73
<i>Politická tvorba dějin</i>	77
Příčiny změny	77
Rozštěpení vlády	78
Vláda jako centrum	81
Ztráta iniciativy	91

<i>Palba na štáb</i>	95
Spor o Hrad	95
Chyby Strakovky	96
Hledání nové rovnováhy	102
Úředník v politice	108
Nová nerovnost	112
DESATERO O POLISTOPADOVÉ SVOBODĚ	
A MRAVNOSTI	115
KONEC ČESKÝCH DĚJIN	137
<i>Malé Česko ve velkých změnách</i>	139
<i>Příběhy obrození</i>	143
<i>Sebezpochybnění národa</i>	147
<i>Etnos versus teritorium</i>	149
<i>Zapírání minulosti</i>	150
<i>Národ bez státní suverenity</i>	152
<i>Národ bez velké politiky</i>	153
<i>Poznámky</i>	157
<i>Redakční poznámka</i>	159

ÚVOD

Tato útlá knížka přišla na svět proto, že čtvrt století, které uplynulo od sametové revoluce, zbavilo vzpomínky většiny účastníků osobní konkrétnosti. Barevnost emocí oněch dnů se již téměř vytratila. To je chvíle, kdy scénu ovládly oficiální historiografie a legendy. Nemůže tomu být jinak. Přesto je dobré se tomuto osudu vzpouzet – a 25. výročí je vděčná příležitost.

Sametová revoluce přerozdělila sudbu jednotlivců i celých skupin. Z privilegovaných udělala vydědence a z některých vybraných páriů udělala mocensky a majetkově vyvolené. Na nemnohé se usmálo i štěstí. To však nebyl důvod k vydání této knížky, nebo alespoň ne ten hlavní. Vzpomínat, opakovat si původní záměry je důležité pro porozumění budoucnosti, své zemi i sobě samému.

Praha, únor 2014

ZÁHADNÝ LISTOPAD

Události tří týdnů po 17. listopadu 1989 představovaly osudový zlom v dějinách Čechů a Slováků. Část vzrušených diskusí o povaze sametové revoluce tvoří i hledání odpovědi na otázku, jak došlo k výměně mocenských elit, či kdo vlastně ony změny způsobil. Není to pouze teoretická otázka. Do diskuse jsou zamíchány i emotivní spory o zásluhy, podle nichž se, alespoň na první pohled, rozdělují odměny.

V Česku i na Slovensku lze dnes zachytit **čtyři hlavní pokusy interpretovat onen historický zlom před čtvrt stoletím.**

Ty lze pracovně nazvat:

- Hrdinská legenda
- Spiklenecká teorie
- Antropologická příčina
- Geopolitický zlom

Hrdinská legenda

Tato interpretace sametové revoluce vypráví, že stateční studenti, vedeni hrstkou disidentů, dobyli barikádu, kterou hájili krvelační důstojníci StB a kariéristi z KSČ. A okupační Sovětská armáda. Hrdinská legenda se těší velké oblibě zvláště v České televizi, a to hned z několika důvodů. Především legitimizuje výjimečné postavení nové mocenské elity v polistopadové

společnosti, a to v celé její šíři: od části těch disidentů, kteří se před čtvrt stoletím dostali k moci, přes vítěze privatizační a restituční revoluce až po veřejnoprávní redaktory.

Zároveň hrdinská legenda sděluje větší části veřejnosti, že její méně výhodné společenské postavení je dáno malými zásluhami při boji o svobodu. Dalším z nejdůležitějších důvodů obliby hrdinských mýtů je přitažlivá akčnost filmových záběrů z nejrůznějších zásahů předlistopadové policie proti manifestantům či disidentům. Bezvýznamná není ani skutečnost, že celá řada lidí, a to nejen novinářů, má disidenty v oblibě – samozřejmě až poté, kdy zvítězili.

Studenti sehráli během sametové revoluce velmi významnou roli. Obecně vzato, studentský buřičský potenciál vyrůstá z faktu, že jde o sociální skupinu lidí s vyhraněným světovým názorem a zároveň svobodných v tom smyslu, že jsou nezávislí – ve srovnání s námezdními pracujícími mají mnohem méně odpovědnosti za své blízké i za sebe sama, jsou však povětšinou sociálně zajištěni. Znají mnoho odpovědí, ale málo otázek. Z dětství si nesou pohádkový cit pro spravedlnost a zároveň jsou, díky svým nevelikým životním zkušenostem, poměrně snadno manipulovatelní. Lest života i dějin je v tom, že opravdová revoluční funkce čeká na studenty až den poté, kdy převzou společenskou odpovědnost – tedy až přestanou být studenty. **Skutečné revoluce totiž především stavějí, ne pouze bourají.**

Ti, kdo se domnívají, že studenti v ony listopadové dny roku 1989 určili osud země, nevidí, že **studenti mohou v politice něco rozhodnout jen tehdy, když už ostatní vše přichystali.** Jestliže tomu tak není, čeká je osud studentských bouří 60. let ve Francii, nebo 80. let v jihokorejském Kwangju a čínském Pekingu. Nebo také poznání, že ani dlouhodobá stávka studentů či herců v řadě zemí fungování státu zásadním způsobem neohrožuje. Tak tomu bylo například při protiválečných demonstracích roku 1970, kdy po střelbě do manifestujících čtyři posluchači z Kentské státní univerzity v americkém Ohio zemřeli. **Tyto skutečnosti nikterak nesnižují osobní statečnost studentských**

buřičů, jen varují, že ne vždy je politická moc připravena vzdát se manifestantům.

Hrdinská legenda vidí v činnosti Občanského fóra (OF), Veřejnosti proti násilí (VPN) a studentů originální tvořivost. Určitě tam jistá originální iniciativa byla a mnozí z aktivních účastníků, zvláště v prvních dnech, si zaslouží velké uznání. **Není správné zpochybňovat odvahu disidentů. Ani tehdy, ani v 19. století, ani dnes.** Řada z nich vykazovala a vykazuje nadprůměrný charakter ve smyslu věrnosti nějakým principům, odhodlání riskovat svůj život – a často i osud svých blízkých. Bývají mezi nimi i lidé inteligentní, kteří si dokážou představit důsledky svého jednání, a přesto jdou jako Jan Hus na hranici se vztyčenou hlavou. **Jenže osobní hrdinství nebylo v ony listopadové dny 1989 nejdůležitějším základem úspěchu opozice.** Mnohé může napovědět byť i stručná chronologie středoevropských událostí v roce 1989, které předcházely zániku samotného Sovětského svazu roku 1991:

- V Polsku začalo jednání u kulatého stolu mezi vládou a opozicí v únoru 1989, triumfální vítězství Solidarity ve volbách se odehrálo v červnu a Tadeusz Mazowiecki se stal nekomunistickým premiérem v srpnu téhož roku. Tedy poměrně dlouho před 17. listopadem.
- Maďarsko-rakouská hranice byla pro volný pohyb lidí otevřena v srpnu a prozatímní prezident Mátyás Szűrös vyhlásil Třetí Maďarskou republiku 23. října.
- Todor Živkov odstoupil z funkce generálního tajemníka Bulharské komunistické strany 10. listopadu, tedy týden před začátkem sametové revoluce.
- *Neues forum* vzniklo v Německé demokratické republice 10. září 1989, Občanské fórum a Veřejnost proti násilí až 19. listopadu. Berlínská zeď padla 9. listopadu, tedy také přibližně týden před 17. listopadem 1989.
- Po sametové revoluci přišla v tehdejší východní Evropě jen jedna změna – měsíc po jejím začátku byl svržen a pak popraven rumunský prezident Nicolae Ceaușescu.

Kdysi se hovořilo o tom, že odchod vojáků Spojených států z vietnamského bojiště povede k pádu spojenců Západu v celé Indočíně. Takto se objevila **teorie domina**. V Indočíně se tato teorie nenaplnila. Na své skutečné dny slávy si musela počkat do roku 1989 ve východní Evropě. **Československo je ovšem v tomto seznamu padajících kostek až předposlední.**

Také boj na barikádách vypadal trochu jinak. Ona **pomyslná barikáda mezi disentem a oficiální mocí byla ve skutečnosti rozebírána z obou stran, a to řadu měsíců před 17. listopadem 1989.** Mezi členy komunistické strany, a to jak v továrnách, na úřadech, tak i ve Státní bezpečnosti či aparátu KSČ, již dlouho před sametovou revolucí převládala beznaděj a touha po změně. Požadavek změny vyjadřovala většina komunistů v soukromých rozhovorech nebo ve výzkumech veřejného mínění – tedy málo konkrétně, neorganizovaně, nepoliticky. Avšak organizovanost je výchozím předpokladem promyšlené akce. **Nespokojení komunisté změny aktivně nepřipravovali, a tak iniciativu v krizi převzala opozice.**

Také část **hrdinské legendy, která pojednává o odsunu sovětských vojáků z Československa,** je problematická. Představa, že několik návštěvníků, ať již zpěváků, poslanců či jiných dobrovolníků, zabránilo zásahu proti sametové revoluci, předpokládá, že sovětští vojenští velitelé měli pokyn zasáhnout, a přesto neposlechli. Jenže důvody, proč se velmoci neuchylují k vojenskému zásahu, nebývají spojeny s diskusí s takzvanými protivníky. Zahraniční aktivity, a to i vojenské, jsou u velmocí závislé na představách o vlastním prospěchu; jsou dítětem toho, co Walter Lippmann nazval „osvícený egoismus“. Mohl by nějaký zpěvák či poslanec přesvědčit vojáky z USA, aby odešli z Německa nebo Afghánistánu? **Velmoci se mohou rozhodovat špatně nebo dobře, vždy tak ale činí na základě vyhodnocení svých zájmů.**

Hrdinskou legendu o sametové revoluci dotvářejí exhibicionisté a zbabělci. Média, zvláště ta veřejnoprávní, nevynechají jedinou příležitost k tomu, aby rozhovor o minulosti

okořenila vzpomínkami, v nichž je jakýkoliv pracovní spor, kariérní konflikt či srážka s byrokraty vydáván za projev programového odboje proti bývalému režimu. Mnozí konjunkturalisté už před mnoha lety vycítili, že takto se nejsnáze dostanou na obrazovky České televize, a chopili se příležitosti stát se hrdiny naší doby.

Spiklenecká teorie

Jinou čtvrt století pěstovanou iluzí je spiklenecká teorie, představa o dohodě starých struktur s novými vládci o pokojném předání moci výměnou za beztrestnost a majetky. Hledají se tajemní hybatelé dějin, kteří dokážou moc nejen dávat, ale i brát. Pátrá se v seznamech spolupracovníků Státní bezpečnosti, ale i pomocí barvitých analýz nejrůznějších schůzek mocných a bezmocných. Opět chybí schopnost širšího pohledu: v Praze se událo v zásadě pouze to, co se odehrálo i v jiných evropských socialistických zemích.

U počátku formování a šíření pověsti o tom, že sametová revoluce byla záluďné spolčění zpravodajských služeb, stála parlamentní Vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989. Její závěry zapadly do zaprášených archivních regálů dříve, než se s nimi veřejnost zevrubně seznámila. Duch této komise přežívá v myšlení některých bývalých disidentů, kteří byli po listopadu 1989 méně úspěšní. Žije ale i v myšlích té části veřejnosti, která miluje tajuplnost. A pak jsou tu ti, kteří předstírají, že studují StB jako historickou instituci, ale účelově ji demonizují s cílem upevnit moc nových elit. Spiklenecká teorie navíc živí nejrůznější novinářští kádrováci a badatelští inkvizitoři, kteří si dodatečně vyrábějí zásluhy statečným bojem proti poraženým.

Velká síla konspiračních teorií je v tom, že jsou „samoprůkazné“: jestliže chybí fakta potvrzující spiknutí, je tomu tak proto, že konspirační oni fakta ukryli. Další fiktivní důkaz

pochází ze smíchání věcí dvojího druhu: každý člověk v politice, který se setkal s nějakou zpravodajskou službou, je zpravidla vydáván za nesvéprávního jedince, který je touto službou stále a ve všem řízen.

Jsou země, kde se představy o revoluci jako tajném spiknutí těší ještě větší přízni než v Česku a na Slovensku. Snad nejlíbivější konspirační teorie pochází z Ruska. Ta vypráví, že Jurij Andropov, dlouholetý šéf KGB, ve funkci generálního tajemníka komunistické strany podepsal plán *Golgota*. Onen projekt prý předpokládal, že cesta k oživení socialismu a obnovení důvěry v něj v Sovětském svazu vede přes svržení tehdy existujícího společensko-politického uspořádání a zavedení velmi divokého kapitalismu.

Výsledky Jelcinovy vlády a pohled na životopisy některých současných představitelů Ruska slouží jako důkaz existence tohoto plánu. Jenže politickou kariéru Vladimíra Putina nenastartoval Andropov, ale petrohradský liberální primátor Anatolij Sobčak. *Silovici*, kteří jsou dnes na vrcholu ruské politiky, hledají cesty ke stabilizaci kapitalistického Ruska, ne k vývozu socialistické revoluce. Řečeno jinak, vysoký počet představitelů bývalých silových sektorů v ruské státní správě byl dán potřebou zklidnit ničivé bouře v zemi. Jakmile převáží potřeba sociálního rozvoje, musí nastoupit kádry jiného typu a z jiné generace. Nestane-li se tak, bude ohrožena i stabilizace.

Státní bezpečnost nebyla v 80. letech institucí, která prováděla samostatnou politiku. Její základní funkcí bylo dodávat informace vedení KSČ; to rozhodovalo. Takovýto typ zpravodajských služeb umí i operace taktického rázu, jako je ovlivňování manifestací opozice, příprava konspiračních bytů v okolí průvodu, obstarání zdánlivě mrtvého studenta i zajištění mediálního pokrytí. Strategické operace, které mají historický dopad, jsou ovšem něco jiného. Vyžadují mimořádnou tvořivost, skupinu velmi disciplinovaných hráčů a schopnost kontinuálního řízení v situaci, kdy se domácí hřiště změní na cizí hrací plochu. Určitě někteří šéfové zpravodajských služeb

o takových operacích sní. Jsou to však sny hollywoodského scenáristy.

Když se v listopadových a prosincových dnech roku 1989 valily přes Československo dějiny, určitě u toho bylo i mnoho domácích a zahraničních agentů. Přestože ve zpravodajských službách povětšinou pracují inteligentnější lidé než ve veřejné politice, žádná z nich neměla tehdy sílu průběh událostí zásadně ovlivnit.

Má-li krize sociální, nejen politický charakter, zpravodajské služby jí nedokážou zabránit. **Zpravodajské služby netvoří sociální dějiny.** Mohou se pouze připojit na některou stranu konfliktu, přičemž povětšinou pracují pro obě strany... Navíc ani nejdokonalejší zpravodajské služby nedokážou napravit špatná rozhodnutí státníků. Ti pak v krizi až příliš často – stejně jako vojenští velitelé ve válce – podlehnou chaosu, čímž tuto krizi ještě prohloubí.

Tvrdit, že se bádáním ve zbytcích archivů StB objasní povaha minulého režimu, je nesmysl. Ti, kdo této iluzi podlehli, zpravidla nehledají pravdu, ale záminku k pomstě. „Policejní dějepisectví“ může sloužit pouze jako pomocná věda historická, doplněk seriózního bádání. Skutečný vědec musí hledat komplexní vysvětlení. Historik bez empatie, schopnosti procítit povahu doby, kterou zkoumá, vědcem není. Studium zákonitostí sociálních procesů nemůže být nahrazeno četbou Jamese Bonda. **Špionománie je společenská choroba.** A povětšinou také produkt práce na objednávku určitých zájmových skupin, které chtějí odvést pozornost a upevnit si postavení.

Představám o spiknutí se vzpírá skutečnost, že **většina historických událostí je výsledkem protikladných aktivit politiků, kteří pouze reagují na aktuální dění. Nejrůznější obrazy promyšlených strategií vnášejí do tohoto proudu každodennosti dodatečně novináři a historici ve snaze nalézt nějakou logiku.** Někdy s kresbami velkých scénářů přicházejí i vyšetřovatelé. A také sami politici, kteří usilují dodatečně dobarvit své činy zdáním vznešenosti, případně se snaží zajistit si zásluhy či

vyrobit alibi. Většinou je najdou tak, že si je vymyslí; vloží je do toku času – některá fakta potlačí, jiná zvýrazní a něco si domyslí. Zdá se však, že i **kdyby dopředu existovaly dokonalé scénáře sametové revoluce, v oněch listopadových a prosincových dnech chyběli v Československu herci, kteří by je dokázali zahrát. V roce 1989 se v naší zemi spojila individuální živelnost s obecnými zákonitostmi.**

Zároveň každý, kdo se dotkl vrcholů politiky, ví, jak fungují bezpečnostní složky – a jak se vytvářejí jejich archivy. Ti, kdo se těchto mocenských vrcholů dotýkali po 17. listopadu, navíc vědí, kolikrát a jak se tyto archivy cenzurovaly. Jak vznikly **Z-kové archivy**, kdy zmizely svazky některých nových prominentů, jak se ztratily celé tuny materiálů? Kde je například archiv StB týkající se Charty 77? Zničen nebyl.

Antropologická zákonitost

Tato interpretace příčin sametové revoluce ukazuje, jak se **tehdejší zjednodušeně vykládaný marxismus mýlil v pojetí člověka.** Patos socialistické revoluce byl spojen s představou, že nové společenské poměry vytvoří nového, socialistického či sovětského člověka. Že proletářskou revolucí změněné výrobní poměry, jejichž základem se stalo společné vlastnictví výrobních prostředků, odstraní sobectví, učiní z každého pracujícího odpovědného hospodáře. Že soudružské vztahy převládnu v práci, na ulici, v domácnosti. Nemluvě o tom, že osvobozená pracovní síla měla přinést vyšší produktivitu práce. Nic takového se nestalo. Alespoň ne v dostatečném měřítku.

Nestalo se to proto, že **dědičnost ovládá větší část osobnosti člověka a její proměny jsou mnohem pomalejší, než předpokládala zmíněná koncepce. Oddanost altruismu, ale i schopnost empatie je mnohem vzácnější, než se domnívali humanisté i osvícenci.** Pro řadu lidí zůstala podstatou lidských práv restituce Barrandova či Orlíku. I po čtyřiceti letech budování

socialismu. A protože se z pracujícího nestal odpovědný správce kolektivních statků, správu věcí veřejných převzala státní byrokracie.

Rozpor mezi ideálem a skutečností se vítězná generace revolucionářů často snaží vyřešit násilným prosazováním „štěstí“. Tak se objevují zločiny, jakým byla například poprava Milady Horákové – justiční vražda, lidská tragédie a politický nesmysl dohromady. **Ve třetí generaci nových vládců pak ideály – nebo jejich ryzí, poctivé pojetí – mizí.** V komunistické straně, která se po převzetí moci změnila z výběrové organizace na masovou, **revolucionáře připraveného na sebeobětování ve jménu vyšších cílů většinou nahradil byrokrat,** soustředěný na vlastní kariéru. Přitom varování zde již byla. Například Albert Einstein v článku *Proč socialismus?* (1949) upozorňoval, že „dospět k socialismu vyžaduje vyřešení některých neobyčejně složitých společensko-ekonomických problémů: jak zabránit tomu, aby se při dalekosáhlé centralizaci politické i ekonomické moci stala byrokracie všemocnou a nezkrotnou? Jak lze zajistit ochranu práv jednotlivce a s tím demokratickou protiváhu moci?“

Ke zbyrokratizování ideálu socialismu došlo nejen **v důsledku omylu řady socialistů a komunistů při definování člověka.** Omezování politických práv bylo způsobeno i **ekonomickou zaostalostí zemí,** kde socialismus zvítězil. Dalším důvodem byla **ostrost konfrontace se zastánci starých pořádků:** při boji na život a na smrt je obtížné a snad i nemožné ctít lidská práva. Čtvrtou příčinou byla **malá intelektuální i mravní síla části nové politické elity,** jejich neporozumění komplexnosti ideje lidských práv.

Leninův demokratický centralismus se postupem času proměnil na rituály pečlivě řízené stranickým aparátem. Rozhodnutí prováděná ve stranickém aparátu byla přenášena do státních orgánů, kde byla rozpracována do praktických opatření. Přesněji řečeno, měla být rozpracována a opatření měla být prakticky realizovatelná. Což se zdaleka ne vždy podařilo. Umrtvující v duchu Parkinsonovy *nesvistitidy,* oné zhoubné

„nemoci chtěné podřadnosti“, byla především „volba“ funkcionářů: výběr probíhal tak, že **organizace volily jen toho, kdo byl dopředu schválen vyšším stranickým orgánem.** Takto byly schvalovány i návrhy na důležité pracovní pozice.

U významných institucí nemusel být nadřazeným nomenklaturním orgánem ten nejbližší. V praxi to vypadalo tak, že například předseda stranické základní organizace v Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV byl v nomenklatuře sekretariátu Ústředního výboru KSČ a poradce předsedy federální vlády byl v nomenklatuře základní organizace na Úřadu předsednictva vlády – aby si jej premiér mohl kdykoliv vyměnit.

Komunistický ideál nahradila alibistická teorie „reálného socialismu“. **Vytratila se tvořivost. Stranický intelektuál, který zdobil a dotvářel KSČ za 1. republiky, se změnil v pokorného sluhu byrokracie.** Začalo se hovořit o socialistické inteligenci a intelektuál jako politicky aktivní část inteligence se stal nepotřebným, ba přímo nebezpečným. Zároveň odintelektualizovanému stranickému vedení chyběla schopnost vidět rozdíl mezi zákonitostmi politiky a teoretického poznání.

Tvořivá teorie vždy politiku předbíhá a pracuje s hypotézami, s otazníky. Složitě spory mocných o taktiku bývají pro teoretické bádání jen drobnou odlišností. Předbíhání, odbočování, přeskakování etap – to je samozřejmost teoretického výzkumu. Z hlediska politiků, kteří pracují s vykřičníky, je ale trestné. Ztrácejí schopnost rozlišit, co je chyba v poznání a co zrada hnutí. A tak nastupovaly umravňování a čistky. Takovou periodickou očistu společenskovední inteligence sice řídil aparát, ale prováděli ji příslušníci inteligence. Často skryti za velkými ideály prosazovali svoji touhu po monopolu na pravdu a s ní spojené pseudoprávo na tituly, postavení, odměny, cesty do zahraničí. Výsledkem byla genocida vlastní stranické inteligence i ztráta jakékoliv možnosti stát se intelektuálním a mravním předvojem společnosti.

Proto v listopadu 1989 již zcela chybělo nadšení a sebevědomí Února 1948. Zmizelo odhodlání bojovat za zřetelně viděné

ideály budoucnosti i za cenu vlastního života, které bylo tak silné v době nacistické okupace. Zbyla jen únava, ztráta víry, hluboká nedůvěra ve vedení strany a státu. S takovýmto ideově-psychickým potenciálem dokáže hnutí pouze jedno: prohrát. **Na jaře roku 1989 se nevedl zápas o to, zda se byrokratický socialismus podaří udržet, ale o to, jakým způsobem odejde ze scény – zda v potocích krve, nebo dohodami u kulatého stolu.**

Asi nejdůležitějším morálním problémem bývalého režimu byl rozpor takzvaného „reálného socialismu“ s vlastní doktrínou, který v některých rozměrech mířil ke zjevnému pokrytectví. Měl to být režim, kde je měřeno **každému podle jeho zásluh** a který měl směřovat k uspořádání, kde **každý dostane vše pro uspokojení svých potřeb**. Jenže v konkrétní rovině se objevily problémy.

Po celé dějiny byrokratického socialismu se ekonomika a sociální sféra potýkaly s nedostatkem spotřebního zboží; to, které se dalo sehnat, bylo často i málo kvalitní. Proto se tolik očí obracelo na Západ. To také byl jeden z významných důvodů, proč bývalý režim znal tak málo osobní svobody.

Směrování k socialismu zůstalo, což je patrné v rozvoji školství, základního přírodovědného a technického výzkumu, v rozvoji investic do kultury, v potravinových a hygienických normách, ale i v dostupnosti lékařské péče a podobně. Tehdejší Československo také neznalo bezdomovce, nezaměstnané, žebráky a exekutory. To ovšem v kombinaci se zmíněným nedostatkem zboží mohlo vyhovovat pouze lidem, kteří měli z důvodu osobnostních predispozic či výchovy sklon k asketismu nebo jim prostě bylo cizí hromadění majetku. Nebylo jich málo a ve všech režimech patří k těm nejčestnějším lidem. Jenže nepředstavují většinu. Na druhé straně ti, kteří si přáli co největší pohodlí nebo usilovali o co největší majetek, nemohli být v byrokratickém socialismu uspokojeni. Řečeno jinak, nemohli se cítit svobodní.

Tendenci k askezi ideologie podporovala. **Režim se více podobal Lykúrgově Spartě než Marxovým snům. Morálně-politický**

problém nastal, když si svou touhu po maximalizaci pohodlí, po servisu a po majetku uvědomila část nové politické elity. Je samozřejmé, že v podmínkách nedostatku musí mít kádry – vědecké, umělecké, ale i řídicí – určité výhody, má-li společnost přežít. Tyto výhody se ale musejí opírat o pracovní zásluhy; právě kvalifikovaná práce jako násobek práce nekvalifikované stanoví hranici v rozdílu spravedlivých příjmů a dalších odměn. Tedy alespoň podle tehdejší socialistické doktríny. Jenže v zemích byrokratického socialismu **postupně vznikl zkorumpovaný systém péče o úzkou vrstvu nomenklaturních kádrů, zahrnující servis opírající se o faktické služebnictvo, až po zvláštní obchody s nedostatkovým, většinou západním zbožím, které bylo pro ostatní lidi nedostupné.**

Celý tento systém byl pečlivě vnitřně rozkastován, což podněcovalo kariérismus. I když vzniklá sociální diferenciaci ani zdaleka nedosahovala úrovně dnešního kapitalistického Česka či Slovenska, vyvolávala velký odpor veřejnosti. A to nejen z důvodu nepřejícnosti a závisti. Odpor vyvolával i fakt, že tento stav byl v zásadním rozporu s hlásanou ideologií. Takovýto antagonismus v kapitalismu, který se mimojiné opírá o různé ideologické verze sociálního darwinismu, nastat nemůže.

Získané výhody nebyly v dobách byrokratického socialismu dědičné. Stranický i státní funkcionář a jeho rodina tyto výhody ztráceli, jakmile přišel o funkci. V okamžiku rozkladu nebo stagnace ale ne jeden takový funkcionář hledal cesty, jak si výhody zajistit na věčné časy. První cestou byl **nepotismus, zajišťování politických funkcí spojených s výhodami pro potomky.** A pak nastoupila **snaha zajistit si získaný majetek natrvalo, a to včetně možností nabyté majetky a privilegia dědit.** Rodilo se zvláště ní porozumění požadavkům na změnu režimu.

Stovky členů strany si dokázaly už ve fázi zahnívání reálného socialismu vykolíkovat na terénu společného vlastnictví území pro své tunely k dnešním stamilionovým majetkům. Někteří z nich to pak dotáhli na ministry polistopadových vlád. Někteří z těchto lidí patří i dnes k vrcholu pražského potravinového

řetězce. Je možné se s nimi setkat na nejrůznějších plesech v opeře. Přestože za bývalého režimu zdánlivě vyrůstali na morálním odporu ke kastovnictví, do žádné slušné společnosti nepatří. Protože elementární mravní normy odsuzují lichvu, tunelování a zneužívání služebního postavení k obohacení na úkor bližních.

Všichni političtí představitelé bývalého režimu vzniklý rozpor nepokládali za samozřejmost. Předseda federální vlády Ladislav Adamec se proti privilegiím nomenklaturních kádrů snažil bojovat. Například když předsednictvo ÚV KSČ naposled před sametovou revolucí projednávalo okruh vyvolených, kteří by měli mít přístup do speciálních prodejen, ostentativně odstrčil celý materiál se slovy: „Mě se to netýká, já tam nechodím.“ A o těchto otázkách hovořil i veřejně – mimojiné na setkání s bratislavskou mládeží v únoru 1989. Příliš oblíbený ve vedení KSČ tím nezískal. V jeho postupu ale nebyla účelovost. Byl v něm obsažen nejen prapůvodní romantismus revolucionářů, byla v něm také osobní skromnost.

Velkým problémem se v byrokratickém socialismu stalo pojetí kádrové politiky. Příkladem může být Úřad předsednictva vlády, jehož pracovníci patřili k vrcholům nomenklatury minulého režimu. Představovali ztělesnění omylu všech bývalých i dnešních kádrováků. Tím nejlepším způsobem zapadali do kolonek dotazníků, dotvářeli soukolí systému. Za odměnu se podíleli na výhodách, které měli a mají ústavní činitelé – od aut až po kádrové dovolené. **Jejich loajalita však byla dána mimojiné tím, že nemuseli nikdy samostatně řešit politický problém** – byli to „režimní lidé“, přičemž režim sám řešení problémů dodával. Zdánlivá řešení.

Většina loajálních nomenklaturních kádrů minulého režimu zvládala rituály, ale byla věrna vlastně jen sobě. Když se systém hroutil, přenesli si tito úředníci své návyky do jiného systému. **Kádrováci nevidí motivy chování a nedokážou předvídat budoucnost.** Jsou tak trochu zbyteční. Bez otestování v krizové situaci není možné soudit, kdo je věrný myšlence a kdo funkci,

kdo má talent rozhodovat a řídit, nebo naopak, kdo se dokáže jen přizpůsobit. Definice úředníka nezahrnuje odvalu a tvořivost.

S komunistickou stranou se tito úředníci rozešli způsobem, který lze charakterizovat jako „davové chování“. Po 17. listopadu se každý zachraňoval, jak uměl. Jen někteří tak ale činili na úkor jiných. Už před sametovou revolucí byla většina pracovníků Úřadu předsednictva vlády, navzdory veškerým iluzím kádrováků, politicky apatická nebo neutrální. ÚV KSČ – to pro ně byli „ti za řekou“. Za Vltavou, v budově Ústředního výboru KSČ, se podle nich dělala politika, na Úřadu předsednictva vlády se pracovalo. Samozřejmě byli jedinci, kteří zastávali tzv. tvrdou linii, byli však, jako všude, v menšině. Právě tak tam byli žoldnéři, kteří dělali kariéru, pracovali hlavně proto, že se jejich étosu přičila zásada „čím hůře, tím lépe“.

V době sametové revoluce byly chvíle, kdy na celém Úřadu federální vlády byl jen Ladislav Adamec a tři čtyři jeho spolupracovníci. Například 6. prosince 1989, když měl Václav Havel v čele delegace Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí přijít do Úřadu předsednictva vlády na jednání s Ladislavem Adamcem, začali studenti, příznivci Havla, stavět před budovou barikádu z papírových krabic. Byla to ze strany OF manifestace moci i náznak budoucího využití marketingu v politice. Než Havel se svými lidmi dorazil, ze Strakovky zmizeli téměř všichni úředníci, kteří se do svých funkcí dostali mimořádně hustým sítím kádrových prověrek. Vytratil se zadním vchodem úřadu. V celé ohromné budově jich zůstalo méně než prstů na ruce jednoho člověka.

Koncem 80. let prožívaly antropologický problém socialistického ideálu všechny evropské socialistické země obdobně. Komunistická strana Československa byla navíc umrtvena vývojem po 21. srpnu 1968. Z politologického hlediska se konsolidace po dubnovém plénu ÚV KSČ v roce 1969, kdy Alexandra Dubčeka ve vedení KSČ vystřídal Gustáv Husák, jeví jako logická forma stabilizace. Jenže: stabilizace pro co? Jaký má být cíl stabilizace?

Stabilizace, která není samoúčelná, musí přestat být cílem přibližně po pěti letech. Pak by už na ni měly navázat nové, dynamické cíle. A musí přijít i noví lidé do vedení. Musí být otevřena diskuse o východiscích stabilizace – včetně možnosti návratu do strany těch, kdo zůstali věrni socialistickému ideálu a z různých důvodů byli ze strany vyloučeni. Jenže takový vývoj nešel.

Stranické vedení udělalo po roce 1968 z boje proti revizionismu jediný ideový program. Jakákoliv snaha otevřít diskusi se rovnala zradě linie. Proto se rok 1989 lišil od roku 1968 mimo jiné tím, že v KSČ neexistovala žádná organizovaná reformní skupina, dominovaly v ní však masové reformní nálady a emoce. Ti z reformních komunistů, kteří pokládali dialog s opozicí za kulturní samozřejmost, už od poloviny 80. let vycházeli z představy, že během dvou tří let některý z mužů normalizace z osobních důvodů pozvedne praporek přestavby. Rozjede procesy demokratizace a pak, zasypán díky veřejnosti, odstoupí. Nic takového se z mnoha důvodů nestalo.

Antropologický problém se v listopadu 1989 také projevil v podobě ostrého předělu mezi generacemi. **U každého velkého společenského konfliktu se potkávají tři generace**, z nichž zpravidla každá prošla politickou socializací v jiných historických podmínkách. To znamená, že pod vlivem rozdílných dějinných událostí dostávají u příslušníků těchto generací zdánlivě stejné hodnoty a pojmy částečně odlišný obsah. A to i tehdy, kdy se hlásí k jedné ideologii nebo mají stejné stranické legitimity. Každá generace si totiž vytvářela vlastní definici socialismu, liberalismu, fašismu, ale i jiných doktrín. Ve chvíli, kdy začala sametová revoluce, byly rozdíly velmi výrazné.

- **Nejstarší generaci představovali politici, kteří formovali své hodnoty i jejich hierarchii především v dobách 2. světové války a událostí roku 1948.** Částečně i se vzpomínkou na velkou hospodářskou krizi. Ve dnech sametové revoluce většina jejich příslušníků představovala konzervativní prvek.

- **Druhá generace získala své hodnotové uspořádání v návaznosti na 21. srpen 1968**, na intervenci vojsk Varšavské smlouvy a následnou tzv. normalizaci. Tato generace byla nositelem dynamiky oněch dnů, a to na pravici i na levici.
- **Třetí generací byla mládež, která do politiky vstoupila bez pevně ukotvených hodnot.**

Obecně platí, že je velmi obtížné převrstvit vlastní životní zkušenost a po rodičích zděděné politické preference. Taková hodnotová proměna zpravidla vyžaduje velké vzdělání, talent pro abstrakci a hlavně empatii. Chtít tyto vlastnosti po všech politicích je naivní.

Během sametové revoluce převzala moc v Československu generace, jejíž politická socializace byla spojena především se sovětskou intervencí v roce 1968 či rodiči vyprávěnou vzpomínkou na ni. Je to generace, v níž došlo nejen k výraznému snížení počtu přívrženců levicových hodnot, ale též k mimořádnému odlivu sympatizantů s Východem. Hlasatelé představ o slovanské vzájemnosti téměř vymizeli. Zároveň u zmenšených skupin nositelů levicových hodnot došlo k výraznému poklesu sebevědomí.

I čtvrt století po sametové revoluci se ve sporech české politiky potkávají tři generace. Již zde nepůsobí generace lidí s politickou socializací ve vazbě na 9. květen 1945. Vedle té, která zastydla v hodnotách 21. srpna 1968, se však vyhranila generační vrstva formovaná událostmi 17. listopadu 1989 a legendou o nich. A nejnověji se o slovo hlásí generace, jejíž politická socializace probíhala především v návaznosti na konflikty kolem výstavby americké vojenské základny, na takzvané církevní restituce, ale také na radikální sociální reformy. Pro tuto nejmladší generaci je sametová revoluce už pouhé vyprávění. Příběhem, který je méně významný než vlastní zkušenost.

Geopolitická příčina

Rozklad byrokratického socialismu v Československu naznačoval, že **reformy potřebovaly všechny země sovětského bloku**. Je vyjádřením teze, že po změnách v celé východní Evropě nemohl zůstat v **maličkém Československu skanzen byrokratického socialismu**. Sám o sobě, bez vnějšího tlaku, mohl byrokratický socialismus v tehdejší Československu vydržet ještě přibližně pět let, než by jeho antropologické problémy samy způsobily krizi. Tyto roky mohly být využity k reformě. Pravděpodobně každý systém je reformovatelný. Otázkou je, zda jej reformy upraví, nebo odstraní jeho specifiku. Ať tak či onak, tuto šanci socialismus v Československu nikdy neměl.

Československo bylo ve sféře vlivu Sovětského svazu. Být v takovéto sféře neznamená, že Praha musela poslouchat Moskvu na slovo. Jenže vystoupení z této sféry nebylo za normální situace možné. Události roku 1956 v Maďarsku a Polsku, roku 1968 v Československu, ale i v Polsku koncem roku 1981 ukazují, jak naivní je hrdinská legenda o sametové revoluci. Být ve sféře vlivu ale také znamená, že většina zásadních politických rozhodnutí Kremlu se nějakým způsobem promítala i do ostatních evropských socialistických zemí. **Ideově-politický rozklad v Sovětském svazu dopadal na všechny státy tehdejší tzv. socialistické soustavy.**

Zdá se, že **rozhodující zlom nastal v druhé polovině 70. let**. Podle dnes dostupných informací už v roce 1972 utrpěl tehdejší generální tajemník Komunistické strany Sovětského svazu Leonid Brežněv těžký záchvat mrtvice a roku 1976 dokonce prošel stadiem klinické smrti. Poté dokázal pracovat pouze jednu či dvě hodiny denně. Jak praví jeden pamětník, z generálního tajemníka se stala parodie na Brežněva. Všechny nešvary byrokratického socialismu se prohloubily – ceremonie nahradily veřejnou politiku, kolektivismus rozhodování vystřídaly zákulisní intriky, společenské cíle se měnily na soukromé zájmy. Začalo **období stagnace**.

Celkový společenský marasmus ještě umocnilo selhání ekonomických plánů v době perestrojky. To bylo spojeno také s poklesem ceny ropy mezi roky 1985 až 1986 na polovinu. Socialismus prohrával soutěž s kapitalismem v oblasti téměř všech ohnisek inovací. Pocit historické deprivace byl navíc posílen vojenskými neúspěchy v Afghánistánu. Také zastaralá vojenská koncepce, orientovaná na typ bojů vedených během 2. světové války, přestože strategické zbraně takovou válku mezi Východem a Západem téměř vylučovaly, odčerpávala obrovské množství finančních, kádrových i jiných zdrojů.

Pro osud socialismu ve východní Evropě se ukázalo jako rozhodující to, čemu se říkalo „subjektivní faktor“. Tedy individuální vlastnosti vůdců a duchovní potenciál strany. S určitým zjednodušením se dá říci, že administrativní způsob řízení byl možný jen na počátcích industrializace, kdy centrum rozhodovalo, jaké a kde se na zelené louce postaví továrny, přičemž téměř žádné jiné po občanské válce nebyly. Pak stačil jeden vůdce s dobrou pamětí, aby obsáhl celou ekonomiku. Když takový vůdce zemřel a ekonomika se stala mnohem složitější, při zachování administrativně-direktivního řízení z jednoho centra musel jeho roli převzít byrokratický aparát. Stejně jako genialitu Napoleona nahradil při vedení moderních masových armád pruský generální štáb.

Když úřednictvo se svými operačními návyky nestačilo na nové úkoly, musely nastoupit zásadní reformy. Započaly však administrativně z centra, bez dobře stanoveného cíle a průběžné korekce směru a využívaných technik podle dosažených výsledků. **Základem rozpadu Sovětského svazu a evropské části jeho bloku byly špatné reakce Kremlu na vyčerpání možností rozvoje tehdejší podoby byrokratického socialismu.**

Evropský byrokratický socialismus srazila na kolena **neschopnost odstranit nemohoucí vůdce**. Komunistickým stranám, zvláště té sovětské, chyběly obranné mechanismy, schopnost sebezáchovy prostřednictvím demokratické akce proti sebevražedné politice. Skutečnost, že socialismu nejoddanější lidé

v nastupující krizi volali po semknutosti kolem nekvalitního vedení a jako léčbu smrtelné nemoci byrokratického socialismu ordinovali více byrokratického socialismu. Obdobně je tomu dnes, kdy někteří oddaní obhájci kapitalismu chtějí globální finanční, hospodářskou a sociální krizi léčit většími dávkami dogmatického liberalismu.

Pozoruhodné je, že ve chvíli, kdy **Sovětský svaz nastoupil cestu stagnace, v Číně se na vrchol moci vrátil Teng Siao-pching**. A roku 1978 začal Peking se svými reformami. Reformami, které udělaly z Číny nejdynamičtější stát posledních čtyř desetiletí. Lze samozřejmě tvrdit, že tyto reformy zničily v Číně socialismus. Jisté je však pouze to, že zmizel byrokratický socialismus typu, který znala východní Evropa.

Výsledkem Tengových reforem je něco, co se výrazně liší jak od byrokratického socialismu, tak i od liberálního kapitalismu. Není jasné, zda kolektivismus v Číně navazuje na Marxovo učení nebo na Konfucia. Pravděpodobně je směsicí obojího. Podstatné je, že **postupovat touto cestou před čtvrt stoletím v Praze nebylo možné**.

Především reformní síly v Komunistické straně Československa nebyly zformované, a to ani organizačně, ani ideově. Konsolidace po 21. srpnu umrtvila jakoukoliv tvořivost. Obránářská politická linie, kterou přijala KSČ, obsahovala i kritiku Komunistické strany Číny tu za dogmatismus, jindy za revizionismus. I proto život před vedení státu ani před veřejnost vůbec nepostavil otázku, jak zaměřit reformy, ale jak předat moc. A nelze zapomínat, že rok 1989 byl nejhorším rokem pro Tengovu Čínu. I když se názory na tehdejší události na ústředním pekingském náměstí, zvláště po zveřejnění korespondence velvyslanectví USA v Pekingu z oné doby na serveru WikiLiks, liší, přesto se všichni analytici shodnou, že centrum hlavního města nepředstavovalo oázu nebeského klidu.

Čínská cesta byla a je možná pouze ve velkém státě, ve velkém ekonomickém celku. V 80. letech minulého století by ji musela napodobit celá východní Evropa, což vyžadovalo především

ucelenou vizi v Kremlu. Jenže tam se moc vymykala z kontroly rozumu i politického centra. Při zpětném pohledu lze říci, že **moskevské reformy postupovaly rychle v politické oblasti a pomalu v ekonomické; čínské naopak rychle ve sféře ekonomiky a pomalu v politické sféře**. Výsledkem nebylo jen to, že se v Sovětském svazu prodlužovaly fronty před poloprázdnými obchody. Zároveň se prohlubovala masová nedůvěra k vedení a lavinovitě se šířila stále radikálnější veřejná kritika.

V roce 1989 Sovětský svaz jako velmoc již neexistoval. Nebyl to stát, který by byl schopný vymezit a hájit vlastní zahraničně-politické zájmy. To také znamenalo, že jakýkoliv pokus opřít se při snahách o reformy v Praze o reformisty v Moskvě se rovnalo špatně asistované sebevraždě. Přitom tehdejší československá politická elita odvozovala svůj mandát od souhlasu Moskvy. To bylo po 21. srpnu 1968 zřejmé i největším romantikům.

Nejen politická elita, ale celá komunistická strana byla vychovávána v tom, že Sovětský svaz je vzor, země, kde zítra znamená včera, a že se Sovětským svazem půjdeme na věčné časy. Ve chvíli, kdy Kreml vyhlásil, že téměř vše, co bylo doposud uděláno, je špatné, ne-li zločinné, ztratily elity i stranické masy v Československu orientaci.

Také zahraniční politika Kremlu byla zmatená. **Ve snaze udržet si přízeň bohatého Západu Michail Gorbačov vyklízel sféry vlivu bez ohledu na to, co to udělá s dosavadními spojenci**. Následující roky ukázaly, že vůbec netušil, jaké záměry s postsocialistickým prostorem mají jeho noví západní spojenci. V roce 1989 ovšem Gorbačov neviděl jiný způsob, jak se udržet u moci ve chvíli, kdy se jeho koncept reforem ukázal – mírně řečeno – nesmyslný. Osvícený egoismus velmoci byl nahrazen neosvíceným osobním a skupinovým sobectvím.

A znovu se vrací otázka hrdinského dobývání barikády chráněné sovětskými okupanty. Čtvrt století se o zásluhy hlásí řada lidí, kteří prý zabránili tomu, aby sametovou revoluci roznesly na svých pásech sovětské tanky. Někteří si jistě zaslouží poděkování, protože nikdy nevíte, co ten který plukovník

iniciativně učiní. **Tvrdit ale, že by Kreml dal pokyn svým vojákům zasáhnout v Praze poté, kdy vyklidil pozice ve Varšavě a v Berlíně, může jen člověk, jenž nikdy neviděl mapu Evropy.** Jestliže někdo vzdá bez boje rozhodující vojenské a ekonomické trasy v severním pásu střední Evropy, nebude se handrkovat o geopoliticky mnohem méně významný střední pás.

Podle dostupných informací **měl Gorbačov od svých spolupoutníků návrh na stažení sovětských vojsk z Československa již od roku 1986.** Neučinil tak prý proto, že tento odsun chtěl za něco se Spojenými státy vyměnit. Nestihl to, protože střídání geopolitických cyklů se dramaticky zrychlovalo.

Na takové proměny nebyl nikdo připravený. Ani západní analytici, ani zpravodajské služby, ani diplomaté. Ti největší vizionáři si tehdy představovali svržení socialismu v tehdejší východní Evropě jako simultánku, kterou budou hrát reformisté z několika socialistických států proti Sovětskému svazu. **Nikdo z nich nečekal, že reformismus vyjde z Moskvy. Že v sovětské říši nastane imploze.**

Ani samotná opozice na začátku listopadových a prosincových změn roku 1989 netušila, jak hluboká je krize režimu a jak slabé je jeho mezinárodní zázemí. **Základní politická charakteristika sametové revoluce je prostá: opozice požadovala dialog, a místo něho dostala moc.** Moc po 17. listopadu ležela na ulici. Vedení KSČ i státu se rozpadlo – alespoň ve smyslu schopnosti řídit nebo ovlivňovat politické události. Naopak opozice se rychle přizpůsobila nové situaci a moc sebrala.

Je zřejmé, že **na počátku krize v polovině 70. let možnost volby existovala. V roce 1989 však už žádná možnost volby v Praze nebyla. Přesněji řečeno, nebyla zde možnost volby cíle, pouze postupu při předávání moci.** Zda to bude u kulatého stolu jako v Polsku, nebo postupně jako v Bulharsku, nebo po teče krev jako v Rumunsku.

Zvítězil první model. To lze pokládat za nedoceněnou zásluhu Ladislava Adamce. Krev by sice dala oběma stranám hrdiny, ale výsledek byl předem daný a otevřel by ještě více stavidla

fanatismu, kterého je v české společnosti už tak víc, než je zdrávo. Obdivovatelů chilského diktátora Augusta Pinocheta sice bylo uvnitř polistopadové politické elity pouze několik, měli však poměrně velký vliv.

Ztracená pravda

Z antropologického a geopolitického hlediska bylo o osudu byrokratického socialismu v Československu rozhodnuto dávno před listopadem 1989. Po pravdě, obecné zákonitosti říkají, že kdyby ke změnám nedošlo 17. listopadu, stalo by se tak na Mezinárodní den lidských práv 10. prosince nebo o pár týdnů později. Sociální zákonitosti ale naplňují konkrétní lidé. Lidé na ulicích, v místnostech zasedání OF či VPN, ve vládě a ÚV KSČ, ale mnozí i svojí pasivitou hráli v ony dny důležité role, protože bez lidí dějiny neexistují. Byly to však role doplňkové, podpůrné – a zpravidla i nahraditelné. Proto je možné dnes tak snadno konstatovat, že vše proběhlo bez krve.

Jenže historie se neutváří pouze díky logice dějin. Potřební jsou i konkrétní jedinci. **Zdá se, že nejbližší pravdě o předávání moci během sametové revoluce jsou ti, kdo odvozují mechanismus, nikoliv důvod zlomu od aktivity skupiny MOST.**

Po čtvrtině století by se politika měla změnit v historii. Brání však tomu příliš mnoho živých zájmů na monopolizaci zásluh, které živí hrdinskou mytologii i spiklenecké teorie. Badatelé, kteří se snaží porozumět událostem, se nejdříve vrhli na zaznamenávání vyprávění přímých účastníků. Jenže takzvaná **orální historiografie má své přirozené hranice.** Problémem není pouze výše zmíněné vytváření mýtů. Každá krizová situace jako každý **stres mění schopnost vnímat a rozumět.** Adrenalin zvyšuje aktivitu a zaujetí, emoce mění řazení priorit, únava potlačuje asociace, snižuje schopnost racionálně předvídat důsledky vlastních rozhodnutí atd. Stres vyplývající z politické krize navíc významně ovlivňuje paměť.

Paměť je mnohem slabší, než se obecně soudí, což prokázala celá řada výzkumů. Klasickým se stal ten, který začal den po katastrofě raketoplánu Challenger v roce 1986. Tehdy byla velká skupina studentů požádána, aby její členové podrobně zaznamenali, jak se zprávu o výbuchu dozvěděli. O dva a půl roku později byli ti ze studentů, kteří byli zastiženi, opětovně vyzváni, aby o události vyplnili dotazník, a po půl roce s nimi byl veden rozhovor na totéž téma. Výsledek porovnání výpovědí je pozoruhodný: po třech letech více než třetina vzpomínek bývalých studentů na osobu, která jim o katastrofě řekla, ale i o čase a místě sdělení byla naprosto mylná; další téměř čtvrtina byla částečně mylná. I po seznámení se s původní verzí mnozí z bývalých studentů dávali přednost svému novému popisu z roku 1989. Co se asi učí studenti v dějepisu, když probírají události zaznamenané kronikáři? Nemluvě o současných novinářích...

Záznamy z jednání představitelů vlády s opozicí během sametové revoluce, které jsou k dispozici, jsou autentické, nezkracované. Problém je, že na některých jednáních se záznamy nedělaly a některé, například z jednání mezi Václavem Havlem a Miroslavem Pavlem coby ústředním ředitelem Československé televize, byly hned po jednání zničeny. Řečeno jinak, ani magnetofon neposkytuje znalosti o událostech v jejich úplnosti, nemluvě o plastičnosti a motivaci jednání.

Z hlediska porozumění minulé době by mnohem důležitější než archiv Státní bezpečnosti byl archiv Ústředního výboru KSČ. V něm byla zachycena zásadní politická rozhodnutí, která se dělala ve vedení komunistické strany. Nemluvě o nejrozličnějších komplexních hodnoceních a zápisech ze stranických prověrek. Není žádným tajemstvím, že podstatná část tohoto archivu byla zlikvidována až řadu měsíců po 17. listopadu – za tichého přihlížení nových vládců této země. Přibližně měsíc jely skartovací stroje na dvě směny.

I přesto se nabízí spousta otázek. Například: který z oficiálních historiků navštívil archiv federální vlády? Kdo studoval ekonomické dějiny socialismu? Kde je rozbor vývoje sociální

struktury a demografie, věcná analýza výsledků v kultuře, ve zdravotnictví nebo ve vzdělání? Kdo si dal práci s hledáním mezinárodních souvislostí vývoje v Československu? Který oficiální historik, politolog či filosof se dnes snaží pochopit a vysvětlit, proč miliony lidí na celém světě upřímně věřily v socialistický ideál? **Pravděpodobnost, že se veřejnost někdy dozví úplnou pravdu o sametové revoluci, se blíží nule.**

Každý člověk žije nejen zcela nenapodobitelný život, ale také život, který je nepochopitelný v jeho úplnosti jiným lidem. I ve své nedokonalé sdělitelné podobě žije lidská autenticita nejdéle dvě a půl generace. Pouze nejbližší příbuzní a několik vrstevníků v okolí vnímá daného jedince v jeho dílčí konkrétnosti: spojují své emoce s jeho zápasy o kvalitní život, s jeho prací, ambicemi, alespoň částečně vnímá jeho radosti a bolesti. Pro všechny ostatní má konkrétní osoba podobu vyprávění. Už za jeho života. Dokonce vnoučata vnímají život svých prarodičů bez úplného obrazu jejich potyček o naplnění představy důstojného života. Pak následuje jen stále matnější obraz vzpomínek – a nic... Pachtění se za pomíjivou slávou, za nevyužitelným majetkem je pouze ztrátou té drobkou části kosmického času, který byl vydělen na život jednoho člověka.

Obdobně je tomu i s historickými událostmi. Zprostředkování stírá pel autenticity. Už druhá generace nevnímá emocionální náboj spojený s nimi, pocit osudového sepětí či osobní zaujatosti. Zůstává jen křivé zrcadlo žurnalistiky a beletristická nebo dějepisná tvorba mýtu.

Z politiky plné vášně se stává mnohdy nudně vyprávěný příběh. Třeba legenda o 17. listopadu 1989.

POHLED ZE STRAKOVKY

- Listopad začal v srpnu
- Most do neznáma
- Templáři 20. století
- Politická tvorba dějin
- Palba na štáb

Listopad začal v srpnu

Začátky i těch největších událostí se rodí ve skrytu. Jejich význam odhalí až příští dny, a to i pomocí potlačení zárodků jiných tendencí.

Velké události se v malé zemi zpravidla dějí pouze jako ohlas mezinárodní situace. Není proto náhodou, že **první masová protisocialistická manifestace, kterou bezpečnostní síly socialistického Československa nerozehnaly, začala v srpnu 1989 a trvala do října. Byl jí velký příval utečenců z Německé demokratické republiky, kteří přes Prahu zamířili do Spolkové republiky Německo.** Právě v srpnu první stovka z nich našla útočiště a přestupní stanici na velvyslanectví SRN v Praze. Začátkem října sedm a půl tisíce lidí odcestovalo vlakem směr vytoužený západoněmecký kapitalismus.

Nekonečný proud lidí nechával svá auta v ulicích Prahy. Často před Strakovkou – přesně řečeno Strakovou akademií, novobarokní budovou, kde sídlil Úřad předsednictva vlády československé federace – jedno auto dokonce s nemluvnětem, které pak zachraňovala Bezpečnost. Tento proud lidí přinášel dogmatickým obhájčům byrokratického socialismu nedvojsmyslné sdělení: mnozí mladí a úspěšní – kdo jiný mohl mít tehdy auto? – ze země, která měla být vzorem věrnosti zestárlým pořádkům, jsou ochotni riskovat majetek, kariéru, ale také odloučení od rodin za příslib svobody a prosperity.

Bourání hranic

Za uprchlíky tehdy z Berlína směřoval požadavek, aby Československo uzavřelo hranice, což Praha s ohledem na mezinárodní situaci odmítla. Příznačné pro onu dobu je, že Hans-Dietrich Genscher, tehdejší ministr zahraničních věcí SRN, odletěl do Prahy letadlem, které ještě nemělo souhlas přijímací strany. To samozřejmě není přípustné. Problém nastal v okamžiku, kdy se ukázalo, že si nikdo z vedení strany a státu netroufá dát Genscherově cestě souhlas, ale ani let zamítnout. Celý problém přistál na stole Miroslava Pavla, který z moci tiskového mluvčího federální vlády cestu odsouhlasil... Když svůj čin dodatečně oznamoval Adamcovi, premiér jen stručně řekl, že rozhodl dobře. Samozřejmě s vědomím, že jeho podřízený k takovému rozhodnutí neměl žádné kompetence. Je málo tak srozumitelných příkladů rozpadu moci v tehdejším socialistickém Československu.

Kancléř Spolkové republiky Německo Helmut Kohl tehdy telefonoval předsedovi československé federální vlády Ladislavu Adamcovi. Prakticky to vypadalo tak, že pracovník Kohlova sekretariátu zavolal československému premiérovi do jeho kanceláře, kde telefon převzal ředitel zahraničního a protokolárního odboru Úřadu předsednictva vlády Václav Soukup. Ten vedl pří-

mo s kancléřem Kohlem podle Adamcových průběžných pokynů německy rozhovor. Výsledkem jednání byla dohoda o odjezdu uprchlíků z ambasády do SRN, tedy nikoliv jejich navrácení do Německé demokratické republiky. Kohl řekl československému premiérovi, že může kdykoliv počítat s jeho pomocí. Takové věty si vyměňují politici na vrcholu úspěchu – když jeden z nich padne, druhý na svá slova zapomene. To byl i tento případ.

Den poté, kdy odjel vlak s utečenci, zrušila Německá demokratická republika bezvízový styk s Československem. NDR se chystala na velkolepé oslavy 40. výročí svého založení – a zároveň se řítila ke svému zániku. Nic se ale nedálo jen díky Československu. Celkem za ony srpnové a zářijové dny uprchlo z NDR 24,5 tisíce lidí. Většina z nich přes maďarsko-rakouskou hranici, na níž byly v květnu 1989 odstraněny zátarasy, a turisté z NDR ji začali houfně využívat. Navíc 11. září vypovědělo Maďarsko smlouvu s NDR o pravidlech cestování, a to s odvoláním na závěry helsinské Konference o bezpečnosti a spolupráci.

V Polsku oněch dnů pokročil vývoj ještě dál. V srpnu nastoupil do funkce předsedy vlády Tadeusz Mazowiecki, představitel do té doby opoziční Solidarity. Stalo se tak na základě dohod uzavřených na jednání u kulatého stolu, které v Polsku probíhalo od února do dubna, a červnových voleb, v nichž Solidarity zvítězila na celé čáře.

Ke skutečnému zlomu došlo až po telefonickém rozhovoru posledního předsedy vlády z řad Polské sjednocené dělnické strany Mieczysława Rakowského s Michaiem Gorbačovem. Ten sám – prý po chvílce váhání – jménem ústřední mocnosti Varšavské smlouvy rozhodl, že výsledky voleb mají být uznány. Geopolitické oddělování Sovětského svazu od NDR započalo.

Obdobně se později dohodl s Helmutem Kohlem, že SSSR nebude bránit sjednocení Německa. **V době revolucí se čas zrychluje a Gorbačov po telefonu dodatečně schvaloval události v marné snaze vypadat jako ten, kdo ještě o něčem důležitém rozhoduje.**

Moskva slzám nevěří

Praha byla na chvostu dějin, ale mnozí již věděli, co se děje, Protože nebyly vnitřní síly, které by dokázaly změny prosadit, nabízelo se jediné řešení: opřít se o reformisty v Moskvě. Když na jaře spolupracovníci Ladislava Adamce vyzývali svého předsedu, aby se víc opřel o reformní síly v Moskvě, jeho odpověď byla jednoznačná: „Polský i maďarský premiér mě ujistili, že jim Gorbačov v ničem nepomohl.“ Přesto však Adamec snahy tohoto typu vyvíjel.

S Adamcovým posvěcením v květnu 1989 odletěl do Moskvy Miroslav Pavel, který byl tehdy pověřen vedením tiskového odboru a vykonával funkci tiskového mluvčího vlády. Jeho úkolem bylo vysvětlit beznadějnou situaci v Československu. Byl to on, kdo sice po dohodě s Adamcem, ale jen a jen na základě vlastního rozhodnutí a osobního rizika, tedy bez jakékoliv konzultace s odpovědným oddělením ÚV KSČ, komentoval zásah Bezpečnosti proti manifestantům 28. října 1989 poznámkou, že situaci je nutné řešit politickými, ne bezpečnostními prostředky. Později se podílel na přípravě dohod o uprchlících z NDR a aktivně se účastnil jednání s Občanským fórem a Veřejností proti násilí.

Onoho května byl Miroslav Pavel hned na letišti přivítán zástupcem československého velvyslanectví, který jej doprovázel na všechny předem domluvené schůzky. Pavel vždy večer svému průvodci a ochránci sdělil, že je unaven a odchází si odpočinout do hotelu. Potom teprve následovaly skutečně důležité schůzky.

Ovšem i při dopoledních diskusích zažil příhody, které symbolicky vyjadřovaly budoucí obraz vztahů Sovětského svazu k Československu. Například akademik Oleg Bogomolov na upozornění, že Sovětský svaz má zodpovědnost za politické vedení, které dosadil, se smíchem odpověděl: „Vy byste byli nejradši, kdybychom si je zase na tancích odvezli zpátky!“ Jenže ono to již tehdy vůbec nebylo k smíchu.

Miroslav Pavel se z Moskvy vrátil otřesen: na pracně a napůl konspirativně připravených schůzkách jej sověští partneři pozorně vyslechli, vše si pečlivě zapsali – nic však neslíbili a nic neudělali. Miroslav Pavel riskoval právě tak hodně jako na první pohled zbytečně. Ve skutečnosti ale přivezl do Prahy mimořádně cennou informaci: **z Moskvy nelze očekávat ani pomoc, ani bránění změnám.** Ne všichni ale dokázali této zprávě plně porozumět, byť některým výrazně pomohla k vyjasnění pozic při pozdějším jednání s opozicí.

Obdobně Kreml postupoval i v rozhodujících listopadových dnech. Velvyslanectví SSSR tehdy představovalo nekontrolovatelné ohnisko moci, přičemž o řadě jeho pracovníků se dalo říci, že budou hájit již téměř mrtvé pořádky. **Proto lidé z Adamcova okolí zprostředkovali přilet dvou hlavních reprezentantů Moskvy, kteří měli zajistit nezávislé spojení na státní i stranické orgány v Sovětském svazu, tedy bez vědomí ÚV KSČ a sovětské ambasády.** Vždyť ještě 20. listopadu, když vláda přijímala proti vůli Ladislava Adamce prohlášení, jež zcela neadekvátně hodnotilo zásah Bezpečnosti na Národní třídě, dva místopředsedové vlády jeho obsah konzultovali s pracovníkem sovětského velvyslanectví.

Před zasedáním ÚV KSČ 24. listopadu 1989 vyslal Ladislav Adamec do Moskvy ředitele zahraničního odboru Úřadu předsednictva vlády Václava Soukupa. Úkol byl jednoznačný: navázat přímý kontakt s tamním vedením. Soukup se obrátil na své známé v Moskvě, které získal během své několikaleté práce v RVHP, s žádostí, aby byli do Prahy posláni speciální emisari, kteří by zajistili tok informací nezávislý na diplomatech z velvyslanectví.

Po Praze se tehdy povídalo, že Adamec odletěl do Sovětského svazu. Důvodem nebyla pouze skutečnost, že se dva dny neukázal na veřejnosti a všichni, kdo jej hledali v kanceláři premiéra, byli přesměrováni na jeho poradce. Zmatek způsobila skutečnost, že pracovnice úřadu federální vlády omylem objednala letenku nikoliv na jméno Václava Soukupa, ale Ladislava

Adamce. Adamcovo jméno se dostalo i do svodky Bezpečnosti. Shodou náhod nemohlo letadlo, v němž se Soukup vracel, přistát v Praze. Ministr vnitra dostal příležitost dramaticky oznámit tehdejšímu generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ Miloši Jakešovi, že Adamec navštívil Moskvu a právě přistál v Ostravě, neboť pražské letiště kvůli špatnému počasí nepřijímá. Protože život tropí hlouposti, sdělil mu tuto zprávu – v přítomnosti Adamce.

Emisari z Moskvy přijeli – avšak shodně v Úřadu předsednictva vlády tlumočili, že (a) mají příkaz do ničeho se nevměšovat, (b) že si přejí setkání s představiteli Občanského fóra. Nic víc, nic méně. Jakýkoliv pokus překročit tento mandát vlastní iniciativou – a tyto pokusy pohříchu byly – Moskva striktně odmítla. Václav Soukup pak těmto emisarům zajistil přijetí v Občanském fóru.

Zvyk je železná košile a naděje umírá poslední, a proto ještě v listopadu, v nejméně vhodnou chvíli vzpoury proti nové vládě 15 : 5, odlétl Ladislav Adamec do Moskvy na poslední zasedání politického poradního výboru Varšavské smlouvy. Cestoval s příslibem soukromého setkání s Michailem Gorbačovem, od kterého organizátoři očekávali, že se Adamec vrátí jako oficiálně posvěcený reformátor a spojenec východní mocnosti. Československá delegace byla sice ubytována ve státní vile číslo 1 na tehdejších Leninských, dnes Voroběvových horách, což v diplomatické řeči byl projev respektu, ale vše už bylo jinak.

Před začátkem jednání požádal Adamec o schůzku s Gorbačovem mezi čtyřma očima. K setkání došlo o přestávce a trvalo přibližně deset minut. Podle Adamcových slov jej Gorbačov vyslechl, ale žádnou podporu neslíbil. Obdobně se zachoval Gorbačov i vůči svým soudruhům z NDR. **Žádná mocnost na východě Evropy již v těch dnech neexistovala.** Jediným reálným výsledkem Adamcovy cesty byl pozdější příjezd vysokého představitele aparátu ÚV KSSS. Ten pak byl představen důležitým partnerům z Občanského fóra.

Druhý den při snídani přišly do Moskvy zprávy o dalších demonstracích v Praze. Karel Urbánek, který byl také členem

delegace, se zapsal do historie nezapomenutelným návrhem, že by se snad mělo nechat obsadit letiště, pošta a telegraf. Adamec, brunátný v obličeji, zavolal ředitele zahraničního odboru Václava Soukupa do vedlejší místnosti a ulevil si: „Tak vidíš, s kým mám spolupracovat...“ Je zřejmé, že **cesta do Moskvy přispěla k Adamcovu pozdějšímu rozhodnutí abdikovat.**

Neměli to tehdejší sovětští emisaři, diplomaté či vojáci snadné. Ráno po Adamcově abdikaci za ním přijel pracovník sovětského velvyslanectví v Praze, s nímž měl premiér zvláště dobré vztahy. Adamec tehdy pověřil svého poradce, aby onomu sovětskému diplomatovi sdělil, že ho nepřijme. Když mu to oznamoval, sovětský diplomat stále opakoval: „*Ja panimaju, ja eto panimaju.*“ Měl v očích slzy.

Deset let po sametové revoluci Michail Gorbačov přiletěl na oslavy do Prahy. Požádal, aby na slavnostní recepci na Hradě byl pozván i Ladislav Adamec. Adamec měl tehdy za sebou víc než dvacet nejrůznějších výslechů. Nová elita s ním zacházela jako s nepřítelem, černobílá hranice mezi vítězi a poraženými už byla pevně zakreslena. Gorbačov se Adamce nikdy nezastal. Chtěl ovšem vypadat jinak než netolerantní politici v Česku. Přes naléhání Hradu Adamec nakonec pozvání odmítl. Svému bývalému poradci to zdůvodnil slovy: „To by mi kamarádi neodpustili.“

Vytváření předpokladů

V srpnové Praze byly už karty rozdány, základní spor se ale vedl po vedlejší historické linii. **Všichni předpokládali, že změny v byrokratickém socialismu musí začít shora, proto se pozornost soustřeďovala na vrchol mocenské pyramidy** – kdo a kdy nahradí Miloše Jakeše ve funkci generálního tajemníka komunistické strany. V této souvislosti se při zpětném pohledu jeví jako důležité, že se po odchodu Gustáva Husáka z funkce generálního tajemníka KSČ nikdy nepodařilo vytvořit alespoň dočasně fungující triumvirát Jakeš–Adamec–Štrougal.

V ony srpnové dny roku 1989 byli již všichni soutěžící na startu a skupiny kolem nich zformovány. **Rozdělen byl stranický i státní aparát, a to včetně složek ministerstva vnitra.** Pouze podle lustračního zákona jsou si všichni rovni – avšak **v letních a podzimních dnech mezi těmito skupinami probíhal velice důležitý zápas,** který nepostrádal ani razanci, ani originalitu a v mnohém určil průběh sametové revoluce. Pozoruhodné bylo generační rozvrstvení skupin, ale také fakt, že pevné hranice mezi těmito skupinami vždy neznamenalaly – byť většinou ano – zásadní rozdíl v taktických cílech. Důležité bylo, že i někteří z těch upřímně věřících v ideály socialismu již věděli, že cesta zvolená před čtyřiceti lety k chrámu nevede. Neměli to rozhodně lehké: **Pro každého člověka je tragédií přežít vlastní ideály.**

Celkovým výsledkem formování a sváru skupin ve straně i státním aparátu tak nebylo prohloubení obranyschopnosti režimu, ale zvětšení chaosu. Dnešní demonizace stranických a státních struktur oné doby má dvě příčiny. Především vychází z **příliš zjednodušeného pohledu na čtyřicet let vlády komunistické strany,** jejího vnímání jako homogenního celku v čase i struktuře. Zároveň se jedná o **úcelový výklad listopadových dní roku 1989,** který má ještě více přikrášlit hrdinský obraz vítězů.

Křečovitá obrana byrokratického socialismu nalezla svůj symbol v událostech 21. srpna. Od takzvaného Palachova týdne v lednu 1989 se situace v ulicích Prahy stále více dramatisovala. Městský výbor KSČ u příležitosti výročí intervence vojsk Varšavské smlouvy proorganizoval souboj s opozicí takřka na perfektní úrovni. Proběhly nejrůznější schůze, ulice města brázdily dvojice stranických aktivistů, ale i milicionářů a příslušníků Veřejné bezpečnosti, své úkoly na ulicích plnili i příslušníci SNB bez uniforem – vše s materiálním zázemím i dokonale propracovaným spojením jednotlivých složek. Operační štáby zasedaly na obvodních stranických a státních orgánech. Pouze očekávaný nepřítel nepřišel.

Únava a beznaděj uvnitř komunistické strany dostupovaly vrcholu. Od roku 1987 měl stranický aktiv pohotovost při ja-

kémkoli nebezpečí vystoupení opozice. Tato situace byla pro většinu členů KSČ bezperspektivní, mnohdy nedůstojná, určitě vyčerpávající. V podmínkách permanentní pouliční války, kterou někteří neváhali označovat za soukromou válku Miroslava Štěpána, se ale uprostřed Evropy nedalo žít.

Přestavba se ze Sovětského svazu do Prahy přenesla v jediné rovině: demontovala ideovou jednotu v komunistické straně. To mělo nesmírný význam z hlediska moci lidí, jejichž mandát byl dovezen na tancích 21. srpna 1968. **Z velkých ideálů světové revoluce zbyl po čtyřiceti letech boj o Václavské náměstí. Vůle vítězit se vytratila.** Komu by se chtělo na každé výročí sebevraždy Jana Palacha, intervence vojsk Varšavské smlouvy, 28. října i Dne lidských práv vždy několik dní nastavovat kůži za ten či onen kůl v plotě?

Z jednotlivců přebíral v srpnu iniciativu Ladislav Adamec. Ten po návratu z dovolené na Krymu již neváhal své nejbližší spolupracovníky seznamovat se závěry svých úvah o tom, v čem podle jeho názoru byrokratický socialismus selhal. V celostránkovém seznamu chyb, který sepsal rukou na listu vytrženém ze sešitu, byly bolestné problémy od naplňování vědeckotechnické revoluce až po selhání socialismu při zajišťování lidských práv.

V září Adamec uložil jednomu ze svých poradců připravit návrh, jak odstranit z Ústavy článek o vedoucí roli komunistické strany v ČSSR. Zároveň mu nařídil navrhnout, jak změnit hodnocení Pražského jara 1968. Oba dokumenty mu jeho poradce připravil ještě před 17. listopadem. Osudová past byla však v tom, že z vnitropolitického hlediska bylo ještě brzy, a z mezinárodního pozdě.

Právě v těchto zářijových dnech roku 1989 byly též navázány první kontakty mezi Adamcem a opozicí: na scéně se objevila iniciativa MOST, která měla v listopadu zabezpečit spojení mezi federální vládou a Občanským fórem i Veřejností proti násilí, tedy faktické předání moci.

Dominový efekt

Z hlediska sametové revoluce, ale i událostí v celé střední Evropě bylo podstatné, že v srpnu a září roku 1989 se již Sovětský svaz nenávratně propadl do izolacionalismu. Michail Gorbačov se postupně dostal perestrojkou do situace, kdy jej mohla zachránit jen velká materiální a navíc veřejně manifestovaná podpora ze Západu. Na představy o domácí demokratizaci narouboval romantickou vizi o tom, že **sovětské zahraničněpolitické zájmy jsou totožné se zájmy mocností Západu.** A podle této představy jakékoliv hození bývalých soudruhů z východní Evropy přes palubu nebylo pro Sovětský svaz ztrátou.

Vše pokračovalo po dílčích krocích, jakýmsi zvláštním politickým tancem – tam, kde útok předpokládal krok dopředu, udělal Gorbačov dva, aby následně řekl, že tudy cesta nevede, a vrátil se o kroky tři. Takto jednal v Litvě, v Gruzii, kde po srážkách manifestantů s pořádkovými silami zůstali na ulici ležet mrtví, tak vedl válku v Afghánistánu i Náhorním Karabachu. Svě porážky vždy dodatečně vysvětlil jako strategický záměr: Michail Gorbačov se z reformátora měnil v protisocialistického revolucionáře v důsledku neúspěchů svých plánů.

Až počátkem prosince 1989, téměř měsíc poté, co proběhly změny režimů u evropských spojenců Sovětského svazu, posvětili Michail Gorbačov spolu s tehdejší americkým prezidentem Georgem Bushem st. na Maltě, že tomu tak je. **Geopolitické dělení Evropy z Jalty roku 1945 přestalo platit.**

Historici se asi nikdy neshodnou, zda se z Gorbačovovy strany jednalo o vychytralost, zradu, přesvědčený demokratismus či normální lidskou hloupost. Obecně platí, že **dobry politik je ten, který předává zemi v lepším stavu, než ji převzal.** A to rozhodně není Gorbačovův případ. Svým jednáním politicky zničil sebe i stát, kterému vládl. Ve východní Evropě po sobě zanechal tisíce lidí, kteří poznali, že **spojit se s upadající mocností je vždy politická sebevražda.**

Demontáž socialismu

Přeměna sovětské velmocenské politiky v izolacionistickou spustila dominový efekt, kdy pád režimu v jedné východoevropské zemi přivodil pád v dalších. **Obecně vzato byl vývoj v Československu opožděn, což naznačovalo, že bude razantní.** Všude kolem byli v rozebírání socialismu mnohem dál. Při hodnocení sametové revoluce nelze zapomenout, že **ve 20. století se v prostoru dnešního Česka a Slovenska osmkrát změnilo státní či režimní uspořádání.** A pokaždé to bylo v návaznosti na proměnu geopolitických silokřivek brázdících Evropu, tedy bez valné zásluhy Čechů a Slováků.

Ač se to mnoha hrdým příslušníkům českého a slovenského národa nelíbí, **zásadní změny v jejich zemích probíhaly jako ohlas vnějších událostí, nikoliv jako bezprostřední výsledek vnitřních potřeb a domácí politické tvořivosti.** Konstrukci české i slovenské státnosti, povahu režimu, ale také výběr jeho reprezentantů nelze oddělit od celoevropských změn. Jedinou světlou a tragickou výjimku, kterou tvořilo Pražské jaro 1968, ukončil zahraniční zásah 21. srpna. A tak **až týden po pádu berlínské zdi zorganizoval Socialistický svaz mládeže manifestaci u příležitosti 17. listopadu. Napřed vzniklo v NDR Nové fórum, až potom Veřejnost proti násilí a Občanské fórum.**

Z geopolitického hlediska bylo v srpnu 1989 již vše rozhodnuto. V roce 1987 se Michail Gorbačov při návštěvě Prahy ani slovem nezmínil o nutnosti nového přístupu. Ovšem po pádu Ericha Honeckera, nejvyššího představitele NDR, sděloval na recepcích v doslechu československého velvyslance, že tak skončí všichni, kteří odkládají reformy. Řekl to jistě i s vědomím, že velvyslanec okamžitě pošle depeši do Prahy. Podle některých pamětníků si Gorbačov přál změnit situaci v Československu ještě před zmíněnou schůzkou s prezidentem Spojených států počátkem prosince na Maltě, a proto se snažil události urychlit.

V srpnu 1989 **otázka pouze zněla, koho si z připravených skupin dějiny pro mocenský převrat vyberou, jakou roli mu**

přisoudí a co bude spouštěcím mechanismem. Před východoevropskými komunisty již v srpnu stál pouze výběr cesty, jak předat moc. Praxe ukázala, že k dispozici byly tehdy pouze dva modely:

- **Vítězství reformních sil ve vládnoucí komunistické straně a následné postupné předávání moci ve státní opozici prostřednictvím voleb** – typickým příkladem může být Bulharsko;
- **Rozklad vládnoucí komunistické strany a přímé předání moci ve státní** – typickým příkladem může být právě Československo.

Tyto modely mohly mít dvě odlišné formy. Jejich odlišnost nebyla bezvýznamná, ale naopak prvořadá – **moc bylo možné předat v krvi, nebo bez krve.** Je příznačné, že krev tekla především tam, kde moc ve straně získali reformisté, tedy v Sovětském svazu a Rumunsku. A samozřejmě v Jugoslávii, v zemi, která byla po desetiletí baštou reformního komunismu.

To, že v Československu krev netekla, není náhoda. Zasloužili se o to konkrétní lidé na obou stranách barikády – byť jedni jsou za to čtvrt století oslavováni a druhí haněni. Ale taková je politika. Václav Soukup, který se v ony letní a podzimní dny výrazně na aktivitách Ladislava Adamce podílel, už tehdy říkal: „Každý, kdo si v Čechách sáhne na politiku, musí na to dříve či později doplatit.“ **Politika se v první řadě stará o moc, a teprve když jí zbude čas, zajímá ji spravedlnost. I proto se v Čechách otevírají srdce a ústa až poté, kdy se události stávají dějinami.** A archivy už jsou dostatečně pročištěné.

Most do neznáma

Nutnost předání moci v malém státě je zpravidla dána poměry na mezinárodní scéně. Způsob provedení do značné míry závisí na talentu zúčastněných hráčů, jejich schopnosti improvizovat, ale i na jejich připravenosti.

O formě předání politické moci v Československu se s konečnou platností začalo rozhodovat 18. září 1989. Ten den napsali hudební skladatel Michael Kocáb a novinář Michal Horáček dopis předsedovi federální vlády Ladislavu Adamcovi. Kromě obvyklých vět známých jak z prohlášení tehdejších opozičních skupin, tak i ze stanovisek základních organizací KSČ o tom, že se ve společnosti nahromadilo napětí a hodnocení událostí je ve vleku emocí, obsahoval dopis i něco navíc. Podle jeho autorů se v důsledku propagandistické kampaně proti výzvě Několik vět vytvořily mezi zástupci polarizovaných sil takové bariéry, že je prakticky nemožné, aby se setkali a pokusili nalézt řešení problému.

To nebyla zcela pravda, barikády byly mnohem staršího data, ale Kocáb a Horáček ještě v dopisu přidali: „Dovolujeme si Vás proto informovat, že přicházíme s iniciativou »MOST«, jejímž prostřednictvím budeme usilovat o vytvoření prostoru a mechanismu rozprav mezi zástupci nejrůznějších myšlenkových proudů.“ Cílem nemělo být sblížení stanovisek, nebo dokonce dosažení souhlasu, ale to, aby se antagonistické síly „přímo seznamovaly se stanovisky druhých stran a vyhnuly se zbytečným omylům“.

Slovo a čin

Iniciativa MOST nebyla literární pózou. Den po odevzdání uvedeného dopisu v podatelně Úřadu předsednictva vlády se jeho autoři ohlásili v sekretariátu premiéra. Přijal je jeden z dvanácti poradců předsedy vlády.

Po rozhovoru s premiérovým poradcem zorganizovali Michael Kocáb a Michal Horáček ještě tentýž den schůzku tohoto poradce s Jiřím Křížanem, tehdy velmi aktivním disidentem a polistopadovým náměstkem ministra vnitra. Zmíněný poradce převzal od Křížana pro premiéra materiál, který nabízel jednání a informoval o připravovaných akcích opozice. Křížan upozornil poradce, že pokud do deseti dnů k navázání kontaktů vlády s opozicí nedojde, bude veřejnost o schůzce informována.

K přímému jednání představitelů moci s vůdci opozice z nejrůznějších důvodů tehdy nedošlo. Podle slov Adamce se předseda vlády obrátil na generálního tajemníka ÚJV KSČ Jakeše s dotazem, zda má v jednání dále pokračovat. Odpověď zněla: „Ne.“

Když po dohodnuté desetidenní lhůtě hájení o setkání premiérova poradce s Kocábem, Horáčkem a Křížanem informovaly Hlas Ameriky a Rádio Svobodná Evropa, situace se nezjednodušila, ovšem výrazně posunula. Poradce například druhý den rozpoznal, kdo z Úřadu předsednictva vlády Hlas Ameriky či Svobodnou Evropu sleduje: na chodbách úřadu se mu začali vyhýbat... Když však poradce nabídl Adamcovi svoji rezignaci, aby svoji přílišnou iniciativou premiéra nediskreditoval, Adamec jej rázně odbyl slovy: „Jakeš tomu stejně nebude věřit.“

Podstatné je něco jiného. **Podářilo se navázat spojení, které se v listopadových dnech ukázalo jako rozhodující při výběru formy předání moci.** Několik týdnů před 17. listopadem se Adamcův poradce obrátil na Kocába s žádostí o schůzku. Za romantických okolností v noční podzemní vinárně vedli opatrný rozhovor o možné technice setkání a přípravy rozhovorů mezi předsedou federální vlády a vůdci opozice. Tehdy se dohodly zásady pro dialog, které se začaly – asi k překvapení obou aktérů onoho nočního dialogu – po 17. listopadu naplňovat.

Takto se budovala důvěra v roli aktérů iniciativy MOST, a to jak na straně Ladislava Adamce a jeho lidí, tak i v prostředí opozice. Je nutné dodat, že když se poprvé setkali s Adamcovým

poradcem, nazval je snílky. Varoval je, že jako most mohou být pošlapáni z obou stran a zůstat sedět mezi dvěma židlemi. Pravdou je, že již v polovině září 1989 byli na vítězné straně – a mezi židlemi zůstal sedět poradce. Z tohoto úhlu pohledu není stavění mostů záležitost zrovna jednoduchá. A vyžaduje dobrou přípravu.

V listopadu a prosinci 1989 nebylo jediného setkání mezi Adamcem a opozicí, které by nebylo připravováno pomocí telefonátů a osobních návštěv Michala Horáčka a Michaela Kocába. Jejich prostřednictvím se dohadovalo složení delegací, výběr místa a hodiny setkání i program jednání. Autoři iniciativy MOST se účastnili všech společných schůzek, na nichž v případě potřeby zklidňovali atmosféru jednání. Přinášeli pro Adamce dopisy s návrhy Občanského fóra na složení vlády a zpět informace od Ladislava Adamce a jeho poradce. Ještě projev premiéra Mariána Čalfy pro Federální shromáždění, kterým byl na prezidenta navržen Václav Havel, odvážel předem k osobní konzultaci s budoucí hlavou státu Michael Kocáb.

Samozřejmě že to mohl udělat kdokoliv jiný – moc tehdy přece ležela na ulici. Jenže neudělal. Chtělo to řádnou dávku vnitřního přesvědčení, praktické důslednosti, ochoty riskovat bez znalosti výsledku. Těm, kdo v politice hledají slávu, by jistě v těchto prvních okamžicích budování mostů chyběly televizní kamery a zástupy novinářů. Takoví přišli na Úřad předsednictva vlády až dva měsíce po první návštěvě Michaela Kocába a Michala Horáčka.

Výroční zpráva Amnesty International uváděla, že rok před sametovou revolucí bylo v Československu nejméně 36 známých vězňů svědomí a mnoho dalších lidí, kteří byli ve věznicích pro své nenásilné politické a náboženské aktivity či pokus opustit republiku bez souhlasu úřadů. Podle vnitrostranické informace pro členy KSČ, která byla vydaná jako reakce na petici Několik vět, bylo v roce 1988 ve vězení 49 osob za trestné činy proti republice.

Názor veřejnosti k této problematice byl tehdy rozpolcen. Necelý půlrok před sametovou revolucí položil IVVM otázku,

Dopis Michaela Kocába a Michala Horáčka předsedovi vlády ČSSR Ladislavu Adamcovi z 18. září 1989

Vážený pan
Ladislav Adamec
předseda vlády ČSSR

Vážený pane předsedo vlády !

Na vzedmuté vlně postupně nahromaděných problémů, zapříčiněných spletitostí vnitřních i mezinárodních vztahů a vývojových tlaků, na které v minulosti ne vždy dokázaly osobnosti politického a veřejného života kompetentně a prozíravě reagovat a ve světle rychlého spádu událostí a změn, inspirovaných politikou přestavby, se vytvořila situace charakteristická i mimořádným napětím v naší společnosti. Tento zneklidňující stav podle našeho názoru brání dynamickému a úspěšnému rozvoji přestavby společnosti, ke které se upínají naděje našich národů.

Na pozadí této skutečnosti přirozeně dochází k tomu, že spíše ve vleku emocí než rozumem jsou posuzovány výroky zastánců toho či onoho názoru : ne podle konkrétního obsahu, ale s podsouváním sobeckých osobních ambicí a skrytých politických cílů. Verbální střety ovládla spekulace o motivacích, namísto racionální a kulturní diskuse o jednotlivých problémech. To vede k výrazné a často umělé polarizaci některých vrstev společnosti a činí z přirozených diskusních partnerů nepřátele. Rozjíždí se tak další kolo nechvalně známé praktiky 50.let; prefabrikace třídního nepřítele. Tato metoda, dnes již překonaná a mezinárodní pokrokovou veřejností odsouzená, napáchala v minulosti nenapravitelné škody a bylo by neprozřetelné se k ní vracet.

Na jedné straně často iniciativní, pracovití, vzdělaní, poctiví, nebojácní, a proto pro společnost nepostradatelní lidé připojují svůj podpis k občanskému prohlášení v dobré víře, že bude chápáno jak zní – aby se vzápětí ze sdělovacích prostředků dozvěděli, že usilují o 'rozvrat společnosti', o 'krvavou lázeň' a o návrat k rannému kapitalismu, zatíženými svízelými typickými pro konec 19. a začátek 20. století. Na straně druhé však mnozí po svých zkušenostech ve skutečnou snahu o pozitivní změnu už nevěří.

Tato nedostatečná snaha o překlenutí prohlubujícího se nedorozumění mezi jednotlivými vrstvami společnosti se stává brzdou přestavby.

Značně rozdílné pohledy na to, jak společenské změny provádět skutečně existují, tuto paletu názorů však musíme zapojit do služeb přestavby a nesmíme připustit, aby její rozporuplnost vyústila ve zhoubný konflikt a v eliminaci byť i jediné části našeho myšlenkového potenciálu ze společenského úsilí. V dohledu tak veliké naděje, jakou nyní cítíme, by nás takový střet stál příliš mnoho sil. Na této cestě je přežívající klišé černobílého myšlení - kdo není s námi, je proti nám - neúnosným břemenem.

Vážený pane ministerský předsedo, díky propagandistické kampani proti 'Několika větám' se mezi zástupci polarizovaných sil nakupily takové bariéry, že již prakticky není možné aby se setkali a pokusili se společně najít řešení a východiska z tohoto problému. Nemohou se sejít už proto, že zatím neexistuje prostředník požívající dostatečného kreditu obou stran, který by takové nanejvýš žádoucí setkání zprostředkoval. Domníváme se, že takovými potenciálními prostředníky nepochybné autority jsou tak jako odedávna v každém národě i u nás nejvýznamnější představitelé kulturní fronty, kteří by touto iniciativou usměrnili svoji touhu stát se konstruktivní silou ve společnosti.

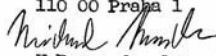
! Dovolujeme si Vám proto informovat o tom, že přicházíme s iniciativou 'MOST', jejímž prostřednictvím budeme usilovat o vytvoření prostorů a mechanismu rozprav mezi zástupci nejhrůznějších myšlenkových proudů. V tomto okamžiku nejde o to, aby antagonistické síly sbližovaly svá stanoviska nebo spolu dokonce souhlasily, ale aby se přímo seznamovaly se stanovisky druhých stran a tak se vyhnuly zbytečným omylům, které mohou pramenit jen z nedokonalé interpretace, ale mohou mít nedozírné následky.

Tato iniciativa nemá žádný jiný cíl než ten, který jsme právě popsali. Je zcela upřímnou snahou o dosažení nové úrovně politické kultury a není vázána z naší strany naprosto žádnými podmínkami.

Předkládáme Vám, vážený pane předsedo vlády, cíle programu MOST a po Vašem osobním vyjádření předložíme podpisy reprezentativních zástupců Československé kultury, kteří se s myšlenkou MOSTu ztotožňují.

Michael K o c á b
hudební skladatel

Karlova 12,
110 00 Praha 1

V Praze dne 18. září 1989

Michal H o r á č e k
publicista

Kladenská 43
160 00 Praha 6

zda bylo v Československu dosaženo jednoho ze základních cílů socialismu - zabezpečení lidských práv a svobod. Tehdy 41 % dotázaných odpovědělo, že je s výsledkem v zásadě spokojeno, 50 % respondentů bylo naopak nespokojeno.

V sobotu 18. listopadu ráno zavolal poradci premiéra Michael Kocáb. S odvoláním na dramatickou eskalaci napětí ve společnosti po násilném rozeznání manifestace na Národní třídě požádal, zda by jej spolu s Michalem Horáčkem mohl Ladislav Adamec přijmout. Poradce jim řekl, že to nejde: nechtěl, aby případné odmítnutí schůzky padlo na premiéra. Přes „zetku“ (tzv. černín, zvláštní telefonní síť vzniklou už za 1. republiky a propojující špičku vládnoucí elity) se však ihned s Adamcem spojil a onen návrh mu přednesl. Předseda vlády se poradce zeptal na jeho názor. Adamcův souhlas se schůzkou pak poradce okamžitě tlumočil Horáčkovi a Kocábovi. Ještě téhož dopoledne se premiér ve svém bytě s Horáčkem a Kocábem sešel. Přijal také dvě mladé dívky, které mu jako přímé účastnice dění na Národní třídě celou situaci popsaly.

Nemorálnost starých struktur

Z hlediska politologie jsou diskuse o individuálních zásluhách téměř zbytečné. Ty se převážně vedou v zájmu tzv. politické čistoty a v naději na odměnu: kmotřenkami těchto sporů jsou Fúrie závidí a nenávidí. Tyto lýtice nutí kritiky iniciativy MOST k tvrzení, že se Michal Horáček a Michael Kocáb ve svém jinak bohulibém snažení neuvěřitelně naivně - ba téměř zrádčovsky - orientovali na estébáka, který pracoval v Adamcově sekretariátu. Jenže důležitá pro tuto zemi nejsou jména, ale mechanismus řešení krize a nakonec předání moci.

Michal Horáček a Michael Kocáb se obrátili na poradce předsedy federální vlády. Řemeslo poradce je vždy originální směs úředničiny na vymezeném poli, plnění úkolů vyplývajících z libovolného zadání předsedy a osobní iniciativy. Jeho

(Podtržení a vykřičník jsou dílem poradce, který připravoval stanovisko k tomuto dopisu pro premiéra.)

morálním závazkem je chránit svého premiéra – a jeho iluzí je představa, že tohoto premiéra může zásadně ovlivňovat. Výhodou zmiňovaného poradce bylo, že Ladislav Adamec věděl, co chce, a osobní iniciativu svého poradce vítal.

Z hlediska sametové revoluce není významné, jakou zlatou či hanebnou minulost poradce, s nímž se signatáři iniciativy MOST spojili, měl, ale jaké měl možnosti. Kdyby se obrátili na někoho, kdo je podle dnešních požadavků na státní správu morálně bezúhonný, mohli by založit novou opoziční skupinu a diskutovat na tajných schůzkách v bytech nebo křičet hesla na ulicích.

Autoři iniciativy MOST se obrátili na poradce Adamce, který měl ve svém referátu politický systém. Nebylo to úplně náhodou: Michal Horáček se s ním znal z jednoho výjezdního svazáckého školení. Oblast povinností onoho poradce nazvaná „politický systém“ skrývala skutečnost, že zajišťoval nejen agendu týkající se mládežnických a odborových organizací, ale samozřejmě i ministerstva vnitra a ministerstva obrany.

Takový poradce se při práci seznámí s předsedou svazu tělesné výchovy – a s některými dalšími lidmi. Člověk bez kontaktů by asi nebyl platný v situaci, když se při přípravě prvních přímých jednání premiéra s opozicí do sekretariátu předsedy vlády například dostala informace, že se pracovníci odposlechu dohodli „odvést Adamce v klepetech“. Ani by se o této hrozbě nedozvěděl, nemluvě o tom, že by nevěděl, jak jí čelit.

Kdo v ony dny nejvíc riskoval?

Problém je v tom, že většina publicistiky a policejní historiografie si nasadila inkvizitorské brýle smutně proslulého amerického senátora Josepha McCartyho. Není proto divu, že hledá tajemství tam, kde jsou věci veřejné – a naopak. Když se ale staví most, je nutné vědět, nejen přes jakou propast vede, ale též zda se dá na druhé straně ukotvit. Někdy má stavitel výhodu, že práce na překlenutí rokle se vedou z obou stran.

Signatáři iniciativy MOST našli spojení, kudy bylo možné předávat informace k vrcholu moci; získali naději, že tudy bude

možné vést jednání. Našli člověka, o němž věděli, že má tyto možnosti. **Snad tušili, že je může v jejich rizikovém předlistopadovém snažení i chránit autoritou své funkce. Dodnes nevědí, že se tak stalo a jak se to stalo.**

V centru moci probíhal tehdy tuhý – a činnost paralyzující – zápas. V něm se ale nejednalo o agenturní zpravodajství, donášení a slídění za opozicí, nebo alespoň ne v první řadě. Byl to klasický politický zápas o rozhodující funkci ve státě a tím i možnost naplnit své představy o dalším vývoji. V něm každý protagonista měl své spojence ve všech institucích. **Vítězil ten, kdo věděl více a přesněji o těch druhých a lépe rozuměl povaze rozkladu socialismu ve východní Evropě.** Po pravdě řečeno, ono vědění nemělo vždy analytickou podobu a strategický cíl. Většinou šlo jen o pružné přizpůsobení se situaci vyhovující danému postavení a osobním záměrům aktéra.

Těm, kdo se domnívají, že na tehdejších ministerstvu vnitra nebyli lidé schopni věcné analýzy situace, lze doporučit americké politologické výzkumy. Ty říkají, že ve zpravodajských službách pracuje v průměru více vysokoškolsky vzdělaných – a samozřejmě lépe informovaných lidí než ve veřejné politice. Včera i dnes, tady i na každé druhé straně. Ostatně už Sun-c' ve svém dva a půl tisíce let starém a nesmrtelném traktátu *Umění války* připomínal, že „osvícený vládce a moudrý vojevůdce proto ve svém vojsku vyhledají muže, kteří nad všechny vynikají inteligencí, a učiní z nich zvědy“.

To samozřejmě neznamená, že ti, kteří věděli, že byrokratickému socialismu v Československu zvoní hrana a že jde pouze o to, jaké bude předání moci, nedělali chyby. Skrývat ale do zákonů o kolektivní vině žal nad tím, že sametové revoluci chybějí mrtví hrdinové, je sice politicky výhodné, ovšem historicky nepřesné.

Po pravdě řečeno, Michael Kocáb a Michal Horáček nikdy nebyli mostem v pravém slova smyslu. Patřili neoddelitelně do řad opozice, pouze se začali v určitou dobu chovat originálně. Vydali se hledat na druhé straně barikády lidí, kteří usilovali

o nenásilnou koncovku pro prohranou šachovou partii. Našli je. Na několik měsíců pak jejich snahy rezonovaly s chováním či přáním těch druhých. Nikdo nikoho nezneužíval – část přání a zájmů těchto jedinců či skupiny byla v určitý okamžik shodná.

Přímá akce

Poznámky o iniciativě MOST by neměly zastínit skutečnost, že v předvečer listopadu 1989 působily v tehdejší Československu i jiné opoziční skupiny. **Podle tehdy tajné zprávy Federálního úřadu pro tisk a informace bylo před rokem 1987 v Československu pouze pět disidentských skupin:** Charta 77, Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných, Československo-polská Solidarita, Výbor na ochranu práv maďarské menšiny a část Jazzové sekce. Roku 1987 přibýly další čtyři skupiny, **v roce 1988 čtrnáct a do srpna jich bylo napočítáno třicet devět.** Zároveň v předvečer sametové revoluce v Československu fungovalo jedenáct *ad hoc* výborů na podporu aktivistů opozičních skupin, které zajišťovaly podpisové akce, například Petice novinářů či Několik vět. Samotná petice Několik vět, která volala po zabezpečení lidských práv a po dialogu s mocí, získala do podzimu 1989 přibližně 30 tisíc podpisů. Její signatáři už před sametovou revolucí svolávali na 10. prosince – Mezinárodní den lidských práv – manifestaci.

Během prvního pololetí roku 1989 stoupl počet dokumentů, které tyto skupiny vydaly, na dvojnásobek. **V polovině roku 1989 vycházelo 129 ilegálních periodik, z toho 61 s vyhraněným politickým charakterem.** Celková roční spotřeba papíru pro tento tisk byla odhadována na tři tuny. **Roční náklad samizdatových Lidových novin činil přibližně 42 tisíc výtisků.** Podle šetření Institutu pro výzkum veřejného mínění (IVVM) při Federálním statistickém úřadu z června 1989 uvádělo jedno procento dotázaných, že pravidelně čte opoziční tiskoviny, osm procent se s nimi setkávalo málokdy a 37 % říkalo, že sice tyto

materiály nečte, ale má o ně zájem. Samizdat tehdy pro své známé kopíroval téměř každý, kdo se k němu dostal, a to i v sekretariátu premiéra.

V tomto na první pohled nepřehledném hejnu **dominovala Charta 77.** Řada nových opozičních skupin měla charakter dceřiných společností či převodových pák Charty 77, působících ve specifických socioprofesionálních oblastech. **Pevné jádro opozičních sil se příliš nezměnilo, tvořilo jej stále přibližně sto lidí.** Podle šetření IVVM – závěrečná zpráva byla externě oponována 16. listopadu 1989 a vydána nákladem 80 výtisků – 57 % dotázaných slyšelo o existenci opozičních skupin, 40 % z nich dokázalo uvést některé, přičemž v případě 36 % to byla Charta 77.

Historik Milan Otáhal v knize *Opozice, moc, společnost* uvádí polistopadové rozborů manifestací od 21. srpna 1988 do 28. října 1989. Údaje o počtu protestujících se liší: oficiální zprávy uvádějí přibližně 3,6krát nižší účast než Rádio Svobodná Evropa. Podle obou těchto zdrojů po určitém poklesu uprostřed sledovaného období následoval růst. V říjnu 1989 byly podle oficiálních médií na manifestaci opozičních sil tři tisíce lidí, podle Rádía Svobodná Evropa 10 až 20 tisíc. Milan Otáhal a Oldřich Tůma odhadují průměrný počet manifestantů v tomto období na tři až pět tisíc, což v zásadě odpovídá počtu manifestantů v NDR a Maďarsku.

Na tvorbě tehdejší politické atmosféry se aktivně podílely nejen opoziční organizace, ale i zahraniční rozhlasová a televizní vysílání. Podle výzkumů IVVM stoupl od roku 1982 do roku 1989 počet posluchačů Hlasu Ameriky z 20 % na 32 % obyvatel, Svobodné Evropy z 16 % na 29 %, BBC z 10 % na 15 %, Rádía Vatikán ze 7 % na 8 % a u západoněmeckého rádía Deutschlandfunk zůstal na šesti procentech. V předvečer listopadových změn roku 1989 občas poslouchalo alespoň jednu západní rozhlasovou stanici 43 % dotázaných občanů. **V červnu 1989 již 54 % dotázaných uvádělo, že má přímý kontakt se západními informacemi prostřednictvím rozhlasu nebo**

televize – a přímý či zprostředkovaný kontakt mělo 85 % obyvatel.

Za pozornost stojí skutečnost, že podle tehdejších výzkumů veřejného mínění sledovali členové komunistické strany tyto zahraniční stanice stejně často jako nečlenové. **A počet těch, kdo pokládali československé sdělovací prostředky za přesvědčivější než západní, klesl od roku 1982 do roku 1989 z 19 % na 7 %.** Není bez zajímavosti, že v onom období stoupla také sledovanost sovětské televize v Československu ze tří na 18 % populace, polské z 9 % na 18 %; v případě maďarské televize po určitém výkyvu zůstala sledovanost 11 %.

O všech aktivitách opozičních skupin byla Státní bezpečnost velmi dobře informována. Kvalifikované odhady se liší; ty nejnižší hovoří o tom, že mírně přes 60 % příslušníků pevného jádra opozice se Státní bezpečností spolupracovalo. Z nejrůznějších důvodů, jak tomu bývá i u jiných zpravodajských služeb: od spolupráce pod nátlakem přes hmotnou motivaci nebo vedení přáním umožnit dětem studium v zahraničí, až po snahu urychlit si kariéru – ale i zcela dobrovolně, z ideových pohnutek.

Z této skutečnosti si někteří disidenti do vládních a parlamentních křesel odnesli přesvědčení, že politika je především záležitostí zpravodajských služeb. Není to pravda, byť to mnohým politikům a komentátorům nelze vyvrátit. Situace v Bezpečnosti, především v StB, byla vzdálená jak poměrům v roce 1950, tak i jejímu demonizovanému obrazu z posledních dvaceti pěti let. **Ve Státní bezpečnosti se do strategických funkcí dostávala nová generace důstojníků.** Její příslušníci přišli ke sboru sice po 21. srpnu 1968, avšak nepodíleli se na jeho přípravě. Pověštině to byli lidé inteligentní a nadprůměrně informovaní. **Ve Státní bezpečnosti více než v kterékoliv jiné složce státního aparátu byla patrná nejistota při hledání cest, jak postupovat dál.** Právě v StB byla řada lidí, kteří viděli bezvýchodnost situace jak z hlediska měnícího se poměru sil, tak z hlediska kvality stranického vedení.

Nejde pouze o otázku, zda se StB nechala 17. listopadem nachytat na hruškách jako malý kluk, nebo zda hrála podle předem stanoveného scénáře. Pravdou je, že někdo musel rozhodnout, aby průvod manifestantů zabočil na Národní třídu, kde se střetne s pořádkovými silami, přičemž „zemře“ student Šmíd. Stačilo přece přehradit vstup na zmíněnou ulici, případně most k Hradu, a manifestanti mohli podél Vltavy pokojně kráčet směrem k Mělníku. Podle slov Miloše Jakeše rozhodnutí zavést manifestanty na Národní třídu a dát zásahu Bezpečnosti symbolickou sílu přijali tehdejší vedoucí oddělení státní administrativy Ústředního výboru KSČ a šéf 5. správy StB. Ať to byl kdokoli, **nejpravděpodobnější motivací bylo urychlit kádrové změny ve vedení komunistické strany, a to v duchu kremelských představ.**

Most ke křižovatce

Iniciativa MOST nikdy nepředstavovala kompromis, byť se její signatáři tak občas tvářili a někdo ji dnes takto chápe. Michael Kocáb sice hovořil o tom, že Václav Havel je pro zachování socialismu. Možná v ony chvíle i byl, ovšem překotný vývoj ve středovýchodní Evropě a vlastní zájmy jej zákonitě hnaly jinam. Stejně jako Kocába a Horáčka: z bojovníků za dialog se stali podnikatelé a již nepředstavují snahu o kultivaci vztahu dnešní moci a dnešní opozice.

Most byl společným architektonickým dílem obou stran. Tehdy, před čtvrt stoletím, byla potřeba nějakého přemostění rokle či barikády nesporná. Avšak skutečný význam mostu nedává propast, přes níž vede, ale cesta, která po něm vede. Čtvrt století nestačilo k tomu, aby se sjednotil názor na to, jak správné bylo jejich tehdejší rozhodnutí. Jisté pouze je, že odpovědnost i za tuto volbu bývá zcela konkrétní. Je zbytečné diskutovat, zda tehdy na druhé straně rokle byla i nějaká třetí cesta – ve skutečnosti jich tam bylo mnohem víc. Výběr mezi nimi však

již prováděli jiní lidé a v jiných sociálně-politických podmínkách.

Zásluha iniciativy MOST není v tom, že byl v Československu zlikvidován socialismus. O jeho osudu bylo v den, kdy Michal Horáček a Michael Kocáb poprvé přišli na sekretariát předsedy vlády, již rozhodnuto. **To, co zásadním způsobem pomohli zabezpečit, byla nekrvavá forma pohřbu byrokratického socialismu.** Při pohledu zpět je možné říci, že postupovali podle nejlepšího možného modelu, jakým lze předávat moc ve státě. Někdo může namítnout, že jejich výkon nebyl nijak originální, neboť **v Čechách se moc zpravidla předává u stolu.** Právě tak ale platí, že vždy to musel někdo zcela konkrétní zajistit. Někdo jako Ladislav Adamec, Michael Kocáb, Michal Horáček. Ti, kdo pronásledováni svými fúriemi soukromých zájmů zavírají oči před poznáním, jak se staví mosty přes hluboké rokle, jsou na nejlepší cestě spadnout do příští propasti.

Templáři 20. století

Dlouhodobá psychická krize a ideový rozklad komunistických stran vyústily v pasivní rezistenci členů strany vůči vedení. To byl jeden z obecných důvodů úprku komunistů od moci v celé východní Evropě.

Psal se rok 1117, když papež založil na ochranu poutníků do Svaté země templářský řád. Moc řádu postupně rostla. Časem, když někdo chtěl změnit způsob života nebo se chtěl zalíbit Bohu, stačilo, aby zašel například ve Španělsku k templářům, předal jim svůj majetek, oni mu vystavili potvrzení – a u templářů v Jeruzalémě si za potvrzení mohl vyzvednout peníze. I francouzský král musel pro peníze k templářům: státní poklad byl v pařížském Templu. To se Filipovi Sličnému znelíbilo, a proto byl v roce 1312 velmistr řádu upálen.

Na hořící hranici svého velmistra následovali někteří jeho bratři, další skončili na doživotí v žaláři. Ti šťastnější změnili stranickou legitimaci, což tehdy znamenalo, že přeběhli do jiných církevních řádů. Na první pohled nic zas tak světoborného. Pamětihodné ale je, že tento výkvět středověkého rytířstva před svým zánikem vlastnil hrady ve všech křesťanských zemích a jeho členové byli proslavenými válečníky, postrachem nevěřících. **Z dějin ale zmizeli během několika měsíců zcela bez boje, bez patrné snahy o jakýkoliv odpor.**

Poločas rozpadu

Dvacet pět let po sametové revoluci se odstranění komunistů od moci zdá samozřejmostí. Jenže **17. listopadu 1989 měla KSČ 1,7 milionu členů,** což byl obrovský politický potenciál. Pro srovnání lze uvést, že v té době měla Československá strana lidová 46,9 tisíc členů, Československá strana socialistická 14,4 tisíc členů, Strana obrody 1190 a slovenská Strana slobody

1080 členů. V předvečer sametové revoluce sdružovala Národní fronta 95 % dospělého obyvatelstva – v průměru byl každý občan členem 2,83 organizací, sdružených v Národní frontě. **Nikdo se nedomníval, že by mohly probíhat zásadní změny bez rozhodnutí vedení komunistické strany.**

Tento názor nepanoval jen v Československu. Na počátku 90. let publikoval americký historik John Gaddis článek nazvaný *Teorie mezinárodní politiky a konec studené války*. V této studii rozebral metodologické přístupy ke studiu onoho období, pečlivě rozdělil teoretiky do skupin, srovnal jejich analýzy a dospěl k pozoruhodnému závěru: **Žádný významný teoretik nepředvídal takovou podobu konce studené války, kterou přinesl rok 1989. Také ti, kdo v listopadu v devětaosmdesátém roce vedli v Praze lidi do ulic, doufali v něco jiného, než dostali – místo požadovaného dialogu se státní mocí onu moc získali.**

Věrohodné modely demontáže socialismu z 80. let – například ten v Brzezinského stati *Budoucnost Jalty*, publikované v časopise *Foreign Affairs* – počítaly s tím, že se od Sovětského svazu začnou odštěpovat satelity, které předtím přejdou do rukou reformních komunistů. Ne však v podobě roku 1956 nebo 1968, kdy se od východního bloku oddělil jeden stát, ale ve skupině. V této simultánci měl Sovětský svaz ztratit schopnost zvládnout situaci. Řečeno jinak, předpokládala se konfrontace s geopolitickým centrem, které si zachová jak své mocenské zájmy, tak i schopnost a vůli hájit je. V této hře měly východoevropské satelity sehrát roli nástroje proti Moskvě.

Skutečný děj byl zcela odlišný: **do rukou reformistů přešla napřed Moskva a poté se ve východoevropských socialistických zemích otevřela přímá cesta pro antikomunistické síly.** Důvodem překonání i těch nejoptimističtějších očekávání západních sovětologů, kremlologů či hradčanologů byla skutečnost, že **komunistické strany ve východní Evropě byly již v roce 1989 demoralizované.** Byly navyklé disciplíně v podmínkách, kdy nejen programové dokumenty, ale i hlavní politická

rozhodnutí, včetně kádrových, byly přijímány v politbyru sovětských komunistů. **Přestavba je odzbrojila.**

Bezbřehá sebekritika spojená s chaotickým řízením, ztráta zájmu o dění v ostatních socialistických zemích – to byl vrchol, k němuž se dopracovala sovětská komunistická strana. Existuje celá řada autorů, kteří se domnívají, že v Kremlu tehdy jednali pod taktovkou někoho ze Západu. Vždy dobře informovaný Jevgenij Primakov, který po rozpadu Sovětského svazu vystřídal funkce šefa rozvědky, ministra zahraničí i premiéra ruské vlády, je ale jiného názoru. V knize *Svět bez Ruska?* píše, že v USA a zemích západní Evropy bylo jistě mnoho těch, kterým rozpad SSSR nebyl proti mysli. Bylo tam ale také mnoho – možná dokonce většina – politických činitelů, kteří se báli možného chaosu v zemi s velkým množstvím jaderných zbraní. Hlavní vinu za rozklad Primakov přičítá Michailu Gorbačovovi.

To vše mělo v Československu specifický ohlas. Z Moskvy tehdy zaznívaly hlasy, že si českoslovenští soudruzi musejí problémy vyřešit sami. Zdeněk Mlynář vyprávěl, že mu v roce 1990 tuto tezi Gorbačov v osobním rozhovoru zopakoval. Mlynář mu v odpovědi přirovnal sovětské nezasahování dvacet let po násilné likvidaci Pražského jara k situaci, kdy někomu zlámete nohy a pak jej necháte svobodně vybrat, do které nemocnice se doplazí.

Když ale v létě 1989 vrcholil uvnitř KSČ zápas několika skupin o dědictví po Miloši Jakešovi, měl ještě podobu soutěže o to, který z vedoucích funkcionářů se postaví do čela přestavby. Tehdy tajné výzkumy IVVM hovořily jednoznačně: podle šetření z května 1989 se plných 58 % dotázaných domnívalo, že lidé, kteří řídí přestavbu v ČSSR, nejsou zárukou její úspěšné realizace; nedůvěru ke svému vedení vyjádřilo též 57 % členů a 52 % funkcionářů KSČ. Mezinárodní situace ale stanovila jiné cíle.

Život zabíjí sny

Síla KSČ koncem 40. let vyrůstala ze schopnosti představit masově srozumitelné vysvětlení nejdůležitější zkušenosti mladé a střední generace – velké hospodářské krize, fašismu a války. Navíc zde byla živá vzpomínka na hrdinství odbojářů a Rudé armády i vize spravedlivé společnosti. **Slabost KSČ koncem 80. let vyrůstala z neschopnosti vysvětlit mladé a střední generaci vlastní vinu za zaostávání ekonomiky, stagnaci životní úrovně a za porušování lidských práv.** K tomu je nutné připočítat **vzpomínku na 21. srpen 1968 a ztrátu jakékoliv mobilizující vize budoucnosti.** Takovými změnami prošla země i KSČ. Masový romantismus z přelomu 40. a 50. let, vyrůstající z přesvědčení, že vzplála poslední bitva dějin, vyprchal během života jedné generace.

Socialistické přesvědčení u mladých lidí 80. let pramenilo převážně z knih a vyprávění starší generace než ze životních zkušeností. Tímto způsobem se však dá formovat jen sekta, ne revoluční hnutí. Dokud program komunistů vyjadřoval vývojové tendence, mohla si KSČ činit nárok na postavení předvoje společnosti; jakmile se tento duchovní potenciál vyčerpal, vedoucí role strany nebyla nic než privilegium určité skupiny. Záchranu měly přinést reformy.

Reformismus v komunistických stranách byl vždy pokusem o sloučení myšlenkových proudů, které se rozdělily po bolševické revoluci – krvavá občanská válka a ekonomická zaostalost Ruska daly vzniknout byrokratickému socialismu, který ze socialistické doktríny vypreparoval jen její část. Navíc zde byla existenční potřeba vstřebat pozitivní poznatky jiných doktrín, zvláště po vzniku koncepcí liberální demokracie.

Oba velcí reformátoři 80. let – Teng Siao-pching a Michail Gorbačov – se o takovýto synkretický přístup pokusili. Zásadně se lišili v tom, že jeden chtěl postupovat od ekonomických reforem k politickým a druhý naopak. Myslet si, že v podmínkách narůstající svobody a prodlužujících se front na základní

potřeby lze upevnit socialismus, znamená věřit více liberálním sloganům než vlastním očím.

Komunistické strany byly vždy budovány jako velmi disciplinované organizace, ovšem 80. léta dala kázni novou podobu. **Rozhodující zlom nastal při akci proti Chartě 77. Tehdejší povinné podpisování „anticharty“, aniž by se podepisující směli seznámit se zněním Charty 77, bylo jasným signálem o rozkastrování Komunistické strany.** Tehdy i funkcionáři a pracovníci aparátu KSČ, kteří měli tuto podpisovou akci na pracovištích zorganizovat a cítili potřebu se se zněním Charty 77 seznámit, byli odsouzeni k poslechu Hlasu Ameriky nebo Rádia Svobodná Evropa.

Když se KSČ rozdělila na ty, kdo smejí vědět, a ty, kdo musí poslouchat, **ovládly stranu zcela duchaprázdné rituální aktivity:** starost o pravidelnost schůzí, o účast na nich, o formu usnesení, a hlavně o nekonečná hlášení nahoru. Podle výzkumu IVVM z roku 1989 se pouze 23 % členů KSČ domnívalo, že o stanovisku jejich základní organizace rozhoduje členská schůze; 29 % tuto moc přisuzovalo výboru základní organizace, 23 % stranickému aparátu a 19 % hospodářským pracovníkům.

V souhrnu ale platí, že řadu let před sametovou revolucí **Komunistická strana Československa nežila jako politická instituce.** Byla to byrokratická struktura, která nebyla připravena reagovat na nové problémy. Už proto ne, že tyto problémy měly staré kořeny. Stranické vzdělávání sice probíralo základní filosofickou otázku, vědecký ateismus i tři zdroje a tři součásti marxismu, ale diskuse o skutečných, aktuálních politických problémech, a to zvláště strategického rázu, chyběla na všech úrovních. V zemi, které se tehdy říkalo Československo, vznikla díky Radovanu Rychtovi a jeho týmu teorie vědeckotechnické revoluce. Stranická usnesení skloňovala věrnost vědeckotechnickému pokroku ve všech pádech – ale reálně se nedělo téměř nic.

V roce 1989 měla Komunistická strana Československa za sebou již několik let hluboké ideové i psychické krize, dané

ztrátou historické orientace; dramaticky se vnitřně diferencovala. Vytratila se kolektivní emoce, spojené cítění osudu. Rostl počet členů i funkcionářů strany, kteří poznávali nemožnost reformy režimu. **Výsledkem byla pasivní rezistence obrovské většiny komunistů vůči vedení vlastní strany. Barikáda rozdělující společnost byla rozebírána z obou stran. To byl jeden ze základních důvodů, proč předání moci v Praze proběhlo bez krve, proč bylo možné stavět mosty.**

Neprůchodnost reformy

Představa o nutnosti obrody socialismu sloučením poznatků humanistických proudů od dob renesance po dnešní environmentalisty nepředstavovala v KSČ dominující názor. A co hůř: ti, kdo cítili potřebu reform, nebyli organizováni. V tom byl zásadní rozdíl mezi KSČ roku 1968 a roku 1989.

Příčina byla prostá: **v 80. letech v Československu vládla elita z jedné, zvláštní generace.** Byla zúžena částečně malými dekrety v roce 1945, rozpůlena v roce 1948 a decimována po roce 1968. Tehdejší typický vedoucí stranický a státní politik byl člověk s velkými zkušenostmi a malými znalostmi. Hodnotové základy jeho vnímání společnosti se povětšinou formovaly událostmi 40. let. Znal souvislosti světové války, povahu února 1948 a navíc přidal *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti*, tedy oficiální hodnocení událostí v letech 1968 a 1969. Starými šablonami měřil novou dobu, což je výchozí předpoklad špatného chápání událostí i lidí.

Nejenže mu chybělo moderní vzdělání, ale většinou také schopnost učit se. Všechny moderní metody analýzy, a to včetně sociologických výzkumů a politické psychologie, jej nechávaly chladným. Nerozuměl jim, nepřikládal jim váhu, nereagoval na ně. Analýzy stavu veřejného mínění zůstávaly utajeny nejen před veřejností, ale i před stranickým aktivem. Zdrucující většina výsledků těchto výzkumů skončila v zásuvkách pracovníků

oddělení agitace a propagandy ÚV KSČ. Takto typický vedoucí politik před sametovou revolucí filtroval informace, nemluvě o únavě z dvacetiletého, často i víceletého vládnutí.

Jednalo se o jev, který v mnohém připomínal chování elit nekomunistických stran v roce 1948. **Příslušníci nové generace komunistů se koncem 80. let teprve dostávali do vyšších vrstev rozhodovacích struktur, a výběr nových kádrů byl deformován obludným nepotismem.**

Reformátoři roku 1968 postupem času dorostli vrcholů politické moci a v diskusích vyžrali k programovým dokumentům. **Reformisté konce 80. let neměli politickou moc, program nahrazovali pocity, byli anonymní a zcela rozptýlení.** Organizační podmínky pro převzetí iniciativy neexistovaly a důvěra v KSČ se u veřejnosti propadala stále hloub. Podle údajů IVVM v roce 1986 dávalo najevo 10 % dotázaných, že je ochotno vstoupit do komunistické strany, v roce 1989 to bylo jen 6 % respondentů. Podle výzkumů z června 1989 pouze 46 % dotázaných členů KSČ uvádělo, že by v případě možnosti nové volby znovu vstoupilo do této strany. Naopak podíl těch, kdo by nevstoupili do komunistické strany znovu, vzrostl na 29 % a nerozhodných na 25 %.

Ještě 17. listopadu 1989 dopoledne by však jakákoliv výraznější frakční aktivita uvnitř KSČ měla za následek vymazání z té scény, na níž se bojovalo o vedení v komunistické straně. Proto převažovala kabinetní politika. Také Ladislav Adamec po prázdninách postupoval ve svém zápase svérázně – vlastně „stínoval“ Miloše Jakeše. Chodil v jeho stopách na stejná místa, mezi stejné lidi a mluvil na stejná témata jako generální tajemník ÚV KSČ. Cíl byl prostý: nechť si každý sám udělá závěr, zda není možný výběr mezi koncepcemi a lidmi ve vedení strany. Skončilo to tím, že předseda federální vlády nesměl promluvit ani na celostátním aktivu komunistické strany, který byl svolán k projednání stavu ekonomiky.

Obdobná situace nastala 14. listopadu 1989, v případě posledního vládního prohlášení Ladislava Adamce ve Federálním

shromáždění. Předseda vlády musel svůj text předložit předsednictvu ÚV KSČ, které původní verzi neschválilo. Po několika projednáváních upravovaných verzí nakonec premiér ve Federálním shromáždění četl text, se kterým vnitřně nesouhlasil. Pro takové situace měl vypracovaný model odvetné akce. Přihlásil se na závěr diskuse a ve svém shrnutí řekl alespoň část z toho, co mu bylo z projevu vyškrtáno. V daném případě promluvil o potřebě rázných politických reforem a demokrati- zace, bez nichž nelze pokročit v ekonomické sféře. Odpověď druhé stany byla také standardní: tuto pasáž z vystoupení předsedy federální vlády Rudé právo neotisklo.

Existovaly i radikálnější projevy nesouhlasu s politikou vedení KSČ. Poté, kdy generální tajemník Miloš Jakeš v červenci 1989 vystoupil v Červeném Hrádku na uzavřeném stranickém aktivu s velmi neumným projevem o rozbíjení socialismu v Československu, někdo z jeho okolí poskytl záznam jak sdělovacím prostředkům, které jej nepoužily, tak i opozici. Záznam se rychle rozšířil ve veřejnosti. Situace připomínala Írán: tam se také magnetofonové pásky s kázáními Chomejního v emigraci šířily nelegálně, byly pouštěny v mešitách – a postupně sjednocovaly veřejnost proti šáhovi. V Československu projev v Červeném Hrádku prohloubil diskreditaci mocných.

Když po prázdninách přinesl Ladislavu Adamcovi poradce kopii zmíněného vystoupení generálního tajemníka, zeptal se premiér, zda je to zajímavé. Odpověď zněla „ne“ s poznámkou, že by to potřebovalo vypít během dvaceti minut láhev červeného vína. Ladislav Adamec nezaváhal a ihned mu nechal poslat dvě láhve se strohým pokynem, ať kazetu přinese až s pečlivým vyhodnocením.

Když po několika dnech premiér kazetu přebíral, dostalo se mu od poradce varování, že je to hrozné. Projev byl tak trochu politickým dadaismem: v návaznosti na Nezvalovu definici lze říci, že se jednalo o plošné myšlení s volnými asociacemi bez argumentace, která by směřovala k logickým závěrům; nevázaná hra slov, pohrdání jakýmkoliv plánem a řádem, využívání

náhody, nesmyslu až absurdity. Předseda vlády odvětil, že Jakeše dobře zná ze schůzí předsednictva ÚV KSČ a že jej nic nepřekvapí. Když si však s manželkou nahrávku vyslechli, vrátil kazetu poradci s prorockými slovy. „To je konec...“

Oslepující setrvačnost

Zápas o vedení v KSČ pokračoval ještě dva týdny po 17. listopadu. Dílem ze setrvačnosti, dílem z nedostatečného pochopení geopolitického zlomu, k němuž ve východní Evropě došlo. Po zahájení dialogu vlády s opozicí několikrát za den – ale i po půlnoci – prověřovali Adamcovi spolupracovníci na naléhání lidí z Občanského fóra zprávy, že z Ostravy, jindy z Mostu či Tachova vyrazily vojenské jednotky směrem ku Praze. Stejnou cestou 23. listopadu obdrželi zprávu o chystaném vystoupení ministra obrany, které mělo obsahovat vyhlášení stanného práva.

Informace zněla poměrně věrohodně a Miroslav Pavel se spolu s poradcem premiéra vydali za Adamcem do jeho bytu: nechtěli si později vyčítat, že svou pasivitou zapříčinili smrt lidí. Ostatně sám Adamec srážel při každé poradě fantazii svého poradce věčnými poznámkami typu: „Počkej, on tě úsměv přejde, jestli poteče krev! Co budeš dělat, až ti unesou děti?“

Adamec ve svém bytě připravoval spolu s Alexejem Ozarčukem, který mu psal první varianty jeho projevů, své vystoupení na plenární zasedání ÚV KSČ a léčil se ze silného nachlazení. To byl také důvod jeho nepřítomnosti v úřadu. Své návštěvníky uklidnil ujištěním, že zná charakter vystoupení ministra obrany. Do ruky jim dal připravenou verzi svého projevu a požádal je, aby navrhli úpravy, což provedli. Adamec se chystal mimo jiné ve svém vystoupení připomenout své předcházející nabídky generálnímu tajemníkovi KSČ, že odstoupí ze svých funkcí. Svoje opakované rezignace zdůvodňoval způsobem řešení problémů ve společnosti, který pokládal za nevhodný. Jenže projevu chyběl závěr.

Následujícího dne, 24. listopadu 1989, v den zasedání ÚV KSČ, si Ladislav Adamec zavolal do kanceláře své čtyři nejbližší spolupracovníky a přečetl jim závěr projevu. **Obsahoval opětovnou, nyní již veřejnou rezignaci jak na funkci předsedy federální vlády, tak i v předsednictvu Ústředního výboru KSČ.**

Spolupracovníci Ladislava Adamce návrh jeho postupu odsouhlasili. Pak mu poděkovali za možnost pracovat po jeho boku a vzájemně se rozloučili. Pokládali připravený Adamcův projev za čestný konec i své vlastní politické kariéry. V jejich očích – a nejen v jejich – byl Ústřední výbor KSČ všemocným orgánem, o kterém si bylo možné myslet ledacos, jen ne, že je nakloněn Adamcovým představám o dialogu s opozicí.

Ladislav Adamec, který se v listopadu 1989 ukázal jako muž dialogu, byl ve vedení strany izolován. Ostatně vždy byl jako politik sólista. Měl sice velký cit pro sociální odpovědnost a rozvinutou empatii, ale velmi málo blízkých přátel a na nové spolupracovníky si zvykal pomalu. Bylo mu cizí skupinkaření a nebyl ideologem. Podle propočtů jeho spolupracovníků na zasedání ÚV KSČ, které se sešlo 24. listopadu 1989, mohl Vasil Biľak na svoji stranu získat 80 hlasů a Lubomír Štrougal 40. Výsledky tomu na první pohled odpovídaly. Novým generálním tajemníkem komunistické strany byl zvolen Karel Urbánek, Miroslav Štěpán, který kritizoval postup předsedy vlády při jednání s opozicí, zůstal v předsednictvu.

Situace v komunistické straně se však již změnila. **Proti použití Lidových milic se před zasedáním Ústředního výboru postavila většina okresních výborů KSČ.** Nejpozoruhodnější bylo, že se dramaticky nezměnilo ani Adamcovo postavení. **Premiér sice odešel z předsednictva ÚV KSČ – Urbánkovu nabídku, aby setrval, odmítl –, předsedou vlády ale zůstal.**

Po zasedání ÚV KSČ 24. listopadu na tiskové konferenci prohlásil tehdejší šéfredaktor Rudého práva, že neví, proč Adamec rezignaci nabídl, a že jeho zahájení jednání s opozicí bylo přijato pozitivně. Na naléhavý osobní telefonát Václava Soukupa

zmíněný šéfredaktor odpověděl, že neví, zda Rudé právo celé vystoupení Adamce zveřejní.

V reakci na tyto skutečnosti uložil Adamec svému poradci, aby prostřednictvím Kocába a Horáčka o vzniklé situaci informoval OF a VPN. **Druhý den odpoledne po zmíněném zasedání tiskový mluvčí vlády Miroslav Pavel informoval o důvodech Adamcovy rezignace a o tom, že byl na plénu ÚV KSČ kritizován kvůli jednání s opozicí. Tím vlastně oznámil, že se státní řízení odděluje od komunistické strany.**

Takto nikým nezpozorován **proběhl zásadní zlom v politickém systému** – KSČ přestala být tzv. vedoucí silou, což byl pro jedny znak totality, pro druhé znak socialistického zřízení. Od této chvíle si generálové nechodili pro politické pokyny do budovy ÚV KSČ, ale na Úřad předsednictva vlády ČSSR. **Jenže v ony hodiny již přebírali roli vedoucí síly v zemi manifestanti na pražských ulicích a jimi podporovaná občanská hnutí.**

Nejednotnost reformistů

Ke zlomyslnostem dějin patří, že pro schůzi předsednictva ÚV KSČ 17. listopadu 1989 byl připraven materiál s názvem *Návrhy na využití politických prostředků proti domácím a zahraničním silám útočícím na socialistické společenské zřízení.* V tomto poměrně nepřehledném textu lze mimojiné nalézt návrh na založení časopisu Národní fronty s předvídavým názvem Fórum.

O způsobu myšlení tehdejšího vedení KSČ vypovídá, že **většina navrhovaných opatření směřovala proti klubu Obroda.** Ten sdružoval převážně bývalé stranické intelektuály vyhozené ze strany a většinou i ze zaměstnání během čistek po roce 1968. Jinými slovy, **za hlavního mocenského konkurenta byli pokládáni bývalí straničtí (a generační) druzi,** neboť oni si mohli – do značné míry právem – činit nárok stát v čele přestavby. Zároveň se dalo předpokládat, že někteří z nich dokážou obnovit

své kontakty v Moskvě, což se jevilo jako velmi nebezpečná hrozba.

To se dělo v situaci, kdy půl roku před sametovou revolucí tvrdilo podle výzkumů IVVM 66 % dotázaných, že po srpnu 1968 bylo řadě lidí neprávem ublíženo, což byl i názor 60 % členů KSČ. Je příznačné, že vedením komise určené pro tuto práci proti Obrodě měl být pověřen tajemník ÚV, který měl na starost mezinárodní styky.

Když se v prosinci 1989 mimořádný sjezd KSČ chystal odhlasovat rezoluci odsuzující intervenci vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR v roce 1968, Josef Šmeral – pozorovatel Komunistické strany Sovětského svazu na sjezdu, syn zakladatele KSČ Bohumila Šmerala – opustil sál. Jeho slova byla upřímná: „Nemohu se s tím vyrovnat.“ Nešlo o nostalgii, ale o politickou předvídavost. **Šoková terapie při léčbě politické strany, jejíž členové už dávno neuměli dělat politiku, nutně musela vést k sebezáhubě.**

Na tomto sjezdu KSČ předložilo odcházející stranické vedení volební komisi seznam funkcionářů, které navrhovalo do nového ústředního výboru. Stačilo prohlášení jednoho z členů komise, že dokud tato jména nepřednese nějaký delegát, nebudou brána v úvahu – a celý dlouhý seznam byl škrtnut. Za celou dobu sjezdu ani Karel Urbánek, který byl členem volební komise, ani žádný jiný z delegátů sjezdu jediné jméno z tohoto seznamu nepředložil jako vlastní návrh. Nebylo bez významu, že předsedou této volební komise byl pozdější známý slovenský politik a úspěšný diplomat Peter Weiss.

Takové byly výsledky výchovy ke stereotypům v myšlení v duchu *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti*, základního programového dokumentu tzv. konsolidace: **lidé se naučili, co nesmějí dělat, a nevěděli, jak mají řešit nové problémy.** Proto Federální shromáždění ČSSR, složené z přepečlivě vybraných nomenklатурních kádrů, zvolilo v prosinci 1989 prezidentem Václava Havla a ne Alexandra Dubčeka. Ve chvílích, kdy komunistická strana ztratila program, na sjezdu vyloučila své

vedoucí funkcionáře a její aktivisté masově odcházeli z politiky či měnili dres, udržely její zbytky při životě jen pocity a symbol v postavě jejího nového předsedy Ladislava Adamce. **A obávaný stranický aparát dokázal po 17. listopadu jedinou věc – skartovat nejdůležitější archivy, čímž zabránil zkompromitování tisíců lidí a sebe zbavil zbytku moci.**

Ani po listopadu 1989 se nedokázali reformátoři dvou odlišných generací spojit. Usnesení označující vstup vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 jako nelegální přijala po 17. listopadu ještě Adamcova vláda. Jenže politický dopad těchto opatření byl v oné chvíli nulový: vše přišlo pozdě, společnost a její nově se formující politické elity se začaly starat o zcela jiné problémy.

Navzájem se neznali a osmašedesátníci jen s obtížemi překonávali nedůvěru, která se u nich rodila nejen z kruté životní zkušenosti. Často zde bylo i přesvědčení, že když oni dorostli k poznání slepých uliček byrokratického socialismu, každý mladší, který hlásal víru v socialismus, musí být kariérista. Nejednen z nich také přehlížel fakt, že v 70. letech nikdo z nové generace komunistů na schůzích neschvaloval tresty smrti „nepřátelům lidu“.

S určitým zjednodušením se dá říci, že z velkých postav roku 1968 to byl především Čestmír Císař, kdo se se svým širokým srdcem přes tuto zaujatost přenesl. Jiří Pelikán si zachoval odstup – byť mnohem menší, než měl Alexander Dubček k mladým představitelům rodící se Strany demokratické levice na Slovensku. I proto zůstal Dubček osamoceným vojákem v poli. Ovšem širší základnu naléhavě potřeboval. Nebyl totiž pouze symbolem alternativy vůči byrokratickému socialismu. Stal se též alternativou vůči dominujícímu proudu v Občanském fóru. Byl předurčen k tomu, aby jej tehdejší spojenci zradili.

Zdeněk Mlynář byl z mužů Pražského jara politicky neaktivnější. Po návratu z emigrace a vášnivých diskusích začal s pokusy o organizační sjednocení levicových skupin. Několik měsíců po sametové revoluci se sešel i s Ladislavem Adamcem, tehdy již předsedou komunistické strany. Setkání začalo dramatickou

výměnou velmi ostrých výčitek. Bývalý Adamcův poradce, který schůzku po dohodě s oběma připravil, po marné snaze zastavit tento emotivní proud vzájemného obviňování nakonec vstal se slovy, že u něčeho takového nemusí být. Když bral za kliku, zastavil ho Mlynář slovy: „Když teď odejdeš, o čem budeš pak psát?“

Od té chvíle až do konce života tito dva politici dokázali věcně komunikovat. I když se jejich cesty z mnoha důvodů, mezi nimiž ambice nebyly na posledním místě, nespojily, vždy se respektovali. Mlynář však navázal styk i s dalšími politiky, včetně ministrů. Předposlední noc existence Česko-Slovenska strávil spolu s několika dalšími bývalými disidenty s vedením slovenské Strany demokratické levice. Nevzdával se, ale zastavila jej smrtelná choroba.

Možná to nějak podobně bylo i s templáři ve 14. století, když propadli beznaději z pochopení, že podruhé již Boží hrob od saracénů nevybojují. Legenda ale praví, že vůz, který opustil za šera brány Paříže pár hodin před zatýkáním templářů, skrýval pod senem – samozřejmě kromě zlata – tajné pokyny pro bratry v celém světě. Ti pak stáli u zrodu rozekruciánů a svobodných zednářů – tedy jak americké a francouzské revoluce, tak i rozebírání Rakousko-Uherska. Něco podobně záludného cítí někteří radikálové také u komunistů. Konají vskutku velkolepé dílo: život strašidlům dávají ti, kdo se jich bojí. Podstatnou se však ukáže nová životní zkušenost mladé a střední generace.

Politická tvorba dějin

Během prvního měsíce prošla sametová revoluce třemi odlišnými etapami. Ve všech třech byla iniciativa na straně původně opozičních sil. Spolu se zákonitostmi rozpadu režimu svoji roli sehrál i rozvázný postup vedení Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí.

Politika je zpravidla nástrojem údržby pořádku, všední úřednickou ochranou majetku a dosažené rovnováhy mezi svobodou i rovností. Nebo je politika nositelem destruktivních sil, které si v podobě válek vyžádaly v dějinách stamiliony mrtvých. Kultivaci podmínek života jednotlivců a skupin ve všední dny obstarává technologický a ekonomický rozvoj. Jen zřídka čas oponou trhne tak, že obnaží ty mocenské základy uspořádání mezilidských vztahů, které brzdí společenský vývoj. **Někdy následuje revoluce, svátek politiky. Od ní jsou odvozeny principy nové doby, smysl každodenní politiky, ale také oprávněnost nových privilegií.**

Příčiny změny

Snad nejčastějším přehmatem vykladačů jsou legendy o hrdinech a nejrůznější konspirační teorie hledající spiknutí. **Vítězné nové elity si zmonopolizují zásluhy, historikové následně líčí jejich mytickou sílu a schopnost slovem či hlavou prorazit zeď.** Až po letech vychladne vášnivý spor o to, kdo je nejdůležitějším obhájcem ideálů revoluce, zda jejím smyslem bylo všeobjímající bratrství, nebo pomsta, kdo má právo na funkce a odměny. To není problém pouze sametové revoluce – tak je tomu pokaždé, ať v Paříži, Petrohradě, v roce 1948 nebo v roce 1989.

Zpětný pohled na listopadové dny roku 1989 v Praze ukazuje, že protivládní síly byly pro normální dobu zcela nedostatečné. To platí pro radikální opozici s Chartou 77 v čele,

kteřá neměla organizační struktury ani propagandistické možnosti k provedení převratu a jejíž prostředí bylo prošpikováno spolupracovníky Státní bezpečnosti. Ještě více to platí pro reformní síly uvnitř komunistické strany. O možnosti odstranit byrokratický socialismus nakonec rozhodla specifická kombinace faktorů, z nichž každý byl významný:

- Mezinárodní situaci určoval rozklad moci komunistů v Sovětském svazu, rozpad jeho role mocnosti a pád režimů v okolních socialistických zemích.
- Vášnivá touha široké veřejnosti po liberálních svobodách a západoevropské životní úrovni.
- Odhodlanost vůdců opozice a jejich schopnost přizpůsobit se rychle se měnící situaci.
- Pasivní rezistence většiny členů komunistické strany vůči vedení KSČ a státu.
- Degenerace vedení KSČ, jeho ztráta schopnosti politicky jednat v nových mezinárodních a vnitřních podmínkách.

Samotný start událostí dne 17. listopadu hlavní měrou padá na vrub neohrabaným bojům uvnitř vedení komunistické strany.

Rozštěpení vlády

Tentýž den odpoledne, kdy Adamec ve svém bytě přijal Kocába a Horáčka, tedy v sobotu 18. listopadu, povolal premiér do Úřadu předsednictva vlády tři ze svých spolupracovníků – mimo zmíněného poradce ještě Miroslava Pavla a Alexeje Ozarčuka. Tehdy společně vytvořili návrh usnesení federální vlády, kterým měl být zásah na Národní třídě odsouzen. Naděje na jeho přijetí však byla minimální.

Nechvalně známé prohlášení federální vlády k událostem 17. listopadu bylo přijato na jejím zasedání 20. listopadu. Den poté, kdy předsednictvo ÚV KSČ schválilo zcela neadekvátní usnesení na totéž téma. Předseda České vlády František Pitra v jeho duchu přečetl v televizi projev, který obhajoval zásah

Bezpečnosti na Národní třídě. Výsledkem těchto neuvážených jednání byla stotisícová manifestace na Václavském náměstí.

Onoho 20. listopadu trvalo jednání federální vlády šest hodin. Na jeho začátku předložil Adamec návrh prohlášení, které připravil se svými spolupracovníky. Prohlášení charakterizovalo zásah Bezpečnosti na Národní třídě jako neadekvátní, vyslovovalo politování a dožadovalo se vyšetření celé události. Na tomto zasedání promluvil na podporu Adamcova návrhu ministr bez portfeje, který měl na starost legislativu, **Marián Čalfa**. Hovořil o svých zážitcích z jednání se studenty na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. **Po tomto vystoupení jej Adamec bral na většinu veřejných jednání s opozicí.**

Premiérův návrh prohlášení však byl dogmatiky téměř ihned smeten ze stolu. Adamec nato ze zasedání vlády odešel do své kanceláře se zdůvodněním, že jej čeká zahraniční delegace, a o dalším průběhu jednání federální vlády byl průběžně informován svým poradcem, který na schůzi vlády zůstal.

Vláda pokračovala v jednání i bez svého předsedy. Ministři seděli dlouhé hodiny uzavřeni v místnosti, přeli se o slovíčka a formulace, a to vše, aniž by se pokusili získat nové informace o událostech za zdmi Úřadu předsednictva vlády. Pouze ministr vnitra jednou či dvakrát opustil místnost a šel k telefonu, výsledky svých telefonátů však vládě nesdělil. Takto se zrodilo **prohlášení, které nejen chybně hodnotilo situaci, ale hlavně přililo další olej do ohně.** Po jeho přijetí místopředseda vlády Jaromír Obzina vyzval Miroslava Pavla, aby vládní prohlášení přečetl v televizi. Ten však rázně odmítl.

Na manifestace do ulic poté vyšla podle tehdejších odhadů téměř pětina Prahy. Ovšem podle výzkumů IVVM, provedených vzápětí po rozehnání manifestace na Národní třídě, zásah Bezpečnosti odsuzovalo 69 % dotázaných, 14 % pokládalo zákrok za nutný a jedno procento respondentů se dožadovalo ještě tvrdšího postupu. Pokud se jedná o názor na řešení tehdejší situace, většina veřejnosti rozhodně neviděla východisko z gradující krize ve sférách mocenského potlačení demonstrací.

Plných 88 % dotázaných bylo názoru, že řešení situace by nejvíce napomohly kádrové změny ve vrcholných orgánech KSČ a státu; v Praze tento názor dokonce zastávalo plných 93 % dotázaných. Nalezení cesty z krize prostřednictvím oficiálního jednání s opozicí požadovalo 81 % dotázaných a v demonstracích proti tehdejší politice 55 % respondentů. V hlavním městě důvěru v demonstrace dávalo najevo 71 % dotazovaných občanů.

Jaromír Obzina, v ony listopadové dny místopředseda federální vlády a předtím ministr vnitra, se snažil tlakem na Jakeše dát kádrovým změnám vlastní podobu. Podle dostupných informací však patřil mezi představitele odcházející garnitury, kterým bylo na sovětském velvyslanectví jasně sděleno, že se s nimi již nepočítá. Gorbačov prý předpokládal, že při změně poměrů v Československu po čtyřech dekadách socialismu zvítězí demokratické levicové síly. V sovětském tisku se objevovaly i sny o finlandizaci dnešní středovýchodní Evropy.

Gorbačovovi spolupracovníci tehdy doporučovali do vedení KSČ regionální politiky, kteří – jako při ekologické manifestaci v Teplicích – dokázali vést dialog s opozicí. Ti však byli zcela nepřipraveni na novou situaci a pro celostátní úkoly. Je-li to pravda, pak byla 17. listopadu 1989 zahájena realizace malého scénáře sestaveného lidmi, kteří vůbec netušili, jaká je společenská situace. A tak se tento malý scénář stal startovací etapou velkého scénáře, v něm však už byli jiní herci.

Jde o obecný zákon: **když se rozkládá režim, rozkládají se všechny jeho instituce, Bezpečnost a armádu nevyjímaje.** Sebekrutější tajná policie, ale ani střelba vojáků do manifestantů a pomoc největší supervelmoci nezabránily tomu, že šáha v Teheránu vystřídal ajatolláh Chomejní, přičemž na jeho stranu přešla část policie i armády. Zevnitř zdegenerovaný režim nelze zachránit bez zásahu zvenčí.

Obdobná situace byla i v Československé lidové armádě. **Armáda byla bezesporu bojeschopná a v době masových manifestací na Václavském či Letenském náměstí to byla jediná složka státní moci, která byla s to rozehnat statisícové shro-**

máždění. Technicky vzato to možné bylo, politicky ale zcela vyloučené. Při diskusích o stanném právu tehdy Adamcův poradce zdůrazňoval, že není problém situaci silou stabilizovat, ale do týdne budou v Československu rohlíky na lístky – nastoupí hospodářské i politické embargo jak ze Západu, tak z Východu.

Situace trochu připomínala dnešní Afghánistán: vládu Tálibánu lze pomocí letadel a tanků svrhnout, ale když chybí realistický program sociálně-ekonomické rekonstrukce a rozumně jednající geopolitické zázemí, stejně časem přijde prohra. Použití síly proti manifestantům po 17. listopadu by v druhé fázi nutně vyústilo v krvavý rumunský model předávání moci.

Vláda jako centrum

Mnoho radikálů z komunistických řad už od pléna ÚV KSČ 24. listopadu 1989 označuje Ladislava Adamece za hlavního viníka porážky socialismu, neboť zahájil dialog s opozicí. Blíže pravdě je ale Petr Pithart, který v rozhovoru pro slovenský deník *Národná obroda* prohlásil, že „skutečnými protivníky byli jen Ladislav Adamec a jeho lidé... KSČ byla absolutní nulou“. Tato teze skrývá charakteristiky tří prvních etap sametové revoluce.

Premiér federální vlády se neukázal pouze jako jediný muž dialogu uvnitř oficiálních struktur. Navázal kontakt s opozicí a nejenže s ní hovořil, on s ní také sjednával dohody. Ladislav Adamec uměl poslouchat, ale také vznášel námitky a požadavky. Skutečné politické vyjednávání sice začíná vyjasněním protikladných stanovisek, avšak jeho podstatou je hledání společných zájmů a kompromisů.

Střet pragmatismu a radikalismu některých budoucích poražených i některých budoucích vítězů lze zachytit snad v každé významné události sametové revoluce. Byl přítomen už **21. listopadu, v době první schůzky vlády a opozice,** kdy do zasedání pléna ÚV KSČ chyběly pouhé tři dny. Všechny silové struktury ve státě, především Bezpečnost, armáda a Lidové milice, byly

řízeny aparátem strany – nikoliv vládou. Měl-li být politický systém změněn bez násilí, muselo vše probíhat postupně. Ne vždy a ne u všech našel takovýto postup porozumění.

Ráno 21. listopadu se poradce premiéra sešel na Úřadu předsednictva vlády s Kocábem a Horáčkem a shodli se, že nastal čas na první setkání. Po rozchodu pak Adamcův poradce telefonicky s Kocábem sestavovali delegaci. Dohodli se, že k premiérovi přijdou i zástupci Socialistického svazu mládeže, organizátora manifestace 17. listopadu.

První jednání se zástupci opozice 21. listopadu 1989 při setkání Ladislava Adamce se zástupci pražské veřejnosti.

Ze strany: Michal Horáček. V čele za stolem zleva: Miroslav Pavel, Alexej Ozarčuk, Ladislav Adamec a Oskar Krejčí

Premiérův poradce chtěl, aby jednání bylo jen dílčím posunem, ne dramatickým zlomem. V dohodnuté části delegace za opozici Václav Havel nebyl. Dokonce tento požadavek nebyl ani vznesen. Na prezenční listině jsou proto vedle jmen a podpisů Michaela Kocába a Michala Horáčka nejen jména Jana Rumla, Jiřího Bartošky, či Martina Mejstříka, ale také Martina Ulčáka nebo Zdeňka Veselého. Ten vzápětí na pražském aktivu komunistů vystoupil se zásadním projevem na podporu dialogu s opozicí.

Prezenční listina z jednání 21. listopadu 1989

Prezenční listina na poradě,
která se koná dne 21.11. 1978⁸⁹ v 13.00 hod.
v místnosti č. vládní salonky. poschodí
Poradu vede s. L. Adamec

Poř. čís.	Příchod v hod.	Jméno ref. vyslaného na poradě	Organizace, za kterou byl vyslán	Ochod v hod.	Podpis
1.	13 ⁰⁰	Ulčák M.	MV SSM	14 ⁴⁰	Ulčák
2.		Kupová P.	FF UK		
3.		Veselý Z.	FF UK	14 ⁴⁰	Ves
4.	13 ⁰⁰	Mejstřík M.	FŽ UK	14 ⁴⁰	Mejstřík
5.	13 ¹⁵	Bartoška J.	Divadlo Na zábradlí	14 ⁴⁰	Bartoška
6.	13 ¹⁵	Ruml Jan	OUNZ P-1	14 ³⁵	Ruml
7.			DAMU		
8.	12 ¹⁵	Fořt M.	Čs. televize	14 ⁴⁰	Fořt
9.	13 ¹⁵	Kocáb M.	Svol. jednání	14 ³⁰	Kocáb
10.	13 ¹⁵	Horáček M.	Mladý svět	14 ³⁰	Horáček
	12 ¹⁵	WOJNAR	ČST	14 ⁴⁰	Wojnar
	13 ¹⁵	PHADLER	MV 9217	14 ⁴⁰	Phadler
	13 ¹⁵	HRUŠKA M.	KDK MALÉ SÁDKOVCE	14 ⁴⁰	Hruška

Oskar KREJČÍ
Phadler

Zpráva tiskového odboru ÚPV pro ČTK o schůzce 21. listopadu 1989

TISKOVÁ INFORMACE

Úřad předsednictva vlády ČSSR - tiskový odbor

Zpráva pro ČTK

Předseda vlády ČSSR Ladislav Adamec se dnes v Praze setkal s představiteli studentských, uměleckých a občanských kruhů pražské veřejnosti. Setkání se zúčastnil herec Jiří Bartoška, předseda městského výboru SSM Martin Ulčák a místopředseda téhož výboru Jan Prádler, horník Milan Hruška, Martin Mejstřík z koordináčního stávkového výboru pražských vysokých škol, hudební skladatel Michael Kocáb, redaktor Mladého světa Michal Horáček, z filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze předseda celozávodního výboru KSČ Zdeněk Veselý a předsedkyně fakultního výboru SSM Pavlína Kupová a Jan Ruml za iniciativní sdružení Občanské fórum.

Účastníci setkání informovali předsedu vlády ČSSR o svých pohledech na současnou situaci v Praze i v dalších městech naší republiky, zejména na vysokých a středních školách. Zdůraznili, že k vyhocení, k manifestacím a stávkám dochází pro neadekvátní zásah pořádkových sil proti demonstraci dne 17. listopadu 1989. Vyslovili dále názor, že k uklidnění by bylo třeba tuto otázku přešetřit a zahájit rozsáhlý dialog s veřejností.

Ladislav Adamec v odpovědi na tyto otázky a během obsáhlé diskuse ujistil přítomné, že vláda ČSSR v souladu se svým programovým prohlášením z listopadu loňského roku cílevědomě připravuje zásadní společenskou přestavbu. Velký kus práce byl již vykonán v ekonomické oblasti, takže

Adresa: nábr. kpt. Jaroše 4, 125 09 Praha 1 - Malá Strana • Telefon: 2102 • Telex: 121476 • Telefax: 2311424

- 2 -

od 1. ledna příštího roku přejde na nová pravidla řízení celá ekonomika. Nyní je potřeba soustředit se i na politickou oblast. Půjde především o návrh nové ústavy ČSSR, návrhy zákonů o shromažďovací a o spolčovací svobodě. Tyto závažné zákonné změny ale nejde připravit uspěchaně, pod tlakem. Vláda ČSSR je přitom připravena přijmout jakoukoliv dobrou radu od kohokoliv, přispěje-li to k obnově naší socialistické společnosti. "Socialismus ale budeme chránit, o tom není možné diskutovat," zdůraznil.

Protože se stále objevují dotazy k zásahu pořádkových sil dne 17. listopadu 1989, požádal jsem generálního prokurátora ČSSR, aby celou záležitost přešetřil, řekl Ladislav Adamec. S výsledky bude veřejnost seznámena. Vláda ale musí dbát na dodržování veřejného pořádku. Odmítl v té souvislosti pověsti o chystaných útocích proti studentům.

I naše dnešní setkání, uvedl dále Ladislav Adamec, je konkrétním důkazem toho, že federální vláda se vůbec nevyhýbá dialogu. Nejsou otázky, o kterých by se nedalo v klidu, rozvážně a po promyšlené přípravě hovořit. "Dialog o mnoha závažných problémech naší společnosti se ale přece nedá rozumně vést na ulici. Vraťte se do škol, začnete opět hrát v divadlech," vyzval předseda vlády ČSSR přítomné a jejich prostřednictvím všechny studenty a umělce.

V Praze dne 21. listopadu 1989

Pak se Adamcův poradce spolu s Kocábem odebral za premiérem. Když Adamcovi řekl, že vedení Občanského fóra trvá na tom, aby se Havel jednání zúčastnil, Adamec unaveně konstatoval: „To by mi strana neodpustila...“ To byl pro poradce srozumitelný pokyn. Sešel spolu s Kocábem před Úřad předsednictva vlády sdělit Havlovi, že k jednání za jeho účasti nemůže dojít. Přímou řekl, že když Havel bude trvat na své účasti, zmaří historickou šanci: „Nahoru se chodí po jednom či dvou schodech, ne po osmi najednou.“

28. listopadu 1989 vchází Václav Havel poprvé do budovy Úřadu předsednictva vlády na jednání s delegací ÚV Národní fronty ČSSR a vlády ČSSR, vedenou Ladislavem Adamcem. Za Václavem Havlem jde Oskar Krejčí.

A Havel pochopil. Prohlásil, že na sebe bere odpovědnost za nesplnění rozhodnutí vedení Občanského fóra a že na jednání nepůjde. Až poté mohla v salonku premiéra začít tak potřebná první schůzka představitelů moci a opozice, na níž Havla v čele delegace Občanské fóra zastoupil Jan Ruml. Václav Havel poprvé vstoupil do budovy Úřadu předsednictva vlády

28. listopadu; u vchodu jej přivítal a přes vrátnici převedl premiérův poradce.

K přelomovým událostem patřilo setkání delegace federální vlády a Národní fronty se zástupci Občanského fóra, k němuž došlo dopoledne 26. listopadu v Obecním domě. Kromě klasické sestavy Adamcova týmu ve složení Miroslav Pavel, Alexej Ozarčuk, Marián Čalfa a premiérův poradce se jednání účastnil i předseda Československé strany socialistické a místopředseda Federálního shromáždění Bohuslav Kučera, jenž se na přípravě této schůzky aktivně podílel. V delegaci byli ale též člen předsednictva ÚV KSČ Vladimír Herman, předseda ÚV SSM Vasil Mohorita, předsedkyně ÚV Československého svazu žen, tajemník Ústřední rady odborů, předseda ÚV Československého svazu tělesné výchovy, místopředseda Výboru československé veřejnosti pro lidská práva a humanitární spolupráci, děkan Právnické fakulty UK a řada dalších funkcionářů. **Ledy se hnuly – k Adamcovi se začali přidávat další veřejní činitelé.**

Delegaci Občanského fóra na této schůzce vedl Václav Havel. Byli v ní ovšem i další lidé, kterým patřila politická budoucnost, jako Václav Klaus, Václav Malý, Zdeněk Jičínský či Alexandr Vondra. I tuto schůzku připravovali především signatáři iniciativy MOST, Michael Kocáb a Michal Horáček, kteří se jednání také účastnili.

Vypjaté emoce, charakterizující celé setkání, byly spojeny s někdy až slavnostní náladou. Na této schůzce Václav Havel navrhl Ladislavu Adamcovi, aby jako host Občanského fóra odpoledne vystoupil před manifestanty na Letenském náměstí. Předseda vlády souhlasil. Jednání samo se pak týkalo především čtyř hlavních požadavků opozice, které obsahovalo **Provolání OF přijaté na ustavujícím shromáždění v Činoherním klubu 19. listopadu:**

- „Aby ihned odstoupili ze svých funkcí ti členové předsednictva ÚV KSČ, kteří jsou bezprostředně spojeni s přípravou intervence pěti států Varšavské smlouvy z r. 1968 a kteří jsou

odpovědni za mnohaletou devastaci všech oblastí společenského života u nás.“ Jmenováni byli Gustáv Husák, Miloš Jakeš, Jan Fojtík, Miroslav Zavadil, Karel Hoffmann a Alois Indra.

- „Aby ihned odstoupil první tajemník ÚV KSČ v Praze Miroslav Štěpán a federální ministr vnitra František Kincl, kteří jsou odpovědni za všechny zásahy, které policie v posledních měsících provedla proti pokojně manifestujícím občanům.“
- „Aby byla ustavena komise, která konkrétně vyšetří tyto zásahy, zjistí jejich viníky a navrhne jejich potrestání.“ V této komisi by měli být i zástupci Občanského fóra.
- „Aby byli okamžitě propuštěni všichni vězňové svědomí, včetně těch, kteří byli zadrženi v souvislosti s posledními manifestacemi.“

Předseda vlády během jednání vyzval k respektování platných zákonů a opětovně zdůraznil, že všechny požadavky opozice nelze vyřešit naráz. Některé z nich, například odstoupení prezidenta, nespádají do pravomocí federální vlády, nicméně Ladislav Adamec se vyslovil pro hledání cest k jejich řešení.

Tato schůzka patřila ke klidnějším mimojiné proto, že mnohé sporné otázky byly odloženy až na dobu po generální stávce, kterou opozice připravovala na 27. listopadu. Mimořádně důležitý byl ale její formát. **Jednalo se o první setkání Ladislava Adamce a Václava Havla, kde si předseda vlády ČSSR a vůdce opozice veřejně podali ruce.** Bylo to také první setkání představitelů vlády a disentu, jejíhož zahájení se volně účastnili domácí i zahraniční novináři – což je patrné i z fotografie na obálce této knihy (viz upřesnění na straně 159). To platilo i o následné tiskové konferenci, kterou společně řídili Miroslav Pavel, mluvčí Občanského fóra Václav Malý a iniciátoři akce MOST.

Na prvním setkání Ladislava Adamce s Václavem Havlem na půdě Úřadu předsednictva vlády, tedy 28. listopadu, delegace Občanského fóra přednesla seznam požadavků, který před vlastním jednáním předali Kocáb s Horáčkem. Navrhovaný

harmonogram byl buď uspěchaný, nebo představoval nátlak, směřující k vytvoření výhodného kompromisu. Tehdy opozice požadovala:

- Okamžitou demisi federální vlády.
- Druhý den měl odstoupit předseda Federálního shromáždění Alois Indra, mělo dojít ke změně tří článků Ústavy, které se týkaly hlavně vedoucí role komunistické strany, a následně k odpovídající úpravě zákonů, slibů a služebních přísah. Odejít měli poslanci zastupitelských sborů všech stupňů, kteří se „zpronevěřili svému poslaneckému slibu a nedbali vůle a zájmů lidu“. Na jejich místa mají zastupitelské sbory zvolit nové poslance, a to na základě společného návrhu Národní fronty, Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí.
- 1. prosince měla být pod vedením Ladislava Adamce utvořena nová československá federální vláda.
- 3. prosince mělo být zveřejněno vládní prohlášení, které mělo slíbit nové zákony spolčovací, shromažďovací, tiskový, ale také zrušení Lidových milicí, zajistit odluku církve od státu, náhradní vojenskou službu a odchod základních organizací komunistické strany ze závodů. Nestane-li se tak, budou Občanské fórum a Veřejnost proti násilí požadovat demisi vlády, přičemž novou federální vládu sestaví jimi navržený člověk.
- V případě, že vláda nebude vládnout, měla 9. prosince podat demisi. K témuž datu měl podat demisi i prezident Gustáv Husák.
- Jestliže tyto požadavky nebudou vyslyšeny, 10. prosince měla začít generální stávka.
- Přidělení budovy pro Občanské fórum, přidělení pravidelného vysílacího času pro OF v televizi a rozhlase plus samostatný novinový deník Občanského fóra.

Jednání proběhla v napjaté atmosféře. Byla dokonce dvakrát přerušena, neboť delegace se potřebovaly odděleně poradit o svém dalším postupu. Celému vzrušenému dialogu ovšem dominovaly

dva hlavní momenty. Spor se především vedl o pořadí, rychlost a patřičné legislativní zabezpečení požadavků tehdejší opozice – ne o jejich obsah. Rozepře nikdy nevznikla kolem otázky zrušení článků Ústavy, které zakotvovaly vedoucí roli komunistické strany – kromě Adamcova upozornění, že změny v Ústavě musí provést Federální shromáždění, nikoliv vláda. Druhým důležitým momentem bylo odmítnutí delegace Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí předložit jmenovité návrhy lidí do vlády, ač je k tomu Adamec na žádost svého poradce několikrát vyzval.

Setkání představitelů vlády 28. listopadu 1989

Vlevo: Ladislav Adamec, Marián Čalfa, nad nimi Oskar Krejčí

Vpravo: Václav Havel, Ján Čarnogurský, Václav Malý, xxx, Michael Kocáb a Michal Horáček

Ztráta iniciativy

V okamžiku, kdy Adamec zahájil jednání s opozicí, stal se středovým bodem nově se rodící politické rovnováhy. Už se mu však nepodařilo přenést tuto novou rovnováhu do ostatních institucí moci, neuspěl při sestavování vlády 15 : 5, která nebyla vládou rovnováhy mezi dvojím lidem. Ale nejen to. Adamcova politika vycházela z představy, že bude těžištěm politického spektra a bude určovat rovnováhu mezi nejvíce znesvářenými stranami. Premiérovou počáteční výhodou bylo, že byl mužem středu mezi vedením KSČ a vedením Občanského fóra spojeného s Veřejností proti násilí – určoval povahu kompromisu.

Ve chvíli, kdy se 6. prosince setkalo vedení Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí s generálním tajemníkem ÚV KSČ Karlem Urbánkem v Obecním domě, tuto výhodu ztratil. K této schůzce došlo po krátkém odložení připravené schůzky OF a VPN s Ladislavem Adamcem, na níž se mělo jednat o sestavení nové vlády. Jakmile se o této schůzce dozvěděl Adamcův poradce, vyjel na místo jednání. Po návratu naléhavě předsedu vlády žádal, aby u Urbánka zjistil, jaké byly výsledky jeho schůzky. Informace, kterou se dozvěděl, byla pro dosavadní Adamcovu strategii zničující: delegace vedení KSČ označila požadavky opozice za minimální.

Když vedení KSČ přistoupilo na všechny požadavky opozice, přestalo být pro Občanské fórum a Veřejnost proti násilí nejen nebezpečným protihráčem, ale zmizelo i jako účastník hry. Tím skončila první etapa sametové revoluce: **Ladislav Adamec se z muže kompromisu změnil na jediného protivníka.**

Obecně vzato bylo vítězství opozice předem dáno. Hra byla vyhraná, jenom nebylo zcela jasné, jak je rozehraná. Od samého počátku byla vláda v nevýhodě – už proto, že musela zohledňovat situaci na více frontách než OF. **Ladislav Adamec hrál simultánku na čtyřech šachovnicích.** Přestože riziko v jednotlivých hrách bylo odlišné, problémem bylo, že utkání probíhala současně. **Každý svůj tah museli Adamec a jeho spolupracovníci**

posuzovat podle toho, jakou odezvu vyvolá nejen u vedení OF a VPN, ale také u veřejnosti, ve vedení KSČ a v Moskvě. Vedení Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí mělo zjednodušenou situaci, protože pozornost muselo věnovat vedení KSČ a získání vlivu na veřejnost.

Dokud byl hlavním požadavkem tlak na personální změny ve vedení KSČ, byly vláda a vedení Občanského fóra tichými společníky, byť sledovaly odlišné cíle. To bylo veřejným tajemstvím už dva dny po nevhodném prohlášení předsednictva ÚV KSČ z 19. listopadu. Právě na setkání Adamce s vedením OF na Úřadu předsednictva vlády 28. listopadu došlo k dohodě o vládní zákonodárné iniciativě k úpravě Ústavy (změny se týkaly vedoucí role KSČ ve společnosti a chápání marxismu-leninismu jako povinného světového názoru), o nové vládě do 3. prosince a podpoře požadavků OF na získání kancelářských prostor. Tyto dohody byly dodrženy. **Až poté, kdy se vedení KSČ zhroutilo, obrátilo OF a VPN palbu na vládu.**

Problém zásahu ze strany Sovětského svazu byl sice ve Špaříčku, kde sídlilo vedení OF, vnímán, byl ale natolik nečitelný, že se s ním nedalo věcně kalkulovat – přinejmenším do doby, než lidé z Adamcova okolí zajistili vedení OF kontakty s vlastními kurýry z Moskvy; ti byli přizváni, aby pomohli pacifikovat nebezpečně nechápané konzervativce na velvyslanectví SSSR. Opozice tedy hrála na menším množství šachovnic než vláda a zaměřovala je postupně. Tím podstatným však bylo, že vedení Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí mělo po celou dobu po 17. listopadu v rukou iniciativu.

Druhá etapa sametové revoluce gradovala ve chvíli, kdy došlo k oznámení složení vlády, vytvořené 3. prosince. Šlo o tzv. vládu 15 : 5, vládu, v níž vedle patnácti komunistů zasedli po jednom zástupci z Československé strany lidové a Československé socialistické strany plus tři nestraníci. Zásadní veřejné odmítnutí ze strany OF a VPN však nebylo dáno jejím složením. Předně Ladislav Adamec několikrát při jednáních žádal vedení Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí o personální návrhy

týkající se možných ministrů, ale žádné nedostal. Prvních šest jmenovaných návrhů do vlády bylo obsaženo v dopise Václava Havla a Milana Kňažka až z 6. prosince.

Před vznikem vlády 15 : 5 Adamec jednal s nejrůznějšími lidmi, a to nejen představiteli stran a organizací Národní fronty. Po desetiletích se například sešel s Čestmírem Císařem, který sice na jednání přišel, ale nabízené místo ve vládě odmítl. Naopak Valtr Komárek, jenž před 17. listopadem nevynechal jedinou příležitost k návštěvě premiéra a kterému Adamec při sestavování vlády 15 : 5 mnohokrát telefonoval – dokonce mu posílal telegramy –, se Adamcovi vůbec neozval. **Dobrou revoluci vyhrávají pragmatici, špatnou doktrináři... a každou oportunisté.**

Jména členů vlády 15 : 5 obdrželo vedení Občanského fóra ještě před jejím jmenováním prostřednictvím iniciativy MOST. Netřeba ale v tom, že vedení OF a VPN návrhy svých lidí do vlády nepředalo, hledat nějakou zálužnost. **Před jmenováním vlády 15 : 5 nebyla opozice na svoji přeměnu v mocenskou elitu připravena.** Neměla představu o připravenosti konkrétních lidí na jednotlivé pozice, neměla za sebou spory o pořadí kandidátů na funkce. Jistě zde také byla obava, zda návrhy premiéra nejsou nějakou léčkou. Nikdo netušil, jak rychle se bude bývalý režim hroutit. Proto v první etapě sametové revoluce požadovala opozice dialog, pak propuštění politických vězňů, nikoliv místa ve vládě.

Zhroucení režimu, který ještě 17. listopadu 1989 dával najevo odhodlání tvrdě se bránit, bylo nesmírně rychlé. To bez osobního prožitku asi nelze pochopit. I dnes je obtížně uvěřitelné, že to nebyl řízený proces. V zásadě však vedení Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí velice rychle na změněný poměr sil zareagovala a moc ve státě převzala nejrychleji, jak to šlo – neměla-li téci krev.

Přesto lze kritiku složení vlády 15 : 5 pokládat za účelovou. Tato kritika přehlížela a přehlíží její význam v procesu postupného předávání moci. Důležité totiž není pouze to, kdo v ní byl,

ale i kdo z ní odešel. Složení vlády 15 : 5 ukazuje, že **byli vystřídáni právě ti ministři, kteří odmítli Adamcův návrh prohlášení k událostem 17. listopadu a mají na svědomí přijetí zcela nepatřičného provolání, které vyhnalo pětinu obyvatel Prahy do ulic.** Zásadní význam měl příchod generála Miroslava Vacka do funkce ministra obrany: Jak již bylo řečeno, statisícové demonstrace v Praze nemohla potlačit policie, na jejich rozehnutí by byla nutná armáda.

Ihned po ustanovení nové vlády Ladislav Adamec odletěl do Moskvy na poradu nejvyšších představitelů států Varšavské smlouvy. V jeho nepřítomnosti vedl tiskovou konferenci, informující o vytvoření vlády 15 : 5, první místopředseda vlády Bohumil Urban. Ten situaci nezvládl. Zapomněl totiž uvést to **nejdůležitější. Novinářům a veřejnosti neřekl, co Adamec na zasedání vlády podtrhl a následně ještě znovu Urbanovi před svým poradcem zdůraznil jako zásadní sdělení: že se jedná pouze o první etapu rekonstrukce federální vlády.** Výsledkem všech těchto chyb a změněné taktiky opozice bylo, že se veřejnost cítila novým složením federální vlády podvedena.

Projevem změny cílů Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí byla **účelová veřejná skandalizace ministra zahraničních věcí a ministra paliv a energetiky. Tady byl poprvé použit nástroj mocenského boje, který byl pak pro velký úspěch v následujících letech nasazen masově.** Výsledkem byl tvrdý veřejný nátlak na premiéra, kterému se však on odmítl podvolit. Svému poradci sdělil, že jako národohospodář nevěří v možnost dělné spolupráce s některými navrhovanými ministry a nechce pracovat pod nátlakem ulice. V osobním rozhovoru Adamec otevřeně řekl Havlovi, že celý život věnoval výstavbě socialismu a že se nebude podílet na jeho demontáži.

Palba na štáb

Revoluce zkracují čas. Od rozehnutí manifestace 17. listopadu do jmenování Mariána Čalfy premiérem neuplynul ani měsíc. Z některých páriů se během několika dní stala nová mocenská elita, z dříve vládnoucích komunistů proskribovaná opozice.

Ladislav Adamec z Moskvy několikrát telefonoval a požadoval, aby ještě v době jeho pobytu v Sovětském svazu poradce zprostředkoval setkání vládní delegace v čele s Bohumilem Urbanem se zástupci OF a VPN. K setkání skutečně došlo a vytvořilo podmínky pro další dohody. **Ihned po návratu z Moskvy pak Adamec požádal o setkání s Havlem mezi čtyřma očima.** To již byl rozhodující zápas o prezidentskou funkci rozehrán.

Spor o Hrad

Nejdůležitější zlom v konfliktu o pozici prezidenta ČSSR obsahoval dopis OF a VPN z 6. prosince. V něm Václav Havel a Milan Kňažko Adamcovi napsali, že „Vaše eventuální kandidatura na funkci prezidenta se neseťká s příznivým ohlasem veřejnosti. Tím spíše ne, že OF a VPN Vám pro tuto funkci podporu dát nemohou.“ Přitom několik hodin před odesláním tohoto dopisu **delegace Občanského fóra přislíbila podporu případné Adamcově kandidatuře na prezidentskou funkci.**

Když Adamec po návratu z Moskvy požádal o osobní schůzku s Havlem, v Občanském fóru začali mnozí projevovat příliš velký zájem o toto setkání – a nastaly potíže při sestavování delegace. Proto k němu došlo až večer 5. prosince na Úřadu předsednictva vlády. Bylo to jediné setkání delegací vlády a Občanského fóra, o němž nebyla veřejnost informována.

Jednání začalo ve velmi emotivní atmosféře. Havel informoval o požadavcích opozice a oznámil, že když je Adamec nebude akceptovat, půjdou s nimi rovnou za tehdejším prezidentem

Gustávem Husákem. Adamec dal najevo, že nemá námítky proti přímým jednáním Občanského fóra s prezidentem. A tak Havla zastavil až u dveří návrh Adamcova poradce, aby si vedoucí delegací přeče jenom pohovořili mezi čtyřma očima. Adamec s Havlem odešli do vedlejšího salonku.

Zbytky delegací se začaly dohadovat o situaci. Během poklidného dialogu dospěli k závěru, že mají na celou řadu otázek shodný názor. Poté, kdy byl vypnut magnetofon, jeden z dvou lidí doprovázejících premiéra, **Miroslav Pavel**, navrhl, aby se **společným kandidátem na prezidenta stal Ladislav Adamec**.

Adamec s Havlem si ve vedlejší salonku sice porozuměli, ale neshodli se. Tentokrát Havla u dveří zastavil Petr Pithart prosbou, aby vyslechl, na čem se členové delegací za nepřítomnosti svých vedoucích dohodli. Havel si sedl a jednání pokračovalo ve velmi klidném ovzduší. **Dohoda o společné podpoře Ladislava Adamce na prezidenta byla následně celou delegací Občanského fóra, tedy včetně Václava Havla a Michaela Kocába, stvrzena.**

Chyby Strakovky

Při zpětném pohledu na ony listopadové dny roku 1989 je možné zaznamenat **čtyři hlavní druhy chyb v postupu lidí v Adamcově okolí**: neveřejné jednání s opozicí, neschopnost vymanit se z defenzívy, opožděná a nedostatečná reakce na pokles významu vedoucích orgánů KSČ plus celá skupina taktických pochybení.

Je nesporné, že z hlediska zájmů vlády **měla být jednání s vedením opozice veřejná**. Nevyužitým politickým kapitálem Ladislava Adamce zůstalo, že na těchto setkáních prokazoval věcný, kolegiální přístup k opozičním politikům, čímž dával najevo demokratickou schopnost vnímat oprávněnost jejich návrhů. Zároveň vystupoval jako politik s nepředstíranou obavou o osud země. Z veřejného jednání by také bylo zřejmé, jak

Dopis z 6. prosince

Pane předsedo,

členové Koordinačního centra Občanského fóra a Koordinačního výboru Veřejnosti proti násilí za účasti ústředních tajemníků Československé strany lidové a Československé strany socialistické dlouho a velmi odpovědně rokovali o průběhu, smyslu a dosahu včerejšího jednání delegace KC OF s Vámi. Nakonec dospěli k tomuto stanovisku: jelikož OF a VPN zahájily před deseti dny jednání s Vámi a spatřují ve Vás v tuto chvíli záruku kontinuity státní moci, nemohou o pokračující restrukturační federální vlády a o eventuální osobě prezidenta republiky jednat s nikým jiným než s Vámi. Proto Vám předkládáme modifikovanou verzi včerejšího návrhu: další představitelé ČSS a ČSL místopředsedy vlády; ekonom ing. Vladimír Dlouhý, člen KSČ, místopředsedou vlády s dohledem na ekonomickou sféru; JUDr. Ján Čarnogurský místopředsedou vlády pro legislativu a vnějškové věci; prof. PhDr. Miroslav Kusý, ČSc ministrem zahraničí; ing. Václav Klaus ČSc ministrem financí; Petr Miller, dělník z ČKD Praha, ministrem práce a sociálních věcí a dr. Gyla Popely ministrem. Pokládali bychom za neodpovědné neupozornit Vás v této souvislosti na to, že Vaše eventuální kandidatura na funkci prezidenta se neseťká s příznivým ohlasem veřejnosti. Tím spíš ne, že OF a VPN Vám pro tuto funkci podporu nemohou dát. Pokud počáte i po tomto dopise demisi, o níž jste v úterý 5. 12. 1989 mluvil, své návrhy zveřejníme, aby občané sami mohli posoudit jejich přiměřenost a konstruktivnost.

V Praze, 6. prosince 1989

za
KC OF

Václav Havel

za
KV VPN

[Signature]

se postupně měnily požadavky vedení OF a VPN. Právě tak by bylo vidět, že to byl Václav Havel, kdo ve vypjaté atmosféře jednání svojí přirozenou autoritou pevně řídil delegace opozice, že to byl on, kdo slovem i písmem formuloval závěry jednání.

Lidé z okolí Ladislava Adamce **nedokázali prosadit žádné opatření, které by mohlo vést – byť k dočasnému – zisku strategické iniciativy**. Tak v ony dny zhynuly dva předložené návrhy.

Prvním byl rozbor zpracovaný premiérovým poradcem těsně po 17. listopadu, který upozorňoval, že jediným východiskem z krize může být jednání u kulatého stolu a že zákonitým výsledkem tohoto jednání bude rozhodnutí o volbách do zákonodárných sborů. Návrh obsahoval doporučení předběhnout dohody u kulatého stolu a volby vypsat ještě v podmínkách existence funkčních stranických a státních struktur.

Předseda vlády tento návrh odmítl. Tehdy jeho poradce poprvé a naposled porušil loajalitu vůči Adamcovi: požádal o schůzku vysokého důstojníka StB, stejného, kterého po prvních setkáních s iniciativou MOST poprosil, ať drží ochrannou ruku nad Michaelem Kocábem a Michalem Horáčkem. Předal mu návrh, který Adamec odmítl, s prosbou, ať instituce, kterou zastupuje, zatlačí na vedení KSČ a posune dění v navrhovaném směru. Jenže do zpravodajské svodky pro stranické špičky se tato snaha dostala jako hlášení, že u Adamce sedí podivný jedinec, který si hraje a vymýšlí nějaké nesmysly. Ladislav Adamec se k návrhu svého poradce vrátil, avšak pozdě, den před svojí abdikací.

Druhý návrh směřoval ke schválení ústavního zákona o přímé volbě prezidenta občany, a to v době, kdy ještě nezapadla Adamcova hvězda. Ještě po odchodu Adamce z vlády se díky Františku Nevařilovi podařilo tento návrh na úpravu Ústavy ČSSR dopravit do kanceláře Federálního shromáždění. Michael Kocáb okamžitě zareagoval a zahájil protiakce. Postřehl, že v rozkolísané náladě veřejnosti nelze zachytit pevné body, které by umožnily věrohodnou prognózu výsledku případné přímé prezidentské volby.

Podle výzkumu veřejného mínění IVVM z 12. prosince 1989 měla myšlenka volit prezidenta přímo lidem podporu více než čtyř pětín obyvatel. Byť se nejednalo o zcela reprezentativní výzkum, v zásadě vyjadřoval většinový názor veřejnosti. Pořadí prestiže osobností se ale měnilo. Podle výzkumu prováděného 29. listopadu až 1. prosince získal Ladislav Adamec přízeň 25 % dotázaných, Valtr Komárek 19 %, Karel Urbánek 15 % a Václav

Havel 10 % respondentů. Onoho 12. prosince však už byl na prvním místě uváděn Václav Havel, následoval Ladislav Adamec a třetí místo v Českých zemích obsadil Čestmír Císař, na Slovensku Alexander Dubček.

Když se o iniciativě usilující o přímé prezidentské volby dozvěděl Michael Kocáb, ihned spěchal na Úřad předsednictva vlády s požadavkem, aby byl návrh stažen. Poradce – tehdy už Čalfův – mu ne zcela přesně řekl, že tato otázka je záležitostí Federálního shromáždění a on s tím nemá vůbec nic společného.

Jenže kancelář Federálního shromáždění se požadavku na úpravu Ústavy zalekla a další den se podle zaběhaného zvyku obrátila na Úřad předsednictva vlády, aby vypracoval odpovídající návrh ústavního zákona. Zlomyslnost dějin chtěla, že úředníci kanceláře Federálního shromáždění oslovili Ivana Průšu. Znali jej velmi dobře z práce Legislativní rady vlády, kterou vedl ministr Čalfa a ve které se kromě řady návrhů zákonů před 17. listopadem připravoval návrh nové ústavy. Jenže Průša v té době byl již jmenován pověřencem pro ministerstvo vnitra. A tak pomalu návrh na přímou volbu prezidenta – za aktivní účasti Kocába – upadal v zapomnění.

Návrhy na přípravu kulatého stolu a volby, které odpovídaly strategii „utíkat tak rychle, až je pronásledovatelům vnucen směr závodu“, se nikdy nepodařilo realizovat. Po selhání pokusu přimět Federální shromáždění přijmout ústavní zákon o změně volby prezidenta konečně i bývalý Adamcův a nyní Čalfův poradce pochopil, že **jedinou cestou ke stabilizaci společnosti je zvolení Václava Havla prezidentem**. Navrhl tedy předsedovi vlády, aby převzal iniciativu při prosazování Havla na nejvyšší post ve státě. Pak pro Čalfu napsal projev, kterým byl navržen Václav Havel ve Federálním shromáždění za prezidenta. Zároveň premiérovi doporučil, aby prostřednictvím Kocába poslal Havlovi tento projev ke schválení.

Snaha o jakoukoliv strategickou iniciativu zcela zmizela v okamžiku, kdy se Marián Čalfa ukázal jako člověk, který nedokáže z kanceláře premiéra formovat moderní levicovou

stranu – byť to původně poradci, kterého po Adamcovi zdědil, slíbil. Protože ostentativně předstíral, že nemá minulost, nemohl sehrát roli mostu, který by pomohl bývalým komunistům nalézt důstojné místo v nových poměrech. Tím ovšem ztratil možnost sehrát obdobnou roli, jakou měl a stále v Polsku má Aleksander Kwaśniewski.

Adamcova skupina pozdě zareagovala na skutečnost, že se politicky zhroutilo vedení KSČ. Navyklá disciplíně a stále žijící v představě, že ministerstva vnitra a obrany jsou přímo řízena z ÚV KSČ a ne z federální vlády, obracela s napětím oči směrem ke stranickému aparátu. Činila tak o dva dny déle, než bylo nezbytně nutné. A hlavně později, než opozice, která ihned po jednání s Karlem Urbánkem pochopila slabost vedení KSČ a jeho faktickou bezmocnost. Adamcova skupina tím ztratila taktické výhody z prvních dnů. Nedokázala se včas z role partnera v tlaku na vedení KSČ adaptovat na roli jediného protihráče Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí.

K taktickým pochybením, o nichž se nejčastěji hovoří, patří především formulace výzvy ke klidu ve vystoupení Ladislava Adamce na Letenské pláni v předvečer generální stávk. Adamcovo vystoupení na Letenské pláni mělo i svůj zvláštní lidský rozměr. Po dlouhých letech si poprvé podali ruce Ladislav Adamec a Alexander Dubček.

Adamec sám nebyl se svým vystoupením na Letné spokojený. Nevydařený efekt svého projevu, umocněný ještě komentářem Václava Malého, pak v autě komentoval zabručením: „Kohl mi říkal, že mu také při vystoupení pískají...“ Delegation Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí se na dalším jednání Adamcovi za nevhodné vystoupení Václava Malého sice omluvila, ale podstatné se již stalo: nabídnutá příležitost byla promarněna.

Druhým velkým taktickým pochybením bylo – mírně řečeno – nedostatečné zdůvodnění vlády 15 : 5., vytvořené 3. prosince. Nejzávažnější taktickou chybou však byl odlet Adamce

Tribuna Letenské pláně 26. listopadu 1989

Zleva: Alexander Dubček, Václav Havel, Ladislav Adamec a Oskar Krejčí

do Sovětského svazu počátkem prosince 1989 na zasedání politického poradního výboru Varšavské smlouvy. Premiér nepostrádal politickou představivost: ještě před odletem v rozhovoru se svým poradcem vyjádřil obavu, že nová vláda nebude přijata veřejností příznivě. V pozadí této chyby bylo přecenění významu Kremlu při formování nové politické elity v Československu, omyl v odhadu možnosti rizika a ochoty Moskvy zasáhnout do dění v Praze. Mnohem užitečnější by bylo strávit ony dramatické dny a hodiny jednáním s opozicí, na němž Adamce nedokázal a nemohl zastoupit místopředseda vlády.

Hledání nové rovnováhy

Adamec nebyl po obdržení dopisu Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí překvapen změnou postoje. Přípravoval se v duchu své strategie boje o střed politického spektra na nějaký kompromis. Urbánkova telefonická zpráva o jednání vedení KSČ s delegací vedenou Havlem však byla osudná. Když delegace ÚV KSČ označila požadavky Občanského fóra za minimální a samozřejmé, Adamec se už nemohl při svém hledání středu na levici o nic opřít – sám se stal se svým požadavkem kompromisu levým extrémem. Žádná souhra strany a vlády tehdy neexistovala a živelně se celá hra o střed nedala ke zdárnému konci dotáhnout. Jednání Adamce s Havlem proto 6. prosince trvalo méně než deset minut. **Večer Adamec oznámil v televizi svoji rezignaci. Odstoupil dobrovolně, což je v politice velice vzácné koření. Začala třetí etapa sametové revoluce. Stal se hrdinou porážky.**

Vedení OF a VPN nevěřilo varování Adamcova poradce, že předseda vlády se chystá rezignovat. Chápali jeho slova jako nátlakovou hru. Ale Adamec již na konci jara 1989 začal říkat, že nemá žádný osobní důvod v politice setrvat.

Následný vývoj ukázal, že **Adamcova abdikace urychlila hledání nové politické rovnováhy ve společnosti.** Podle výzkumů IVVM před 17. listopadem vyjadřovalo důvěru ve federální vládu 60 % dotázaných. 1. prosince, tedy těsně po oznámení rekonstrukce vlády, důvěru dávalo najevo 22 % respondentů. Po odstoupení Adamce výzkum z 8. až 9. prosince zjistil, že důvěře se těší vláda 15 : 5 u 16 % dotázaných. Ovšem 12. prosince, po oznámení složení vlády národního porozumění, plných 82 % lidí dávalo najevo svoji důvěru v novou federální vládu.

V prvních hodinách, možná dnech po Adamcově abdikaci však zavládla nejistota. Adamec byl jediným mužem dialogu a jeho náhradu v čele vlády si nikdo v oné chvíli nedokázal představit. Však také hned 7. prosince ráno posílali představitelé opozice své návrhy ještě Adamcovi.

*Jednání představitelů vlády ČSSR a delegace OF-VPN 6. prosince 1989
Vlevo: Ladislav Adamec, Marián Čalfa, Oskar Krejčí
Vpravo: Václav Havel, Milan Kňažko, Ján Čarnogurský, Michael Kocáb a Jiří Křížan*

První dopis 7. prosince 1989

Paně předsedo,

Jak jsme Vám ve středu 6.12. v 10.45 slíbili, zasíláme Vám nové a zpřesněné návrhy dalších změn ve složení federální vlády. Tyto návrhy se od předchozích liší nejen tím, že jsou přesnější a že jsou opřeny o důkladnější konzultace, ale i tím, že jsou rozsáhlejší. Je tomu tak proto, že naše ranní jednání 6.12. s generálním tajemníkem ÚV KSČ Karlem Urbánkem nás upevnilo v domněnce, že čím více návrhů Vám dáme, tím více Vám pomůžeme. Nejde tedy o rychlé, svévolné a nezdůvodněné zvyšování požadavků, jak by se mohlo zdát, ale o snahu držet krok s vývojem událostí a obecného mínění.

Do funkce jednoho z prvních místopředsedů federální vlády doporučujeme JUDr. Jána Čarnogurského, se kterým jste už měl příležitost se osobně setkat. Je to mladý slovenský demokrat, schopný rychlého a věcného jednání, zkušený právník, jehož autorita vyrůstá hlavně z křesťanského prostředí.

Domníváme se, že mimo prvních místopředsedů byste měl mít jako dosud několik dalších místopředsedů, jejichž personální skladba by lépe vyjadřovala rozložení politických sil v naší společnosti. Mimo dvou předsedů národních vlád byste podle našeho názoru měl mít tyto další místopředsedy:

1-Představitel Československé strany lidové.

2-Představitel Československé strany socialistické. (Působení těchto dvou místopředsedů by demonstrovalo kontinuitu nové struktury s dosavadní koncepcí Národní fronty.)

3-Dále Vám doporučujeme náměstka ředitele Prognostického ústavu ČSAV ing. Vladimíra Dlouhého, CSc., člena KSČ, do funkce místopředsedy federální vlády, orientovaného na ekonomickou sféru a její budoucnost. Jde o tedy člověka, po jakém Vy i pan Urbánek voláte, totiž o mladého, dynamického a vzdělaného odborníka.

4-Posléze Vám doporučujeme do funkce místopředsedy orientovaného na problematiku politického systému, legislativy a mocenských nástrojů státu politologa prof. PhDr. Miroslava Kusého, CSc. Tento Slovák reprezentuje reformně smýšlející komunisty.

Takto utvořený "kabinet" (jako vláda v užším slova smyslu) by srozumitelně naznačovala, že se koncepce vlády přizpůsobuje dnešní realitě.

Pokud jde o resortní ministry, doporučujeme Vám:

1-Do funkce ministra zahraničí Jiřího Dienstbiera, bývalého člena KSČ, dlouhodobého zpravodaje z různých zemí a komentátora světového dění.

2-Ačkoliv jsme původně dali najevo, že zrušení článku 4 Ústavy ČSSR by se mělo promítnout do praxe tím, že alespoň ministr vnitra nebude členem KSČ, k čemuž nebylo

přihlédnuto ani na federální ani na národní úrovni, jsme schopni se tohoto požadavku v zájmu dohody vzdát. Činíme tak ovšem s nadějí, že bude příznivě přijat návrh, který jsme tlumočili panu Urbánkovi, totiž aby Státní bezpečnost byla na příště pod kontrolou nově zřízeného vládního výboru a podřízena místopředsedovi vlády orientovaného na otázky legislativy a mocenských nástrojů státu. V případě, že byste měl v úmyslu práce jen pověřit funkcí ministra vnitra nečlena KSČ, jsme schopni Vám doporučit velmi vhodného právníka ze státní správy.

3-Do funkce ministra financí Vám doporučujeme ing. Václava Klause, CSc., ekonoma znalého finanční problematiky.

4-Do funkce ministra práce a sociálních věcí doporučujeme Petra Millera, předního kováře z ČKD Praha, obeznámeného se současnou sociální problematikou.

5-Do funkce ministra vlády orientovaného na národnostní problematiku doporučujeme Gyulu Popelye, zabývajícího se etnickými otázkami.

Doporučujeme tedy sedm konkrétních osob z celkového počtu dvaceti vládních funkcí. Včera jste nám řekl, že Vy osobně byste rád měl vládu, v níž by byla přibližně polovina nečlenů KSČ. Tento Váš úmysl vítáme a podporujeme. Z dnešních ministrů Vaší vlády se naši podpoře těší člen ČSL pan Reichl.

Rádi bychom Vás závěrem ujistili o tom, o čem jsme Vás ujistňovali už vícekrát, že naším úmyslem není komplikovat Vám sestavení vlády, ale naopak Vám v tom pomáhat. Vy sám jste nás nejednou k takové pomoci vyzval. Byli bychom šťastni, kdybychom tímto svým návrhem přispěli k tomu, aby Vaše nová vláda byla veřejností přijata lépe než současná.

Za
KC OF
Václav Havel

Za
KV VP
Milan Křásko

Václav Havel

Milan Křásko

7.12.1989

Za správnost ručí Michael Kocáb.

První, ranní dopis Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí ze 7. prosince obsahoval nové návrhy na reorganizaci vlády. Tento dopis, podepsaný Václavem Havlem a Milanem Kňažkem, konstatoval, že před deseti dny OF a VPN zahájily jednání s Adamcem a právě v něm spatřují záruku kontinuity státní moci – **nemohou proto jednat o pokračující rekonstrukci federální vlády a o eventuální osobě prezidenta republiky s nikým jiným než s ním.** Byl to tentýž dopis, který tvrdil, že se případná kandidatura Adamce na funkci prezidenta neseťká s příznivým ohlasem veřejnosti.

Tento ranní dopis zároveň obsahoval jména šesti lidí, které občanská hnutí navrhovala do nové vlády. Poprvé se objevili mezi návrhy do vlády i lidé z českého disentu. Podle tohoto dopisu vedení Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí **souhlasilo, aby přibližně polovinu vlády tvořili komunisté.** V případě, že by však v čele ministerstva vnitra zůstal komunist, ale požadovali, aby kontrolu nad Státní bezpečností převzal opozicí navrhovaný místopředseda vlády pro legislativu a vnitra JUDr. Ján Čarnogurský.

Příznačné na dopisech z 6. i prvního dopisu ze 7. prosince 1989 je, že Ján Čarnogurský měl v Adamcově vládě nahradit tehdy ještě pro opozici neznámého Mariána Čalfu. Čalfu, který se stal ve vládě 15 : 5 prvním místopředsedou federální vlády – a který byl následující den jmenován předsedou federální vlády národního porozumění.

Druhý dopis ze 7. prosince 1989 byl reakcí Koordinačního centra Občanského fóra na oznámení Ladislava Adamce, že abdikuje na funkci předsedy vlády ČSSR. Václav Havel v něm vyslovuje překvapení nad televizním vystoupením premiéra, v němž svoji rezignaci oznámil. U tohoto dopisu je zajímavý i tón: formulace o ústavní odpovědnosti obsahuje „varování“.

První místopředseda federální vlády Bohumil Urban byl pro OF a VPN známý. Podílel se na přípravě vlády 15 : 5, o jejímž složení informoval na tiskové konferenci. Adamec se tiskové konference nezúčastnit, neboť odlétal do Moskvy. 4. prosince

pak – stále v době Adamcova pobytu v Moskvě – Urban řídil jednání s delegací Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí, kterou tehdy vedl Alexandr Vondra. Při těchto jednáních Urban postuloval vůči opozici velmi vstřícně, bez zjevné snahy vynutit si nějaký kompromis. Když pak Adamec 5. prosince před delegací Občanského fóra nahlas uvažoval o svém odchodu z funkce, ptal se, zda Občanskému fóru Urban vyhovuje. Odpověď byla souhlasná. Otázka ale byla dosti neurčitá – nevyplývalo z ní, že Urban bude premiérem.

Druhý dopis ze 7. prosince 1989

Pane ministerský předsedo,

při včerejším jednání jsme slíbili, že Vám ke zvážení předložíme své návrhy na možnou rekonstrukci federální vlády.

Vaše včerejší televizní vystoupení nás proto velmi překvapilo. Přesto Vám však své návrhy předkládáme.

Připomínáme, že za chod federální vlády budete ústavně odpovědný i v případě, že podáte na svůj úřad resignaci a to až do dne, kdy by byl řádně ustaven nový premiér.

V Praze dne 7. prosince 1989

Václav Havel
za Koordinační centrum Občanského fóra

Vážený pan

Ladislav Adamec
předseda vlády ČSSR

Úředník v politice

Když se Ladislav Adamec rozhodl rezignovat, povolal si za přítomnosti jednoho ze svých poradců dva místopředsedy vlády, Bohumila Urbana a Mariána Čalfu. Vyzval je, aby se mezi sebou dohodli, koho má prezidentovi navrhnout za předsedu federální vlády. Pak se Čalfa a Urban v doprovodu poradce odebrali do Čalfovy kanceláře.

Mariána Čalfu v té chvíli nikdo vlastně neznal. Přestože byl u většiny jednání Adamce s opozicí, při rokování mlčel. Na poslední chvíli – stejně jako jiný místopředseda federální vlády – odřekl účast na první televizní diskusi představitelů federální vlády s opozicí, kterou uspořádal čerstvý šéf ČST Miroslav Pavel. Tak se i tehdy stalo, že jediným zástupcem odcházejícího režimu na tomto prvním televizním duelu, který předznamenal dnes samozřejmé politické dialogy, byl poradce premiéra.

Ti, kteří o Mariánu Čalfovi něco věděli, vnímali jej jako pracovníka úřadu roku 1972, a to z východního Slovenska, jako bývalého předsedu CZV KSČ, ministra pro legislativu ve Štrougalově i v Adamcově vládě a místopředsedu vlády 15 : 5. Byly doby, kdy jeho rukama procházely nejen návrhy represivních zákonů, ale i chvíle, kdy v osobních diskusích před sametovou revolucí odmítal setkání Adamce s představiteli Výboru československé veřejnosti pro lidská práva a humanitární spolupráci – neboť tyto otázky prý dostatečně řeší socialistický stát. Za několik měsíců ale všechny překvapil.

Když onoho 7. prosince 1989 zmínění tři lidé přišli do Čalfovy kanceláře, Urban navrhl, aby se předsedou vlády stal Čalfa, a jemu zůstane funkce místopředsedy. Adamcův poradce namítl, že jeden by měl být federální premiér a druhý z vlády odejít, aby byla uvolněna místa pro opozici. Urban rozladěně z místnosti odešel. Po dohodě o tom, že v nové funkci by měl Čalfa provést ústupky opozici a „utíkat tak rychle, až začne určovat směr“, doprovodil poradce Mariána Čalfu zpět k Adamcovi.

Prezident Gustáv Husák ale přesto vybíral Adamcova nástupce ze dvou kandidátů: tím prvním byl Miroslav Pavel, tehdy již ústřední ředitel Československé televize, druhým místopředseda federální vlády Marián Čalfa. Je obtížné soudit, podle jakých kritérií zestárlý a izolovaný Husák rozhodoval. Jedno je však jisté: **výběrem premiéra z východu Československa ztížil a možná přímo znemožnil, aby do funkce prezidenta byl zvolen další Slovák, Alexander Dubček.**

První tisková konference nového předsedy federální vlády Mariána Čalfy, 10. prosince 1989. Vpravo Miroslav Pavel, tehdejší ústřední ředitel Československé televize

Marián Čalfa byl loajální úředník, z něhož se stal státník v době velkých zlomů. To, že situaci nezvládl na úrovni tvořivého politika, ale pouze jako výborný administrátor, nebyla jeho chyba. Bylo to pochybení těch, kdo jej do kanceláře premiéra přivedli.

V ony dny po Adamcově abdikaci začal být směr změn jasný i řadě dalších lidí. Jak už to tak bývá, důležitou roli při posunu dějin sehrála náhoda: skutečnost, že šéf Čalfova sekretariátu bydlel nedaleko Jiřího Bartošky. Na schůzce Václava Havla a Mariána Čalfy, zorganizované na Úřadu předsednictva vlády v místnosti speciálně pro tyto účely prověřené, vzápětí po pověření Čalfy sestavením vlády bylo dosaženo dohody o jejich vzájemné spolupráci. Spolupráci dvou lidí, ne dvou politických uskupení. Byl to právě premiér Marián Čalfa, kdo ve Federálním shromáždění přednesl návrh na zvolení Václava Havla prezidentem – jeho kandidaturu ovšem již dlouho předtím u Adamcových spolupracovníků i ve vedení OF a VPN prosazoval Michael Kocáb. A byl to prezident Havel, kdo pak z balkonu na manifestaci v Košicích slíbil, že po volbách opět navrhne Čalfu na premiéra.

Jednání mezi vládou a opozicí u kulatého stolu završilo předávání moci dohodou o sestavení nové vlády, v níž bylo deset komunistů, sedm nestraníků – bývalých disidentů – a po dvou ministrech pro členy Československé strany lidové a Československé strany socialistické. Vládu 10. prosince 1989 jmenoval prezident Gustáv Husák, který vzápětí oznámil svoji abdikaci.

V lednu 1990 si Marián Čalfa zavolal svého poradce a vyprávěl mu o svém soukromém rozhovoru s Jiřím Dienstbierem, tehdy již ministrem zahraničních věcí. Dienstbier mu sdělil, že se večer sešli bývalí disidenti a probírali mimojiné, že by Čalfa jako komunista měl z funkce předsedy federální vlády odejít. Zároveň mu ale řekl, že on je všichni ujistil, že Čalfovo členství v komunistické straně je jen dočasná záležitost.

Poradce pochopil, co po něm premiér chce. Navrhl mu, ať mu legitimaci člena KSČ dá. Potom ji spolu s průkazem opravňujícím Čalfu ke vstupu do budovy ÚV KSČ odevzdal předsedovi OV KSČ Praha 1. A šel to premiérovi sdělit. Čalfa měl právě návštěvu, proto mu poradce napsal na lístek, že už není členem KSČ. Požádal premiérovu asistentku, aby mu zprávu zanesla.

Než poradce došel z kabinetu předsedy vlády do své kanceláře – byla na témže patře –, zvonil mu na stole telefon. Asistentka premiéra se ptala, jestli mu taky může dát svoji legitimaci. Během čtvrt hodiny měl na stole legitimace ředitelů všech odborů Úřadu předsednictva vlády ČSSR a téměř všech pracovníků sekretariátu premiéra federální vlády.

Následovala i většina ministrů. Pouze jedinci, jako byl ministr zahraničního obchodu Andrej Barčák ml., pokládali za neslušné „měnit dres během utkání“. Bylo to bezesporu porušení dohod uzavřených v prosinci u kulatého stolu. Tyto dohody však byly nesporně kompromisem vyplývajícím z tehdejšího poměru sil. A o každém kompromisu se v politice mluví dvakrát: jednou, když se ho podaří dosáhnout, a podruhé, když je překonán, porušen, odmítnut. Toto překonání, porušení či odmítnutí nastává při změně poměru sil. Marián Čalfa a většina jeho spolustraníků ve federální vládě ovšem neporušili literu, ale ducha dohod u kulatého stolu. Podstatné je, že takto bylo **počátkem roku 1990 dokončeno oddělování federální vlády od komunistické strany.**

K dokreslení dynamiky celé situace patří, že Ladislav Adamec, tehdy již předseda komunistické strany, nevěřil telefonátu svého bývalého poradce o tom, že jeho nástupce ve funkci premiéra ze strany vystoupil. Chtěl si zprávu prověřit. Dotaz směřoval na jednoho z ředitelů odboru Úřadu předsednictva vlády – který v té chvíli nebyl členem komunistické strany, neboť svoji členskou legitimaci už také odevzdal.

U prosincového kulatého stolu nedošlo pouze k dohodě o volbách: **jedním z nejvýraznějších československých specifik byla tzv. rekonstrukce zastupitelských sborů, věrná replika konsolidace týchž orgánů po 21. srpnu 1968.** Poprvé tento návrh přednesl Zdeněk Jičínský již na jednáních 28. listopadu. Má to svoji logiku – přesně tímto způsobem, na základě zákonné modifikace práva stran a organizací Národní fronty odvolat z poslaneckých funkcí své členy, přišel profesor Jičínský v roce 1970 o své poslanecké křeslo. Je zajímavé, že „rekonstrukce“

zastupitelských sborů proběhla až po zvolení nového prezidenta Federálním shromážděním ČSSR.

Nová nerovnost

Sametová revoluce byla vyvolána dvojí touhou lidí: tou první byla svoboda; tou druhou byla životní úroveň Západu. Svoboda se především týkala cestování, vyznání a částečně – hlavně u intelektuálů – i slova. Požadovanou životní úroveň symbolizovaly výkladní skříně v Mnichově; proto později taková přitažlivost nesmyslného hesla „1 koruna = 1 marka“.

Obecné požadavky veřejnosti byly realizovatelné bez sametové revoluce. Socialistická Jugoslávie mohla být příkladem vyšší svobody. Zaplnit obchody dovezeným zbožím by vyžadovalo, alespoň podle propočtů Františka Nevařila, který byl vedoucím ekonomickým poradcem tří federálních premiérů, investice na úrovni ceny vodního díla Gabčíkovo. **Projekt hospodářské reformy byl na Úřadu předsednictva vlády připraven dlouho před 17. listopadem 1989** a ve své podstatě byl radikálnější než to, s čím v té době pracoval Prognostický ústav ČSAV. Jenže to by muselo být v Moskvě vedení, které by chápalo potřeby lidí a umělo dělat politiku. Slepé, tápavé gorbačovské reformy prohlubovaly mnohé nešvary byrokratického socialismu a v ostřovaly konflikty.

Po sametové revoluci postupovalo nastartování sociálně-ekonomických změn pomaleji než výměna lidí. Původně se některým novým představitelům státu zdálo, že občanská hnutí budou představovat novou podobu politického uspořádání. Když první pracovní den svého prezidentství odcestoval Václav Havel do Německa na jednání s tamním prezidentem a kancléřem, navrhl vytvořit celoevropské Občanské fórum. Helmut Kohl otočil mrtvý pohled na Mariána Čalfu a ten – seděl vedle nového česko-slovenského prezidenta a nehrozilo nebezpečí, že jej Havel uvidí – obrátil oči v sloup...

Všední dny politiky a výhled do budoucna, včetně dělení nově nabytých výhod, začaly rozdělovat ty, koho dosud sjednovala obava ze společného nepřítele. Občanské fórum a Veřejnost proti násilí se rozštěpily na strany s odlišnými programy. **Radost ze získané svobody jednotlivce doprovázel fakt, že se o zásadních otázkách dalšího vývoje – o restitucích, všeobecné privatizaci, lustracích a rozdělení státu – nerozhodovalo společně, že se dokonce nestaly ani tématem předvolebních diskusí.** Revoluční svátek skončil.

Jako velký problém se ukázalo, že na změny ve východní Evropě nebyl na Západě nikdo připraven. Nikdo neočekával rozpad sovětské říše, chyběla diskuse o scénářích, jak dál. V této situaci zvítězily v institucích, jako je Mezinárodní měnový fond a Světová banka, **představy dogmatických liberálních radikálů o šokové terapii, které neodpovídají ani tradicím a politické kultuře východoevropských zemí.** Takový experiment na lidech, který je spojen s brutální sociální diferenciací a likvidací většiny výroby opřené o vlastní výzkum a vývoj by si v západní Evropě nedovolil žádný politik. Však také Joseph Stiglitz, který byl v rozhodujících letech ekonomické transformace ve východní Evropě hlavním ekonomem Světové banky, později uznal chybu a kritizoval transformaci postsocialistických zemí v duchu washingtonského konsensu.

Sen o svobodě cestování, náboženského vyznání, pro mnohé i slova a o mnichovských výkladních skříních se v zásadě naplnil. Přinejmenším pro příslušníky nové majetkové a mocenské elity. Rozšířit tento profit z revoluce na ostatní vrstvy obyvatel vyžaduje, aby nové elity měly schopnost procítit potřeby a problémy ostatních lidí. Taková chápající empatie je však darem přírody, který byl většině polistopadových politiků odepřen.

Podle výzkumů IVVM z konce února 1990 se změnami v Československu vyslovilo souhlas plných 93 % dotázaných. Pravděpodobně však nikdo z těch, kdo šel 17. listopadu 1989 na manifestaci, neočekával, že střední a východní Evropu čeká

dramatická sociální diferenciacie, která se ani zdánlivě nebude opírat o pracovní zásluhy. Že se objeví restituce, a to i v případě právě tak rozsáhlého, jako velmi sporného církvemi užívaného i neužívaného majetku. Že se objeví nové zakázky výkonu povolání, opírající se o princip kolektivní viny. Že Česko-Slovensko bude rozděleno. Že se Česko bude podílet na bombardování spřátelené Jugoslávie a bude posílat vojáky tu do Iráku, tu do Afghánistánu.

Mezi manifestanty na Národní třídě 17. listopadu nebylo asi mnoho těch, kdo by si přál více než šest set tisíc nezaměstnaných a přibližně 30 tisíc bezdomovců, jak tomu je čtvrt století po sametové revoluci v Česku. **A pokud se dodržování lidských práv měří vztahem k poraženým, pak to mnohý z nových vládců dodnes nepochopil.**

Revoluce přicházejí proto, aby nespravedlnost a chaos změnily na přirozený řád. Chvilí, po dobu osvícenského století, se zdálo, že tento řád má stejné zákonitosti jako fyzika a mechanika. Že stačí jen dát lidi na správná místa. Jenže není to přirozenost jako pravda věčné přírody, ale **přirozenost nedokonalého lidského poznání a přirozenost lidských zájmů, která rozeštavuje lidi v revoluci a po ní.**

Revoluce nejsou vykupitelské. Revoluce nezaměňují lež a nenávisť za pravdu a lásku – přinášejí jen nový typ nedokonalosti. Ty lepší nabízejí více rovnosti a více svobody pro více lidí. Ty horší dávají větší moc a majetek malé skupině oligarchie.

DESATERO O POLISTOPADOVÉ SVOBODĚ A MRAVNOSTI

Kritici minulého režimu mají při inventuře nešvarů byrokratického socialismu pravdu v jedné zásadní věci: svobody po listopadu 1989 přibylo. Však také minulý režim nezahynul díky zradě. V Číně jej pohřbily reformy. Ve východní Evropě prošel sebedestrukci díky malému množství svobody a úzce pojaté mravnosti. I proto mu v rozhodující chvíli, kdy Michail Gorbačov otevřel dveře divokému kapitalismu, chyběly obranné reflexy.

Uctívat však svobodu *an sich* je cestou do otroctví. Přibylo totiž svoboda konkrétní: svoboda podnikat, svoboda cestovat, svoboda znemožnit se, ale i nechávat ze sebe sedřít kůži či žebnat. Každý si prý může vybrat. Ten, kdo se narodil jako kníže, zprivatizoval knižní velkoobchod nebo se usadil v ministerském křesle, má samozřejmě škálu nabídek širší než ostatní. I proto boj za svobodu a demokracii nikdy nekončí. Lze přímo zformulovat několik varovných zákonitostí.

Dictum č. 1:

Sametová revoluce, právě tak jako jiné revoluce, nebyla vykupitelská

Po 17. listopadu 1989 se člověk nezměnil, neztratil svůj „hříšný“ rozměr. Co se změnilo, je poměr svobody a rovnosti. A tak se

stalo, že nově získaná svoboda volby byla při výběru ze změní nabízených cest využita problematicky. Slovenský prezident Ivan Gašparovič v jednom vystoupení prohlásil, že po listopadu 1989 proběhla ještě jedna revoluce: majetková. A obě, ta politická i ta majetková, měly své vítěze a své poražené.

Sociální struktura se za uplynulé čtvrt století zásadně změnila. Stalo se tak hlavně díky bezpracným ziskům malé skupiny, která využila historickou příležitost k zajištění bohatství pro několik generací svého rodu nebo pro své nenasytné církve. Bezpracný, znamená na úkor práce jiných, protože je to jen a jen práce, která vytváří hodnoty. Vzniklá sociální diferenciací vyvolává nespokojenost i u mnohých, kteří se mají poměrně dobře, a to ne vždy ze závisti. **Nejdůležitějším zdrojem nespokojenosti je fakt, že majetkové změny byly v rozporu s elementárními představami spravedlnosti.**

Zformovalo se to, čemu političtí psychologové říkají „relativní deprivace“. Tedy stav, kdy jedinec či skupina se sice nepropadli na sociální dno, ale pociťují svůj status jako špatný ve srovnání s možnostmi jiných lidí nebo skupin. V postsocialistických zemích je stísněnost lidí často spojena s oprávněným pocitem, že byli ošizeni. Přitom jedním ze základních rozměrů svobody je skutečnost, **že svobodným se jedinec musí cítit – nestačí jen mít sociální podmínky ke svobodnému podnikání či projevu.**

Teď pravověrný liberál vytáhne brožurku Friedricha Hayeka a ocituje, že spravedlnost neexistuje, protože společnost je příliš složitá a zmuchlat ji podle nějaké soukromé vize dobra je diktatura. Že jediným dobrem je svoboda. Jenže absolutní svoboda taxikářů nejenže neprospívá zákazníkům – vede také ke rvačkám taxikářských gangů. Absolutní svoboda podnikatelů vede k tunelování – v Česku za stovky miliard korun, řádově jeden roční státní rozpočet. Problém je v tom, že **přesvědčovací moc slova je nižší než argumentační moc brutálního násilí.** Bez ohledu na pravdu. Proto **na absolutní svobodě nejvíce vydělávají nejsilnější, nejmrvanější či nejmoudřejší.**

Dictum č. 2:

Absolutní svoboda nevede k anarchokapitalismu, ale k diktatuře

Sametová revoluce však přece jen znamenala vítaný posun: přinesla svobodu slova. A svoboda slova je prazáklad všech svobod – byť neznamená automaticky svobodu rozumu. Nově nabytá svoboda projevu je však především svobodou slova v hospodě, odkud hlášení od bretschnaiderů neznamenají automatické popotahování na nějakém výboru či pád do vězení. Je tu ovšem i svoboda slova pro veřejnoprávně vyvolené a majitele novin a rádiových vln. Takto se zcela zásadně oddělila váha hlasu těch v hospodě od síly těch na obrazovce: rozdíl je v počtu posluchačů slov, která by mohla organizovat.

Samozřejmě že i to je víc, než bylo před sametovou revolucí. Ovšem ke skutečné demokracii to má předaleko. A nesmí se zapomínat, že **veřejnost se rodí se vznikem masových sdělovacích prostředků**, které dokážou představit jednotné téma ve stejnou dobu velkým skupinám. Nebo nepředstaví: **embargo je formou postmoderní manipulace**. V Česku dospěla situace tak daleko, že hnutí Ne základnám zařadilo mezi svá hesla slavnou větu: **Demokracie začíná tam, kde končí signál České televize!**

Ideály lidských práv se dostaly do zajetí zúženého liberálního chápání, které zdůrazňuje osobní politické svobody a ignoruje sociální práva. Avšak ani při onom zdeformovaném pojetí, které se věnuje pouze politickým svobodám, **česká polistopadová elita nedorostla velikosti Nelsona Mandely**. Stačí si vzpomínat na práci jihoafrické Komise pravdy a usmíření, kterou vedl arcibiskup Desmond Tutu po porážce apartheidu. A porovnat ji s pěstováním nenávisti vůči poraženým v Česku, nemluví o neliberálních zákazech výkonu povolání.

Z předlistopadového disentu, změněného na vládnoucí vrstvu, se pouze Ján Čarnogurský přiblížil Mandelově pojetí spojování původních nepřátel společnou prací. V Česku se snad jen Karel

Srp z Jazzové sekce pokoušel o dialog mezi novou elitou a lidmi z bývalých mocenských struktur. Ve svém snažení zůstal osamocen a byl postupně z nové elity ostrakizován.

Jen slabí se však zlobí kvůli účelovému zákazu povolání a kvůli ztrátě přátel, kterým zachutnala nově nabytá moc. K těm silnějším promlouvá moudrost Konfucia – již před dvěma a půl tisíci let připomínal svým žákům: „Když stát sleduje Cestu, pokládejte chudobu a bezvýznamnost za hanbu; když Cesta zanikla ve vaší zemi, pokládejte za hanbu bohatství a hodnosti.“

Dictum č. 3:

Korupce je v kapitalismu funkční součást podnikatelské i politické kultury

Zbloudění při hledání Cesty je v Česku patrné v jednom z průníků kapitalistického podnikání a demokracie: v **korupci**. Ta je některými propagandisty vydávána za dědictví mravní zkaženosti minulého režimu. Jenže zpráva eurokomisařky pro vnitřní věci z února 2014 odhaduje, že „ekonomické ztráty v důsledku **korupce dosahují v celé Unii úrovně 120 miliard Euro ročně**, což je o něco méně, než roční rozpočet Evropské unie“. Z této analýzy je zřejmé, že se **korupci daří i v takzvaných starých státech Evropské unie**.

Při vzpomínce na středoevropskou atmosféru před třemi dekádami lze říci, že korupce v socialistickém Československu byla jiná už proto, že **peníze měly odlišnou funkci**. Především **nesloužily jako kapitál**, nemohly se pro jedince stát zdrojem nadhodnoty, tedy zdrojem zisku bez vlastní práce. Navíc sebevětší množství peněz **nemohlo jedince osvobodit od pracovní povinnosti**. Obtížně také mohly peníze nabyté korupcí **sloužit jako poklad**, protože to by při malé platové diferenciaci znamenala pozorná domovnice nebo jiné všímavé instituce. Předtím než v 80. letech **nastoupili veksláci jako předobraz nového řádu věcí**, týkala se korupce především nedostatkového

zboží a služeb. Ať byla jakkoli masová, šlo o takzvanou malou korupci. Ta velká přišla až před čtvrt stoletím spolu s kapitalistickou svobodou podnikání.

Z hlediska státu se rakovinná **velká korupce oprávněně jeví jako ohrožení bezpečnosti země**. V transformačním období, které změnilo státy byrokratického socialismu v liberálně kapitalistické státy, měla ale ještě jednu **závažnou sociální funkci: urychlovala rozhodování**. Kdyby privatizace probíhala v právním prostředí, které korupci trestá, neskončila by dodnes. Ti, kdo rozhodli, že v postsocialistických zemích proběhne divoká privatizace, přisoudili korupci – vědomě či nevědomě, ale mnohem pravděpodobněji cíleně – roli urychlovače.

Tehdy se na úřadech schvalovaly privatizační projekty, které novému vlastníkovvi a jeho rodině měly zajistit nadstandardní sociální status na několik generací dopředu. **Je zcela naivní myslet si, že každý politik či úředník, který rozhodoval o takovém projektu, činil to za svůj hubený plat. Takto se formovala politická kultura**, v níž službu veřejnosti nahradilo podnikání. Obsazení pozice ve státním aparátu se stalo konkurenční výhodou. **Korupce z dob byrokratického socialismu se navíc za poslední čtvrt století rozštěpila na korupci, legální lobby a provizi.**

Není to nic nového pod sluncem. Historik Josef Pekař v práci *Bílá hora* (1921) v souvislosti s konfiskacemi majetku po porážce stavovského povstání připomínal: „Okolnost, že tyto miliardové... hodnoty byly vrženy v několika málo letech na trh a že největší úspěch kynul nejvíce chytrým a nejvíce bezohledným, vysvětlí nám poněkud... onu *demoralizaci*, které propadla v onom tanci miliónů klika panská, v Praze vládnoucí.“

Přesto poslední měsíce ukazují v Česku nebývale velké množství policíí odhalených a státním zastupitelstvím stíhaných korupčních skandálů. Stejně jako v jiných postsocialistických zemích. Zdá se, že se **začaly měnit sociální podmínky korupce**.

- Především **skončila hromadná privatizace**. Dnes už není na pořadu dne velká korupce při plošné privatizaci, jsou tu jen

výběrové zbytkové plány vyžadující větší fantazii – jako například otrokářsky pojatý druhý pilíř penzijní reformy či privatizační projekt, kterému se s notnou dávkou propagandistického cynismu říká „církevní restituce“.

- Důležitým prvkem změny účinnosti boje proti korupci je skutečnost, že **mezi politiky a do státní správy se dere nová generace**. Její politická kultura sice navazuje na generaci předcházející, ale je nositelem jiného právního povědomí a má mnohem menší příležitost ke korupci, což ji nutí i umožňuje moralizovat.
- Zároveň se **zformovaly vlivné skupiny nových bohatých**, a to i oligarchů, kteří mají zájem na stabilizaci poměrů v postsocialistických zemích, především proběhnuvších majetkových změn – a korupce je destabilizující. I proto hledají noví zbohatlí Rusové, Češi či Slováci politickou oporu u jiných stran a hnutí než u těch, které divokou privatizaci nastartovaly.

Ve společnosti, která jako posvátnou hodnotu vyhlásila zisk, je však korupce nesmrtelná. To ale neznamená, že by se bojovníci proti ní měli vzdát. A už vůbec ne v Česku, kde výzkumy ukazují nesmlouvavě antikorupčně naladěnou veřejnost, radikálnější než kdekoliv jinde v Evropské unii. Stále platí slavné heslo studentských bouří 60. let, které zdobilo zdi Latinské čtvrti v Paříži: **Budme realisté, žádejme nemožné!**

Dictum č. 4:

Liberálové a konzervativci se smířili s demokracií tehdy, když poznali, že sdělovací prostředky dokážou rozmělnit velké agregáty lidí – národy, třídy atd. – tak, aby nehlasovaly jednotně

Zkušenosti po roce 1989 ukazují, že liberální demokracie selhává při výběru kvalitní politické elity. Důvodů je hned několik. Především kandidatura do vrcholných státnických funkcí předpokládá kariéru uvnitř strany. To znamená vítězné absolvování dlouhého řetězce soubojů, v nichž se neměří inteligence

a mravnost, ale specifická zručnost. Strana pak k úspěchu potřebuje nejméně 20 milionů korun a přízeň nějaké vlivné televize. Nebo tradiční elektorát, který ovšem tváří v tvář problémům 21. století podléhá erozi.

Podle katedrové politologie je základem demokracie vláda většiny. Jaké většiny? Kdo v Česku volil hnutí ANO či Věci veřejné v té podobě, v jaké se nakonec vybarvily? Pověštině se jednalo o protestní hlasy, které chtěly změnu, nebo naopak stabilitu, a proto volily nového zajíce v pytli. **Vládnoucí koalici nevolil nikdo. Tu v kuloárech ušmudlali straničtí bossové podle soukromých preferencí.** Výsledkem takovýchto procesů nemůže být nic jiného než úpadek politických elit a stále hlubší ztráta důvěry v demokracii obecně.

Demokracie je režimními intelektuály a propagandisty představována jako harmonizace společnosti. Jenže, řečeno slovy Carla Junga z jeho studie *Boj se stínem* (1946), demokracie je „chronický stav zmírněné občanské války“. „Ani zdaleka tu nemáme mír. Naopak, nenávidíme jeden druhého a bojujeme mezi sebou... Pořád ještě máme nepřátele v krvi a v těle, nedospěli jsme k tomu, abychom introvertovali své politické spory.“

Ve svém současném liberálním pojetí zůstává demokracie válkou růží – beze zbraní, ne vždy ale bez násilí v širokém slova smyslu. V celém západním světě. Tato skutečnost nebyla Evropě nebezpečná v dobách prosperity a nadvlády. Dnes, kdy dochází k restrukturalizaci globálních procesů v neprospěch Západu, se ovšem stala přímo existenčně hroživá.

Albert Einstein – aniž by tušil, jak vypadá umělá sociální diferenciacie ve středovýchodní Evropě po roce 1989 – varoval v článku *Proč socialismus?* (1949), že „oligarchie soukromého kapitálu“ vytváří neobyčejnou moc, „kterou nelze účinně kontrolovat ani demokraticky organizovanou politickou společností“. Podle Einsteina „kapitalisté nevyhnutelně kontrolují, přímo či nepřímo, hlavní zdroje informací (tisk, rozhlas, vzdělávání). Proto je pro jednotlivého občana extrémně obtížné, a ve skutečnosti

ve většině případů zcela nemožné, aby došel k objektivním závěrům a rozumně využíval svá politická práva.“

Někdy se zdá, že **náhradu za ztracenou svobodu informací v tradičních sdělovacích prostředcích představuje internet.** Této představě ale odporují dvě nikoliv bezvýznamné skutečnosti.

- V době politické krize může stát internetovou komunikaci i internet jako celek vypnout. To znamená, že **informační svoboda na internetu existuje pouze tehdy, když neohrožuje významné zájmy vládnoucí politické elity nebo lidí v jejím pozadí.** Osudy těch, kdo využili internet k prosazování informační svobody, jako jsou Julian Assange z WikiLeaks či Edward Snowden, jsou varováním.
- Jak v roce 2013 ukázal skandál kolem Národní informační agentury USA, velké **zpravodajské služby dokážou plně kontrolovat elektronickou komunikaci.** Svobodná informace slouží k získání podkladů pro rozhodování politické elity. Jen **slabé režimy může svoboda internetu ohrozit,** či dokonce svrhnout. Tak tomu bylo v době arabského jara. Naopak manifestace v Londýně roku 2011 ukázaly, že silný stát dokáže využít svobodné internetové komunikace k manipulaci opozice a zdůvodnění drakonických trestů pro internetové aktivisty.

Dictum č. 5:

Oporou liberální demokracie nejsou volby, ale spokojenost středních vrstev

Sociální a ekonomická politika státu je důležitá proto, že **svobodný kapitalismus je systém nezměrného plýtvání.** Například nezaměstnaný: netvoří, je nutné jej sociálně podporovat, nebo se musí posilovat policie, kdyby začal pošilhávat po Auroře. Také řeči o tom, že je třeba zprivatizovat sociální systém, protože se rodí málo dětí a lidé stárnou, jsou jen dalším pokusem o sebevražedné podkopávání středních vrstev.

Co takhle usilovat o vyšší produktivitu práce a poctivější vybírání daní? Také od nadnárodních monopolů, které vyvázejí zisky ze zemí, kde je práce vytvořila. Co takhle bránit změně zdravotnictví v černou díru především díky farmaceutickým monopolům? Co třeba ušetřit v Česku na zbytečné armádě, jež stejně nedokáže ochránit zemi? Takových možných výnosů a úspor lze vyjmenovat desítky. Jenže státníci řeší problémy, které by povětšinou bez nich nevznikly, na úkor veřejnosti – a ještě se u toho tváří jako sebeobětující se mučedníci.

- **Příjmy středních vrstev na Západě, především v USA, stagnují. I proto, aby si zajistily svoji spotřebu, žijí na dluh.** Na dluh státu doma i v zahraničí a svůj osobní dluh. Těm americkým v tom pomáhá FED, Federální rezervní systém, který se změnil na globálního alchymistu: vyrábí z papíru zlato. Ty ostatní se musejí smířit s úspornými opatřeními. A je zde ještě jeden problém.
- **Globalizace ideálu životního stylu amerických středních vrstev vede k tomu, že i nově se rozvíjející ekonomiky směřují k hollywoodskému snu. I chudé země v subsaharské Africe propadají těmto iluzím.** Kvalifikované odhady takových vědců, jako je americký antropolog Jared Diamond, ale upozorňují, že **dosažení západní životní úrovně v Číně vyžaduje nejen zdvojnásobit globální spotřebu surovin, ale také zdvojnásobit ekologickou zátěž planety.** Nemluvě o nárocích spojených s růstem životní úrovně středních vrstev v Indii, Brazílii, Rusku...

Blíží se čas, kdy na udržení životní úrovně západních středních vrstev nikdo nepůjčí. A nastane problém. Velký politický problém. **Spokojenost středních vrstev je základem legitimacy západní demokracie.** Jejich prosperita, nikoliv chudoba nižších vrstev, je základem sociálního státu. **Jakmile je životní úroveň středních vrstev ohrožena, i moderní kapitalistický stát ztrácí o lidská práva zájem.** Češi a Slováci se před čtvrt stoletím přidali k západnímu stylu života v předvečer jeho přeměny v globální problém.

Saturované střední vrstvy jsou základnou liberálně-konzervativního konsensu ať již jako aktivní voliči, nebo svou pasivitou. Cítí se svobodné, neboť mají prostředky na realizaci často reklamou uměle vytvořených potřeb. Když se prohloubí rozklad jejich životního způsobu, koho budou volit? **Jakmile střední vrstvy zmizí, nebo ztratí důvěru, demokracie skončí.** Třeba jako v Německu 30. let minulého století. A to i pomocí voleb.

Nejsnáze se zvýší práh bolestivosti při restrukturalizaci životního způsobu, když jsou střední vrstvy vystrašené nebezpečím zvenku. Pak se dá ze vznešené Deklarace nezávislosti USA udělat zakládací listina věznic v Guantanámu. To bylo už mnohokrát v dějinách odzkoušeno. Vystrašení lidé zvolí do Bílého domu i podruhé George Bushe ml., hlasují pro vyšší vojenské výdaje, pro válku. **Za války lze téměř bez odporu životní způsob upravit.** A při troše štěstí je možné zbavit se válkou i zahraničního věřitele.

Dictum č. 6:

Ztráta politické kontroly nad ekonomikou a k uzoufání nekvalitní politické elity činí Západ neschopným konkurence

Zkvalitnění elit je především závislé na rozvoji vědy, vzdělávání a umění. Věřit na samovývoj či charitativní podporu vědy a umění skrývá řadu záludností. Podpory ze strany církevních otců či sekulárních mecenášů ústí v oficióznost baroka nebo snobismus odcházení. A samozřejmě v nepřímé subvence státu. Například v podobě státní podpory církvím prostřednictvím tzv. restitucí, pojetí reklamy či sponzorování jako daňově odečitatelné položky.

Místo jednání úředníků nastupuje veřejností dotovaná svévole bohatých. Ani jedno není zvláště objektivní, to první je ale blíže k demokracii. Tvrzení, že stát je špatný hospodář a úředníci kradou, je právě tak oblíbené jako nesmyslná generalizace. Špatnými hospodáři jsou jen někteří státníci, právě tak jako někteří soukromí podnikatelé a manažeři. A kradou pouze

někteří úředníci, stejně jako někteří podnikatelé a manažeři. Úředníci jsou vyměnitelní a kontrolovatelní, což podnikatelé-mecenáši nejsou.

Řídit vědu a umění v malých zemích, jako je Česko, je nesmírně obtížné. Nelze například vědu podporovat v celé její škále, neboť na to nikdy nebudou zdroje. Je třeba nalézt priority. Ale jak? Na první pohled stačí podporovat to, co ve světě letí. Třeba nanotechnologie. To pak grantová agentura přidělí peníze Frantovi Omáčkovi, a ten... Ten nic, protože neumí. **Peníze mají jít za talenty, které jsou převelice vzácné. Je zbytečné podporovat vědu a umění, je nutné podporovat vědce a umělce.** To je nesmírně obtížné, protože rozpoznat talent dokáže zpravidla jen talentovaný člověk. Jenže ten mnohdy není prost takových lidských vlastností, jako je žárlivost či sobectví. Nemluvě o drsné konkurenci v podmínkách nedostatku zdrojů.

Málokde se tak plýtvá jako ve vědě, školství a v umění. Řešením není byrokraticky – bez diskuse s navrhovateli – fungující a své správce dobře živící grantová agentura. Ale ani mecenáš. Představa všudypřítomného vzdělaného a kulturně orientovaného podporovatele vědy a umění je jen zrcadlový odraz Šaldova dělníka, který čte u studánky poezii. Jsou i tací. Jenže je jich pohříchu málo. A v nastalé nouzi zpravidla chybějí. Giordano Bruno dodnes na svého mecenáše čeká.

Dictum č. 7:

Nejcennější na demokracii nejsou volby, ale tolerantní diskuse. Ta je též předpokladem vyhledávání, ochrany a podpory talentů ve vědě a umění

Abstraktní svoboda se v konkrétním životě po sametové revoluci spojuje s mocí. Majetkovou, politickou, informační. Ideální demokracie se tak mění na partokracii, mediokracii a koneckonců na oligarchii. Politická psychologie studuje autoritářské chování od 30. let minulého století. **Politici a novináři, kteří v rámci péče o demokracii filtrují informace, aby nebyl**

lid zmaten, vnucují svůj jedině správný názor, obviňují, soudí i veřejně popravují, tvoří rádobydemokratický základ fašizace.

Nemělo by se zapomínat, že všichni význační filosofové antiky – snad kromě Demokrita – odmítali demokracii jako vládu demagogů a davu. Představa dějin jako zápasu o demokracii je poměrně mladá. Je dítětem britského historika George Grotea, jehož mnohosvazkové *Dějiny Řecka* vycházely v polovině 19. století. Právě tento autor zformoval ideu, že základ evropské civilizace spočívá na demokratické zkušenosti Athéňanů. Jenže velká sláva athénské demokracie je neoddelitelná od mimořádné autority Perikla, politika aristokratického původu.

V tom je skryt jeden z velkých problémů liberální demokracie: **demokracie je rozumná jen v podmínkách, kdy se veřejnost chová jako lid, ne jako dav. To ale vyžaduje vzdělávání, zajištění toku informací a tolerantní diskusi.** Tedy všechno, jen ne **televizní primitivizaci a šíření nenávisti.** Potom lze doufat, že demokratické volby vynesou vzhůru aristokraty ducha – tedy lidi talentované a morální – a ne techniky moci a oligarchy.

Šíření nenávisti a pěstování protivníka má i mezinárodní rozměr. Pro většinu příslušníků této generace a některých jejich mladších napodobitelů zůstalo i zmenšené a kapitalistické Rusko strašidlem dodnes – jako jím byla Francie ještě dlouho po porážce Napoleona a Německo po porážce ve světových válkách. Navíc je pro mnohé Rusko užitečným strašákem, a to zvláště při narůstající „špatné náladě“ veřejnosti. Po řadu let znají oficiální média, především Česká televize, na tuto depresi lék. Má podobu nejrůznějších variant propagandistické teze: „Možná to u nás občas za moc nestojí, ale jedinou alternativou je to hrozné Rusko!“ A tak se, pane Broučku, zklidni, važ si našich domácích nešvarů – mohlo by být hůř. Takto se zrodil výrok, symbolizující úpadek politické kultury v Česku: „Raději se mylit s Bushem, než mít pravdu s Putinem!“

Také kultivovaná diskuse o vědě a umění vyžaduje vzdělanou veřejnost. **Časovanou bombou v základech české společnosti je rozklad školství. Osvícenskou vizi všestranně vzdělané**

osobnosti nahradil po listopadu 1989 jako školní cíl obraz konkurenceschopné pracovní síly. To znamená, že občan musí jít na pracovní trh vybaven odpovídajícími diplomy a technickými dovednostmi důležitými pro kariéru. Podle nejrozumnějších výzkumů psychologů platí, jakmile nastupuje na vysokou školu více než 30 % dětí z určitého ročníku narození, jsou mezi nimi lidé s inteligencí nižší než 110. Což bývávala hranice pro zvládnutí nároků vysoké školy. V Česku podle statistik OECD nastupuje na vysoké školy 60 % lidí ve věku kolem dvaceti let. Boloňská unifikace, spojená se soutěží o počty vysokoškoláků, vede ke snižování nároků na vysokoškoláky. Kult vysoké školy je spojen s jejím znehodnocováním.

Ztrátou disciplíny na základních a středních školách (kdo se učí rád a vždy dobrovolně?) nejvíce trpí společenské vědy. Pro znalost politických procesů je třeba průsečíkových informací ze všech společenských věd, pro porozumění pak především historie a filosofie. Filosofie, která je talentovou vědou, byla vždy na středních školách popelkou. Dějepis se, i díky veřejnoprávním médiím, změnil na soutěž ve věrnosti novému režimu bez znalostí. Základním nástrojem politických věd se stala angličtina, přičemž opisování z amerických populárních brožurek nahradilo analýzu. To vše vyvolává zmatek v hlavách nejen studentů, ale především kantorů. Ti pod přívalem televizních nesmyslů, které jsou ve zjevném rozporu s jejich každodenní zkušeností, ztrácejí vědeckou odvahu.

V důsledku uvedených změn mizí badatelské typy, hledači. Díky atmosféře vytvořené oficiálními masovými sdělovacími prostředky a chaosu ve školství se obraz národního obrození mění v podivný příběh, který svojí barevností zaostává za obdobně významnými hollywoodskými fantazijními thrillerly. Nevzdělaný a neinformovaný občan pak těžko může rozumně spravovat osud svůj, státu či Evropy. Je však snadno řiditelný.

Dictum č. 8:

Občanská společnost bez občanských ctností směřuje k chaosu nebo k oligarchii

Jednou ze základních cest k nápravě je mravnost. Jak ji ale dosáhnout bez filosofie a znalosti dějinných ideálů? Představa, že současný zmatek dokážou napravit církevní školy, je víc než naivní. Pouze budou vytvářet kastu, která se buď změní v sektu, nebo privilegovanou honoraci.

Člověk jako bio-psycho-sociální bytost se nerodí ani vzdělaný, ani mravní. Rodí se s předpoklady pro vědění a mravnost. Tak jako každý není nadán badatelským či uměleckým talentem, lidé se liší i schopností empatie, možnostmi prociťt problémy jiných. To není dědičný hřích, ale vývojové stadium. Nelze předpokládat, že se mravnost či hra na klavír zrodí živelně.

Mravnost potřebuje ke svému rozvoji pohádky, výchovu a vzdělávání – naznačení, co je dobro a co je zlo. Marná sláva, ctnostné jednání je nutné spojovat s vědou: bývaly doby, kdy Aztékové zachraňovali Zemi i její okolí tím, že lidským obětem vyřezávali srdce. Je možné, že také někteří z inkvizitorů věřili, že upalováním čarodějnic spasí své bližní. Dnes podobně někteří obětavci chtějí bránit demokracii asociálními reformami, stavěním radarů v Brdech, nebo dokonce bombardováním Bělehradu.

Liberalismus přehnal původně humanistickou a osvícenskou vzpouru proti konzervativnímu zoktrojování morálky a vědy, které v Evropě zavedla středověká církev. Představa o tom, že se společenské dobro zrodí ze svobodné konkurence sobeckých zájmů, je vybočením z evropské tradice. V antice dokonce i hédonističtí filosofové požadovali u lidí občanské ctnosti, církevní otcové také nevěřili na samovývoj mravnosti. Uznat potřebu a možnost výchovy k mravnosti by přineslo nejen lepší porozumění antice a středověku, ale také konfuciáncům a islámským demokratům. A při větší otevřenosti myslí i socialistickému humanismu.

Velkým problémem liberalismu je **nepochopení významu skupinových identit**, odlišností a odolnosti skupinových kulturních vzorů. Každý se v liberální optice stává osamoceným svobodným jedincem, soukromým vlastníkem, izolovaným správcem svého osudu. Proto liberalismus neumí reagovat na jedno z největších rizik z hlediska budoucnosti Evropy, které je obsaženo v možné politické **radikalizaci menšin i většin třeba na etnickém principu**. To by znamenalo, že **otázky národního či etnického sebeurčení budou nadřazeny nad sociální otázky a občanský princip**. Že určité skupiny budou vidět řešení etnických otázek jako předpoklad udržení i zlepšení svého sociálního statusu a zajištění své svobody. To se týká jak starých, tak i nových menšin.

- **Staré menšiny**. Hned po sametové revoluci se začalo Cikánům říkat Romové. Všichni věděli, že je to jazykově nekorektní, ale slovo „Cikán“ neslo pejorativní náboj, a to se některým romantickým liberálům nelíbilo. Jenže **právě ve chvíli, kdy se změnilo označení této etnické skupiny, začal její dramatický sociální propad**.

Vypráví se, že ve viktoriánské Anglii se ročně ztrácely tisíce žen, protože nebylo slušné mluvit o prostituci. Dnes se Romové sociálně propadají mimojiné proto, že není způsobné veřejně hovořit o jejich skupinových specifikách. Jenže **předpokladem jakékoliv racionální politické akce je otevřená diskuse**. I proto se Romové stali **prvními sociálními vydědenci svobody v evropských postsocialistických zemích**.

Po dvě staletí se ve středoevropském prostoru sváří dvě koncepce usilující o začlenění Romů do většinové populace: **samospráva a paternalismus**. Samosprávné vize vycházejí z liberálního přesvědčení, že každý svéprávný subjekt je schopný sebeřízení. Tato teze je jistě pravdivá, ale zapomíná, že ono sebeřízení vychází z určitých motivů a že individuální aktivity se mohou dostat do konfliktu. **Skupinová tradice nemusí vnímat ostatní lidi jako MY, ale jako prostředí, vůči němuž se lze chovat jako lovec, sběrač**. Což ovšem praktikují i gadžové, kteří propojují

individualismus se sociálně-darwinistickou pseudoetikou, která pouze ukrývá sobectví. V souvislosti s romskou populací se navíc ukazuje, že **jedinci, kteří převezmou kulturní vzory většinové populace, se ze svého původního etnika bydlením, zaměstnaním i zájmy vydělují**; proto se zpravidla nepodílejí na skupinové „samosprávě“. S tím je spojena obdivuhodná odolnost vůči vnějším vlivům u značné části romské populace.

- **Nové menšiny**. Ty tvoří přistěhovalci z oblastí s jinou kulturou. V roce 2010 německá kancléřka Angela Merkelová poněkud zbrkle prohlásila, že multikulturalismus selhal. Jenže neselhal multikulturalismus, ale jeho liberálně-individualistické pojetí. Zkušenost ukazuje, že staré a nové menšiny i většinová populace mohou žít spolu a vzájemně se obohacovat. Vietnamská komunita v Česku ve své většině přijímá mnohé kulturní vzory většiny a zachovává si mnohé své tradiční rysy; většinové populaci je vzorem v pracovitosti, ale i v rodinném podnikání a podobně.

Menšiny však mohou být i uzavřené a žít vedle většiny i jiných menšin. To je v Evropě známé u některých islámských skupin. A v zhoršených podmínkách se většina i menšiny mohou nad sebe povyšovat – a stavět se proti sobě. Děje se to při hospodářské krizi, která nejvýrazněji postihuje menšiny; děje se to při agresivním chování většiny vůči menšině, například při násilném prosazování vlastních kulturních vzorů; děje se tak při extremistické zahraniční politice, kterou dnes praktikuje Západ vůči některým domovským krajinám menšin.

U původní evropské populace, která tvoří onu pomyslnou většinu, jsou základní vývojové tendence jednoznačné: pro zachování určité sociální skupiny – národa, evropské populace – musí připadnout na jednu ženu 2,11 dítěte; demografové OSN ovšem hlásí, že v letech 2005 až 2010 připadlo na jednu ženu v Evropské unii 1,29 dítěte, v Česku to bylo 1,24 a na Slovensku 1,25 dítěte na jednu ženu. Dvoukariérní rodiny, plánované rodičovství, rozvody, pro liberály také obhajoba volné interrupce a podpora exhibicionismu gayů, lesbiček a transsexuálů –

to jsou projevy svobody, na něž lze být pyšný. Jsou to ovšem i **projevy svobody, které ničí tradiční rodinu.**

Budou-li zachovány tyto tendence a nezastaví-li se evropská integrace i globalizace – a zastavit je mohou jen hluboká krize nebo velká válka –, pak začíná tvorba nového celoevropského etnika, přesněji etnika žijícího v Evropě. Z humanistického hlediska nejde o žádnou tragédii, když se míchají rasy, jestliže se míchají národy: výsledek takové etnogeneze neznamená ani pokles inteligence, ani mravní úpadek lidstva. Jenže až příliš často v dějinách nebyly tyto procesy bezproblémové a někdy byly doprovázeny velmi bolestnými scénami.

Dictum č. 9:

Základem tolerance je pochybnost o vlastní pravdě

Teze o tom, že mravnost je spojená s bohem, má prokázaný nedostatek: není jasné, s jakým bohem. Dovolávat se židovsko-křesťanské tradice jako řešení této záhady je nebezpečná móda. Naznačuje se tím, že jsme jiní než lidé islámu, konfucianství a někdy i pravoslaví.

Obraz židovsko-křesťanské tradice zformulovali fundamentalisté v polovině minulého století, pro něž mírou pravdy bylo heslo „Raději mrtvý než rudý!“ Stalo se tak pár let po děsivém holocaustu, na němž se podíleli vojáci s nápisem *Gott mit Uns* na opasku. O středověkých i novějších protižidovských pogromech organizovaných křesťany nemluvě. A chce-li dnes někdo objevovat společné kořeny abrahámovských náboženství, neměl by zapomínat, že do této rodiny patří nejen pravoslaví, ale také islám.

Vize křesťansko-židovské západní tradice jako ideálu pro zbytek světa až příliš koketuje s představou vlastní nadřazenosti. Je-li však tato tradice chápána jako komplexní dějiny Západu a pojata jako morální, obsahuje zcela nepřijatelné ospravedlnování genocidy původních obyvatel Ameriky a pacifické oblasti, obchodu s otroky, koncentračních vyhlazovacích

táborů vynalezených během búrské války... **To, že se někdo cítí vyvolený svojí vírou, je ukázkou toho, jak moc nám spravedlivý bůh chybí – neboť by jej vedl k větší pokoře, sebereflexi a toleranci.**

V pokleslé politické kultuře se porozumění stalo zbytečné, neboť mocní a majetní je dokážou nahradit sebestřednou mytologií. **Na tento úpadek politické kultury existuje jediný lék: diskuse.** Diskuse veřejná, diskuse mezi zaangažovanou částí veřejnosti a mezi odborníky. Diskuse je zbraň proti nevzdělanosti i fanatismu. Proti embargu informací, proti neschopnosti slyšet, proti představě o pravdě jako soukromém vlastnictví.

Pravda je kolektivní statek, a to i pravda o sametové revoluci. Pravda je ale také zajatcem principu neurčitosti: nelze ji zachytit v pohybu, nelze ji vidět jinak než v nedokonalém strnulém odrazu v zrcadle času. Proto je pravda stále neuzavřená pospolitě snažení, kdy večer popře ráno, zítřek překoná včerejšek.

Upřímně řečeno – ne vždy k lepšímu.

Dictum č. 10:

Morální mohou být pouze činy

Antropologický problém byrokratického socialismu, který očekával kvalitativní mravní proměnu člověka-správce vlastního osudu, současný divoký kapitalismus zdánlivě řeší svébytnou **pluralistickou definicí morálky**. Přesněji řečeno předstírá, že pochopil sociální roli mravnosti. Americký politolog Irving Kristol, zakladatel neokonzervatismu, dospěl v knize *O demokratické ideji v Americe* (1972) k tvrzení, že **kapitalismus je udržován při životě symbiózou tří morálních kodexů:**

- **Technokratická etika** představuje kapitalismus jako spravedlivé společenské uspořádání manažerům a akcionářům velkých korporací. Tyto sociální skupiny pokládají specializované znalosti a organizaci řízení za základ naplňování jak vlastních oprávněných požadavků, tak i potřeb společnosti.

- **Protestantská etika**, v níž prý nalézají ospravedlnění kapitalismu příslušníci dělnické třídy a středních vrstev. Svým moralismem usměrňuje jejich aktivitu a zároveň pěstuje přesvědčení, že usilovným naplňováním takových protestantských ctností, jako je pracovitost, šetrnost, střídmost, úzkostlivé hospodaření s penězi i s časem, lze v kapitalismu dosáhnout životního úspěchu.
- **Sociálně-darwinistická etika**, kterou Irving Kristol přisuzuje malým podnikatelům. Podle tohoto kodexu je naplňování lidského života spojeno s bojem, který má charakter přírodního výběru. Tato selekce prý vystupuje jako nejlepší možný usměrňovač individuálních aktivit, správný způsob formování sociální struktury a spravedlivý způsob distribuce společného bohatství pomocí svobodné konkurence.

Takovéto pojetí morálky nepracuje s objektivně definovaným dobrem a zlem. **Za mravnost je vydáváno jakékoliv sebeospravedlnění, které vede k psychickému komfortu.** Takto lze ale nalézt omluvu pro jakoukoliv situaci, jakoukoliv akci. Neboť co se někomu nelíbí ze zorného úhlu protestantské mravnosti, lze ospravedlnit pomocí sociálního darwinismu. Přesto tato koncepce nese důležité poselství: **varování, že kapitalismus v jeho české variantě nelze ospravedlnit obecným mravním kodexem, který se formuje již od pátého století před naším letopočtem.** Je to takové rozmělnění morálky na soukromé uspokojení, které **dláždí cestu ke konzervativní tezi, že spravedlnost neexistuje, důležitá je pouze svoboda.**

Člověka v jeho humanistickém pojetí ale nedefinuje svoboda. Svobodným chce být i sup či hyena. Humanizace člověka vyžaduje kulturní (ne)svobodu, která krotí asociální pudy a sobecké motivy bez empatie. **Člověka by mělo definovat spojení rozumu s mravností.**

Největší chorobou Západu, a tedy i polistopadové Prahy a Bratislavy, je pokrytectví. Moralizování má ospravedlnit války, do nichž byly a jsou zatahovány Česko a Slovensko svými polistopadovými spojenci. Do válek, které nemají nic společného

s českými a slovenskými národními zájmy, nebo jsou dokonce v přímém rozporu s nimi. Také **omlouvání chyb, tunelování, omlouvání mravního rozkladu po roce 1989 tezí o lidské nedokonalosti je prostě výmluva:** člověk *an sich* je materiálně neexistující abstrakce, existují pouze konkrétní lidé. A každý člověk přece nekrade. A každý po listopadu 1989 nevládl, přičemž mírou odpovědnosti je velikost pravomocí. Lidé žijí v USA, v Číně, v Saúdské Arábii – a každý z těchto států vypadá jinak.

Mravnost je pro humanistu úcta k nedokonalému člověku, k oné fascinující kosmické nahodilosti. Vírou je naděje vložená do rozvoje vědy, šíření mravnosti a umění. Tento svět rozhodně není nejlepším z možných světů. I proto osvícenci říkali, že **skutečná mravnost je politicky aktivní: nápravu musí zajistit zcela konkrétní lidé.**

KONEC ČESKÝCH DĚJIN

Tragédie nastává, když se varování mění na proroctví. Na předpověď skutečného běhu událostí. Tak jako se to děje se slovy Milana Kundery, která přednesl na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů (1967): „Existence českého národa nebyla... nikdy samozřejmostí a právě nesamozřejmost patří k jejím nejvýraznějším určením“.

Čtvrt století po sametové revoluci je **nesamozřejmost českých dějin** nejvíce vidět na úpadku role a podoby státu. Ve většině prognóz psaných v několika uplynulých desetiletích lze nalézt obecnou tezi, že se v průběhu globalizace role státu snížila na úkor nestátních aktérů mezinárodního dění. Skutečně každého státu?

Opravdu USA nebo Čína přestávají být mocenskými centry v klasickém slova smyslu? Při pohledu na ekonomické nástroje užívané centrální vládou v Pekingu nebo na vojenské výdaje Washingtonu se zdá, že některé významné státy nevnímají globalizaci jako postupné vzdávání se své aktivní historické role či mocenských ambicí. Také nadnárodní monopoly dokážou pečlivě rozlišit mezi domovským a hostitelským státem.

Jsou ale ve světě státy, jejichž role se v procesech evropské integrace a globalizace skutečně rozměňuje. Jsou to malé státy.

Stát vznikl proto, aby určité skupině lidí prostřednictvím politické moci zajistil funkční kooperaci. Byla to skupina větší než kmen, kdy už pravidla odvozovaná od pokrevních svazků nedokázala zajistit tmel společenství. Úkolem státu se stalo zabezpečit, aby se tato větší kolektivita nerozerval vnitřními sváry, nebo ji nepohltilo jiné uskupení. Má-li tuto svoji dvojí funkci stát plnit, musí být svobodný. Svoboda tvoří substanci státu. Stát má smysl jen tehdy, když zajišťuje prostor pro svévoli občanů, národa nebo alespoň oligarchů či tyrana. Nesvobodný stát je *contradictio in adjecto*.

Formu svobody státu tvaruje suverenita. Ta se **projevuje dvojím způsobem: vydáváním vlastních zákonů a prerogativou v oblasti zahraniční politiky.** Jak pro Čechy, tak i pro Slováky se v této souvislosti nabízí zásadní otázka, zda si v podmínkách globalizace a integrace může malý národní stát udržet svoji suverenitu.

Od 19. století pracují nejrůznější doktríny s představou, že **sebeurčení národa je završeno až ve vlastním státě.** Je ale nutné dodat, že národ může hájit své zájmy prostřednictvím státu v plné šíři jen tehdy, když je daný stát svobodný. Pohled na dnešní český stát ukazuje, že malý středoevropský stát je ve své vůli omezován. Především již nevydává zákony jenom na základě svého uvážení. Jeho **legislativní tvořivost je nadřazeno komunitární právo Evropské unie. O samostatnosti jeho zahraniční politiky by bylo možné hovořit jen tehdy, kdyby tato politika vyjadřovala národní zájmy.**

Malé Česko ve velkých změnách

Teorie, které hovoří o propadu významu státu, se opírají především o charakteristiku globálních ekonomických procesů.

Současný středoevropský liberální státník má bezesporu menší vliv na národní hospodářství než západoevropský merkantilistický státník 17. století. Nástroje, které má dnes k dispozici,

jsou povětšinou zúženy na nemandatorní část rozpočtu a na tu část finančních pravidel na území státu, kterou zatím neobsadila stále expandující unijní normotvorba.

Ekonomika není národní. Po pravdě řečeno entita, které se říká „národní hospodářství“, byla vždy vnímána jako „hospodářství na území státu“. V dobách prosperity to není problém, neboť **cílem moudrého národohospodáře nejsou makroekonomické údaje o rozvoji ekonomiky, ale blaho národa**, co nejvyšší kvalita života lidí. Pak stačí, když stát kontroluje sociální oblast. Tu však i ten nejlepší národohospodář přestává ovládat, když mu chybějí peníze – třeba proto, že ztratil kontrolu nad ekonomikou. Zvláště tou její částí, která byla zprivatizovaná nadnárodními monopoly či podnikateli skrytými v daňových rájích. Se smutnou nadsázkou lze dodat, že český národohospodář tento posun nepostřehl, neboť byl v mezích na vládních postech vystřídán více či méně zdatnými účetními.

Ztráta kontroly nad ekonomikou ale znamená výrazné oslabení smyslu státu. Problémem totiž je, že **liberální český stát po roce 1989 ztratil kontrolu nad tím, co lze nazvat „ekonomickou bezpečností“**. Řečeno jinak, ztratil kontrolu nad hospodářskými podmínkami života obyvatelstva či národa.

Stanislavu Holubcovi patří prvenství v tom, že v knize *Sociologie světových systémů* při komentování monumentálního díla Immanuela Wallersteina upozornil, že se v důsledku ekonomické transformace a rozpadu Československa **posunulo Česko ze semiperiferie do oblasti periferie**.¹ Trochu zjednodušeně se tato změna dá vyjádřit tezí, že ekonomika před rokem 1989 dokázala dodávat ne sice vždy moderní, ale ucelené investiční celky, byla potravinově nezávislá a u každého většího podniku byl vedle učiliště i výzkumný ústav. Dnes je „české národní hospodářství“ přívěskem unijní ekonomiky jako subdávatel, prodejce méně kvalifikované pracovní síly a dovozce potravin; postrádá to, co by se dalo nazvat „autonomní know-how“.

Česko se stalo životně závislé na výkyvech unijní, především německé ekonomiky. Podle údajů MPO ČR představoval

obchod Česka s Evropskou unií v prvních jedenácti měsících roku 2013 celkem 73,7 % celkového obrátu, přičemž s Němcem to bylo 28,7 %. Podíl zahraničního obchodu s Čínou, s níž měla Česká republika největší saldo, dosáhl pouze 5,5 %.² Podle Ústavu zemědělské ekonomiky a informací dosáhl v roce 2012 schodek agrárního zahraničního obchodu Česka 24,5 miliardy korun. Pod kritickou hranici 80 % pokrytí spotřeby z domácích zdrojů bylo například ovoce, zelenina, vepřové maso, drůbeží maso, dokonce i sýry³, přestože je Česká republika čistým vývozcem mléka.

A nejde pouze o to, že český stát nedokáže zajistit ekonomickou bezpečnost v jejím klasickém pojetí. Neméně závažná **otázka je, zda Armáda České republiky je institucí, která odpovídá úkolům současnosti**. Mocenská konstelace ve střední Evropě je, měřeno dějinami, netypicky příznivá pro zachování statu quo – sousedé jsou buď spojenci, nebo neutrálové, což téměř univerzálně platí i o pevninských sousedech sousedů Česka. V této situaci **schválené výdaje Ministerstva obrany České republiky pro rok 2014 činí 41,99 miliardy Kč, což je 1,1 % HDP nebo 3,5 % státních výdajů**.⁴

Je to hodně, nebo málo?

Výchozí informace může přinést srovnání. Podle údajů Ministerstva obrany České republiky **měla počátkem roku 2014 Armáda ČR 21,0 tisíc vojáků (bez utajované části Vojenského zpravodajství) a 7,5 tisíce civilních zaměstnanců**.⁵ Zároveň disponovala 123 tanky, 442 obrněnými vozidly, 179 děly, 39 bojovými letouny a 17 bojovými vrtulníky. V případě vojenské techniky se ovšem jedná o přehled připravený bez ohledu na to, zda se jedná o techniku zařazenou v bojových jednotkách nebo ve skladech, bez zřetele na její bojeschopnost, dlouhodobé nebo krátkodobé uložení či nabídnutí k odprodeji. Ve všech případech jde o stavy, které jsou pod limity stanovenými *Smlouvou o konvenčních ozbrojených silách v Evropě*.⁶

Pro srovnání lze uvést, že Československá armáda měla v roce 1938 v mírovém stavu 200 tisíc lidí; v době mobilizace

disponovala téměř 350 lehkými tanky, pěti tisíci děly a 950 bojovými letadly.⁷ Kvantitativní rozdíl je tak velký, že by bylo možné hovořit o odlišné kvalitě – kdyby se i stavy podstatně mohutnější Československé armády neukázaly nedostatečné.

Prosté porovnání současných čísel s předmnichovskou republikou zjednodušuje, neboť doba se změnila. V nové éře by množství potřebných zdrojů pro armádu měla určit vládou přijatá *Bezpečnostní strategie ČR*. Z ní však je tradičně patrná analytická bezradnost. Poslední verze *Bezpečnostní strategie* například předpokládá, že „k prosazování účinné bezpečnostní a obranné politiky a její realizaci vláda vytvoří předvídatelný a adekvátní rozpočtový rámec“.⁸ Jenže v tomto vládním dokumentu nejsou vymezeny potřeby ve vazbě na rozbor konkrétní situace. Jeho autoři se vyhnuli ožehavým politickým tématům, pouze naznačili existenci tajuplných hrozeb. Když však slovníček pojmů nahradí věcnou analýzu, pak dostatečnost nelze propočítat.

Jestliže není definován protivník a chybí-li věcná strategie, zákonitým výsledkem je chaos ve vyzbrojování: jak určit potřebné druhy zbraní a stanovit jejich nezbytný počet? I když se Ministerstvo obrany ČR změnilo ze stratéga na kupce, netuší, co má objednat, co skladovat a co udržovat. A tedy ani za kolik miliard. V této situaci, doplněné navíc o finanční problémy státu, není možné určit, jak vypadá adekvátní rozpočtový rámec, natož jej zajistit. Protože tento stav trvá dlouho, je téměř nemožné nalézt měřítko, podle nichž by bylo možné hodnotit Armádu ČR jako bojeschopnou. Ostatně, jaká by to byla válka, když by se tanky proháněly kolem atomových elektráren?

Pokles významu Česka ve světových silokřivkách symbolizuje změna podílu té části národní ekonomiky, která je mocensky využitelná. To lze vyjádřit například pomocí údajů o vývozu zbraní a munice. Podle poslední dostupné zprávy Ministerstva průmyslu a obchodu ČR dosáhl v roce 2011 export zbraní a munice finančního objemu 183,4 milionu Euro.⁹ To představovalo přibližně 254,7 milionu dolarů. Pro tentýž rok

propočítal Stockholmský mezinárodní institut pro výzkum míru globální prodej zbraní na úrovni nejméně 43 miliard dolarů.¹⁰ To znamená, že podíl Česka na světovém obchodu se zbraněmi činil přibližně 0,6 % – zatímco podíl USA byl 30 %.

Údaje z 1. republiky představují zcela odlišný obraz: od roku 1921 se Československo neustále drželo v první desítku světových vývozců zbraní a munice. Čtyřikrát zaujalo třetí a druhé místo – přičemž v letech 1934 a 1935 dokonce místo první. Tehdy tvořil podíl Československa na světovém obchodu se zbraněmi v prvním případě 27,0 % a v druhém 24,4 %.¹¹ Významná byla i zbrojní výroba předlistopadového Československa. Podle databázi OSN bylo Československo v roce 1988 na sedmém místě mezi světovými exportéry nejdůležitějších konvenčních zbraní.¹²

Podstatná otázka zůstává: **Jaká je budoucnost českého národa, když se oslabuje role státu a mění se jeho geopolitická váha?**

Příběhy obrození

Podle britského historika a diplomata Edwarda Carra je historie „dlouhý boj člověka nejen o pochopení vlastního prostředí použitím rozumu, ale i jeho ovlivnění.“ A nejen to. Výsledkem tohoto boje je revoluční proměna, neboť „člověk se nyní snaží pochopit a ovlivnit nejen své prostředí, nýbrž i sebe sama“.¹³ V tomto smyslu je dnes už zřejmé, že Češi se v dějinách ztratili.

Emancipaci moderního českého národa, která vyústila ve vytvoření malého národního státu, odstartovalo v 19. století národní obrození. Při zpětném pohledu se zdá, že národní obrození přineslo Česku dva dějinné impulzy, které přispěly k vytvoření národního státu.

- Především se z českého jazyka stala základní a progresivní forma sociální komunikace.
- Zároveň byly pro nové tvarování politické kultury vybrány konkrétní příběhy. Vyzvednuty na piedestal – nikoliv

vymyšleny, byť někdy dovyprávěny. Jejich síla nebyla a není v propagandě, ale v tom, že **odrážely a stále odrážejí kolektivní zkušenost**. Z těchto příběhů se pak zrodil český sen.

Skrytým prazákladem potřeby nových příběhů bylo rozbití Velkomoravské říše v 10. století. Právě tato nová geopolitická realita, kdy Maďari v Panonské nížině oddělili Slované ve vnitřním pásmu střední Evropy od Byzantské říše, uzavřela české dějiny do hranic Svaté říše římské, později Svaté říše římské národa německého. Tlak Osmanů následně vedl k vytvoření velké středoevropské habsburské monarchie. **Obrození pak vyzvedlo coby nejušlechtlejší ozdobu českých dějin pokusy uniknout z této říše, k nimž došlo v průběhu 15. až 17. století**. Přestože lze u kolébky českého obrození nalézt také katolické duchovní, **ostří národního obrození v jeho vyzrálé podobě zároveň směřovalo proti říšskému spolčení s katolictvím**.

Nejdůležitějším příběhem pro obrozence byla husitská revoluce (1419–1436). Ta byla pojata jako velkolepý vrchol minulosti i předzvěst budoucnosti. Proto je také ve Smetanově *Mé vlasti* propojen *Tábor s Blaníkem*. Navíc husitská revoluce měla sociální rozměr, což radikálním nositelům českého snu umožnilo vidět národní dějiny především jako vzpouru „pyšných žebráků“. I když neměla vyhraněný zahraničněpolitický program, v husitských manifestech, v návrzích, aby na český trůn zasedl polský či litevský panovník, ale také ve spanilých jízdách za hranice zemí Koruny české je patrné jasné vědomí potřeby zahraničních spojenců.

Ve svém kompromisním završení dostala husitská revoluce **novou univerzalistickou podobu**. Stalo se tak v projektu *Smlouvy o nastolení míru v celém křesťanstvu* (1464), tedy z dílny Jiřího z Poděbrad. Tváří v tvář tlaku osmanských muslimů český král navrhoval spojení všech evropských křesťanských panovníků do podoby unie, která přesahovala hranice Svaté říše římské.

Odkaz mistra Jana Husa a revoluce proti císaři a papeži se jevily i jako důstojná předzvěst německého reformátorství. Protestanty laděné **stavovské povstání (1618–1620)** tak bylo

druhou ideovou oporou obrozenců. Vzpoura českých stavů přitahovala pozornost národních buditelů především proto, že **hledala novou rovnováhu ve střední Evropě, a to mimo rámec či na troskách říše**. I když hold stavovskému povstání nebyl vyjádřen v tolika příbězích jako oslava husitské revoluce, v evangelismu jak Františka Palackého, tak i Tomáše G. Masaryka záramovalo politizaci obrození téměř jednoznačně. Ovšem už u takových dědiců odkazu stavovského povstání, jakým byl Jan Amos Komenský, nacházelo obrození náboj humanistického univerzalizmu.

Byť se to dnes zdá méně srozumitelné, příběh stavovského povstání sloužil některým obrozencům i jako důkaz trvalosti české státnosti. Stalo se tak pomocí teze, že ani po Bílé hoře neztratilo české státní právo svoji kontinuitu vyjádřenou v právech stavů – což bylo pojmáno jako zachování suverenity. Zároveň zastánci historického práva připomínali, že v českých zemích nikdy nebylo posádkou císařské vojsko, nebyly tu císařské soudy, německý panovník zde neměl majetek, nekonal se zde říšský sněm, ani se tu nezakládala říšská města. Na druhé straně však odklon od přirozenoprávní argumentace znamenal oslabení humanistického prvku v obrození – a také odtržení od národního snažení Slováků.

Oba zmíněné pokusy vykročit ze svaté říše – husitská revoluce a stavovské povstání – skončily neúspěšně. Nepostrádaly však vznešenost, která z nich učinila důležitý prvek ideologie národního obrození v 19. století i národní politické kultury 20. století. Proč se dnes objevuje tolik nenávisti k Palackému, onomu obrozeneckému „otci národa“, která je cítit například z Podivenovy knihy *Češi v dějinách nové doby*?¹⁴

František Palacký byl první, kdo rozpracoval národní zájmy s důrazem na potřebu mít stát. Nebyl otcem národa, neboť český národ existoval již dávno před jeho narozením. Je ale otcem moderního politického národa, neboť to byl on, kdo zařekl k národnímu sebeurčení a ideu spojil s vlastní politicko-organizační prací. Jeho *Psaní do Frankfurtu* (1848) a *Idea státu*

Rakouského (1865) nejsou jen historizující studie – jsou to návody k politické angažovanosti. A v cestách do Paříže a Moskvy (1867) dal Palacký českému národu zahraniční politiku dříve, než měl tento národ vlastní stát.

Pozoruhodné je, že Palacký neformuloval úkoly národní emancipace na bázi nacionalismu, ale s ohledem na měnící se mocenskou rovnováhu ve střední Evropě – což je odkaz, kterému následně porozuměli jen nemnozí. Od teze „Kdyby státu rakouského nebylo již od dávna, museli bychom v interesu Evropy, ba humanity samé přičinili se co nejdříve, aby se utvořil“ se propracoval k myšlence „Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm!“¹⁵ Důležité je, že se při tomto posunu nejen nezřekl vnímání českého národního zájmu jako východiska, ale zachoval teoreticko-metodologické zásady hledání cest jeho zajištění.

Palackého ústřední politická hesla se měnila proto, že se zásadně měnila politická situace. Zpočátku to byl zápas o zajištění federace Rakouska coby ochranné domoviny malých národů, ohrožovaných ze západu a z východu. Ten se však změnil na svár uvnitř Rakouska mezi silami hledajícími oporu vně habsburské říše. Příliš málo i liberálních rakouských Němců mělo pochopení pro slovanské národy a příliš mnoho z nich se zhlíželo v Německu, sjednocovaném kolem Pruska.

To byl důvod, proč František Palacký v *Doslovu k Radhostu* (1872) napsal, že jen největší nepřátelé se snaží, aby Čechové „v neodvratném boji světovém mezi Germánstvem a Slovanstvem nemohli státi po straně přirozených příbuzných a obráncův svých“. A dodal, že „po boji dlouhém a krutém Slovan co vítěz konečný k nepřátelům spravedlivěji chovati se bude, nežli činili Mongol, Maďar a Němec“.¹⁶ Palacký začal ustupovat od své vize austroslavismu coby reformy říše. Připojil se k hledání významu národních dějin mimo habsburskou říši – a stále více viděl smysl českých dějin ve slovanské epeji.

Panslovanství v různých podobách patřilo k českému národnímu obrození, byť například v souboru článků *Slovan a Čech* (1846) z pera Karla Havlíčka Borovského tomu tak nebylo.¹⁷

Panslovanství ale mělo jinou povahu než pangermánství. Už při výběru a interpretaci zmíněných příběhů totiž sehrálo mimořádně významnou roli osvícenství, především autor, který věřil v dějnotvornou roli Slovanů – německý filosof **Johann Gottfried von Herder**, onen, jak praví *Slávy dcera*, „kněz člověčnosti“.

U velké většiny obrozenců a jejich dědiců **neměly národní dějiny nacionalistický či šovinistický obsah, ale v herderovském duchu směřovaly k naplnění humanistického ideálu** – neboť, řečeno Kollárovými slovy:

„Národ tak považuj jedině jako nádobu lidství,
a vždy, voláš-li: Slavian! nechť se ti ozve člověk!“

Představy o holubičí povaze Slovanů jsou naivní. Kdyby tací byli, nepřežili by. Přesto však nelze srovnávat například živelné zločiny jedinců během divokého odsunu z pohraničí po osvobození Československa s programově připravenými a prováděnými zločiny nacistických pangermánů. Když se však ono „stýkání a potýkání“ Čechů s Němci změnilo v holý boj o život, bylo možné májové dny 1945 vnímat jako logické vyústění představ některých obrozenců, že „bude v Čechách dobře, až se z Vltavy napije kozácký kůň“.

Sebezpochybnění národa

Jestliže Poláci hledají svoji národní oporu v postavě rolníka, šlechty a katolicismu vzpírajícího se západnímu protestantství a východnímu pravoslaví, Češi našli svého hrdinu v národním umělci. I když je to nepřesné a spása jazyka i suverenity se opírala dílem o neponěmčenou vesnici, dílem o růst významu národní buržoazie, kus pravdy na spasitelské roli umělce je.

Popsat ono vzepětí kultury v Českých zemích po napoleonských válkách se nikdy zcela nepodaří. Ona fascinující pouť české kultury trvala století a půl. Směřovala od návaznosti na

německé vzory k vstřebání dalších, především francouzských, anglických a ruských impulzů a vyústila v obrovské množství vynikajících literárních, hudebních, malířských i filmových děl světové úrovně. Pozoruhodné je, že v onom období **česká kultura přijala ve své většině příběhy obrozenců za vlastní**. Mnohé ale nasvědčuje tomu, že **již před srpnem 1968 ne jeden vzpurný český synek přestával snít svůj český sen v takové košatosti, v jaké jej vnímal Josef Kainar**.

Obrozenecká idea musela svádět zápas o své národní uznání od samotného svého zrodu. Dlouho byla v ofenzivě. Svě velké vítězství zaznamenala v roce 1918, kdy, řečeno v herderovských pojmech, národ jako přirozená sociální jednotka založil vlastní umělou jednotku, tedy stát.

První velká zpětná vlna přišla se zničením masarykovské republiky. Tehdy přešli do protiútku zastánci představ, že obrozenecká vzpoura proti říši byla nejen projevem české malicherné malosti, ale přímo sebevražednou chybou. Vždyť se přece jedná, „jak řekl tragicky zesnulý Reinhard Heydrich“, o „boleslavský komplex“, který „občas vítězí nad zdravým a spasitelským komplexem svatováclavským“ – psal Emanuel Vajtauer v knize *Český mythus*.¹⁸

I dnes se zdá – alespoň při čtení prací některých propagandistů a podle výroků některých politiků –, že národní obrození bylo slepou uličkou dějin. Všechny hlavní kontury obrozenecké ideje jsou zpochybňovány. To samo o sobě nevádí. **Každá interpretace dějin i každá politická idea nesou v sobě nepřesnost a zpochybnění může být cestou k diskusi hledající cesty k většímu přiblížení se pravdě**. Jenže je tu problém: pochybování o pravdivosti a významu příběhů národního obrození nepředznamenalo diskusi. Přitom znevažování obrozeneckých snah ovládlo mysl značné části mocenské elity a stalo se osou oficiální mediální nadvýroby. Zároveň obavy z ožívání panslovanství jsou jedním ze zdrojů rusofobie, která se po listopadu 1989 stala ideologickým syndromem značné části nové honore, zvláště její veřejnoprávní části.

Etnos versus territorium

Podle *Ottova slovníku naučného* je výraz *národ* „hromadný název příslušníkův jednoho plemene majících společný původ, společný jazyk, společné mravy, zvyky, tradice, společnou literaturu i osvětu“. Tento slovník byl sepsán na přelomu 19. a 20. století, tedy v době, kdy se dílo národních buditelů blížilo svému završení v podobě vytvoření samostatného Československého státu. Dnes toto vymezení vyvolává nejistotu.

Stačí na definici národa nejasný společný původ a jazyk, když zvyky, mravy, tradice se globálně univerzalizují a **nová národní kulturní tvorba se mění na jazykovou variantu světové či americké kultury?** Dá se dnes mluvit o národní architektuře, oblékání či hudbě? Nejsou to pouze etnografické vzpomínky? Nezměnily se z výrazu národní identity na zájmy folklorních skupin a provozovatelů skanzenů? Může školní a masmediální osvěta posilovat národního ducha, když se národní ideje povětšinou zřekla?

Existuje národ, který o sobě neví, nebo svoji existenci znevažuje?

Pojetí národa v *Ottově slovníku* je v zásadě etnické. Současné zpochybňování obrozeneckých příběhů pak postupuje ruku v ruce s prosazováním teritoriálních představ o povaze národa. Tomu v Habsburské říši ještě před „jarem národů“ kladl základy Bernard Bolzano. Podle něho měl národ žijící na území Čech a Moravy českou a německou větev. Současní obhájci teritoriálního pojetí národa se povětšinou hlásí k individualismu Emanuela Rádlu a domnívají se, že **vyřešili národnostní otázku tím, že ji prohlásili za neexistující – místo etnické definice národa postavili téma občanství**. Toto ztotožnění občanského a národního principu představuje velmi sporné splnutí národa a státu, tedy etnicity a politiky. Obhájci teritoriálního pojetí tak zpravidla činí s odkazem na ideu amerického národa. Většinou však vůbec netuší, jak vypadá etnogeneze ve státě s kratičkými dějinami, jaké jsou skutečné vztahy etnik v USA – a už vůbec nevidí, co je to americký nacionalismus.

Nový český stát nemá vyhraněnou národní ideu. Má-li vůbec nějakou, pak je touto ideou **kosmopolitní liberalismus**. Před vznikem první Československé republiky probíhala desetiletí **diskuse o smyslu českých dějin a povaze české státnosti**. I když se dnes někdejší vize i spory mezi zastánci přirozenoprávního a historickoprávního přístupu nezdají jako dostatečné zdůvodnění vzniku československého státu, svědčily o nadosobním zaujetí politické elity pro potřeby národa.

Před rozpadem československé federace **jediná diskuse, která v Česku probíhala, byla o povaze privatizace státního majetku, spojená se skrytým hledáním co největší dějinné diskontinuity**. Chyběla jakákoliv zmínka o významu Slováků pro české dějiny, a to včetně národního obrození či při zajišťování středoevropské rovnováhy. Ani ve volbách 1992, které svým výsledkem rozhodly o rozdělení federální republiky, se toto téma v Česku neprobíralo. I když se rozvodu Česko-Slovenska podařilo dosáhnout s grácií, která může být vzorem pro ostatní národy a země, výsledkem jsou **dva útvary, které lze označit za geopolitické minimum státnosti**.

Zapírání minulosti

Zároveň se současná česká politická kultura vytrhla z dějin. Zapřela – řečeno při zneužití Hegelova hodnocení Velké francouzské revoluce – celá desetiletí vzepětí ducha, „kdy se člověk opíral o hlavu, tj. o myšlenku, a podle ní stavěl skutečnost“.¹⁹ Místo aby hledala důvody, proč tolik lidí vidělo cestu ke své lepší budoucnosti v socialismu, odsoudila minulost jako takovou, přičemž zde časová hranice v podobě dekretů prezidenta Edvarda Beneše neplatí. To je jeden z důvodů, proč **česká politická kultura přestala být zdrojem nových idejí**.

Společenské vědy jsou v Česku a na Slovensku ve své většině pouhou jazykovou adaptací amerického liberálně-konzervativního konsensu. Při tomto ideovém importu jsou přehlíženy

jiné náhledy na svět, a to i ty, které jsou produkovány americkou inteligencí, jež není součástí zmíněného ideologického propojení. A posledním z bardů, kteří dokážou vnímat národní dějiny v jejich akční monumentálnosti, jako je Zdeněk Mahler, byla vnucena nepolitická role glosujících moralistů.

Nová mocenská elita začala tam, kde ustrnul Francis Fukuyama – u jeho největší chyby: u představy, že skončily dějiny. Jestliže dějiny skončily, netřeba jim rozumět. Jenže sebeuspokojení je cestou do pekel. Ne náhodou dává Faust mezi podmínky uznání své prohry:

„Když obelžeš mě lichotkami,
bych sebou sám byl spokojen...“²⁰

A Mefistofeles souhlasí.

Dějiny nepochybně neskončily. Alespoň ty lidské. Fukuyamova iluze konce dějin lidstva je založena na nepochopení liberalismu. Liberalismus, jako každá ideologie, zjednodušuje: nevidí zprostředkování, kdy například mezi nástroje rozdělené moci vstupují peníze personifikované postavou lobbisty či oligarchy. Nevidí zprostředkování axiomů – že svoboda odtržena od mravnosti ničí nejen antickou vizi životaschopného společenství, zavrhuje moudrost Konfucia i odkaz náboženství snad všeho druhu. Hubí tak humanistický **mysl lidských dějin, který je v zlidšťování člověka a v hledání větší spravedlnosti**.

Sblížit svobodu se spravedlností lze jen tehdy, je-li svoboda ve své definici spojena s morálkou. Tehdy, když **svobodný jednotlivec z nějakých důvodů vnímá sebe sama jako spoluodpovědného za osud ostatních**. Zapřít dějiny byrokratického socialismu znamená vracet se k příčinám, které jej přivedly na svět. To neznamená, že se vrátí i byrokratický socialismus. To jen znamená, že dějiny světa neskončily. A že byl založen konec liberalismu v jeho dnešní podobě.

Ať je dějinám přisouzena jakákoliv podoba – prosté řazení významných událostí, vývoj nebo hledání či naplňování nějaké sociální ideje – tyto dějiny pokračují. Jenže to je řeč o lidstvu. Historiografie popsala zánik jednoho národa a na mnohé

další prostě zapomněla. Proto je tak nebezpečné, že **se ze suverénní „velké“ státní politiky v Česku stává lokální hašteření**. V hádkách českých poslanců lze zachytit mnohé, ale dějinnost to není. Kdyby vše bylo na nich, pak se v integračních a globalizačních procesech z národního státu nestane ani kulturní autonomie v rámci většího politického útvaru. Bylo tedy národní obrození směřující k vytvoření malého národního státu omylem?

Národ bez státní suverenity

Rozměňování státní suverenity, ztráta ekonomického zajištění bezpečnosti či pokles vojenské moci nejsou v Česku pouze důsledkem snížení kvality politické elity. Základem těchto proměn je oslabované postavení malého státu v procesech globalizace a integrace. I pokles úrovně politické elity souvisí s tím, že se suverénní politika mění na politiku provinční a **velká dějinná tvořivost je na periferii velmi obtížná**, ne-li nemožná. Je pozoruhodné, že oba nejvýznamnější politici a teoretici moderních českých dějin, František Palacký a Tomáš G. Masaryk, tyto problémy předjímal, byť tak činili na úrovni politické, nikoliv ekonomické analýzy.

Palackého vizi austroslavismu, tedy hledání cest k zajištění zájmů českého národa uvnitř velkého federalizovaného Rakouska, předcházela představa centralizace. Tou Palacký myslel celosvětové procesy směřující k vytváření velkých státních celků. Podle tohoto autora ve starověku mohly malé státy existovat, avšak jakmile začaly hraničit s velkými státy, „musely i ony buďto podnikati skrze federaci pod jednotu státní vyšší a mocnější, aneb ztratiti dokonce samostatný byt svůj“. V současné době, napsal Palacký roku 1848 v nedokončeném článku *Politický aforismus o státu*: „centralizace světová, množící se více a více, nedovoluje netoliko utvoření se, ale ani dlouhého trvání státův nevelikých, zvláště uprostřed pevniny evropské“. ²¹ Také

Masaryk, který se zasloužil o národní stát, v březnu 1933 tvrdil, že kdyby byl mladý, udělal by vše, co je v jeho silách, aby „pomohl k proniknutí myšlenky utvoření spojených států evropských“. ²²

Ovšem i v podmínkách propadu významu malých států je možné spoluvytvářet světové dějiny, když chce politická elita naplnit národní zájem a neusiluje pouze o pochvalu za pomoc při naplňování nestálých zájmů mocných spojenců. Dnes se například stalo hlavním argumentem na podporu současného stavu armády tvrzení, že Česko musí sdílet břemeno alianční politiky, nesmí být parazitem na nové bezpečnostní situaci. Proto prý musí posílat vojáky na vzdálená bojiště.

Od roku 1990 do října 2013 to bylo 37 vojenských misí v zahraničí²³ – z velké části nesouvisejících s českými národními zájmy. Význam české účasti v těch skutečně bojových misích rozhodně není velký. Mnohem důležitější je dát najevo sounáležitost s politikou mocných spojenců.

Vojáci v misích plní více diplomatickou než vojenskou funkci. K naplnění tohoto úkolu by možná bylo lepší nepěstovat si za desítky miliard vlastní armádu, ale povolit náborářům amerických soukromých armád najímat si své žoldněře i v Česku. **Ministerstvo obrany ČR by se mohlo změnit na Ministerstvo pro mimořádné události, které by dbalo o zajištění dobrého fungování integrovaného záchranného systému a pomáhalo čelit nevyzpytatelným hrozbám, jako je terorismus**. Pak by se Česko bez armády mohlo stát zářným příkladem nejen pro své středoevropské sousedy, ale i pro celý svět v 21. století.

Národ bez velké politiky

Naštěstí nezáleží vše jen na politických elitách. Brilantní esej slovenského spisovatele a novináře Vladimíra Mináče *Dúchanie do pahrieb* (1970) ukázala, že si lze zachovat lásku i k „národu bez dějin“. I když se z „velké politiky“ stává politika provinční,

národ nemusí zemřít. Zůstává živ ve své neodcizené kulturní aktivitě menších aglomerací, v tvorbě části umělců a společenských pracovníků, ale i v některých politických akcích veřejnosti.

To, že nějaký národ existuje, poznáme v okamžiku, kdy projevívá nezávislý a specifický postoj. V Česku se tak děje zvláště ve chvílích, kdy se vzepře jednání odnárodněného státu. V polistopadovém období je to patrné například v odporu proti umístění vojenské základny Spojených států na území republiky a v nesouhlasu s předáním státního či obecního majetku církvím. **Radar v Brdech.** Během let, kdy bylo toto téma předmětem domácího politického zápasu, provedlo CVVM celkem 23 šetření. Bylo to období, kdy myšlenku výstavby části Národní protiraketové obrany USA v Česku propagovala mohutná vládní kampaň, která se opírala především o veřejnoprávní sdělovací prostředky. Výzkumy ale ukázaly, že od listopadu 2006 do června 2009 nepřekročil souhlas s postavením radaru v Brdech nikdy 30 %, zatímco nesouhlas neklesl nikdy pod 61 % dotázaných.²⁴

Tzv. církevní restituce. V tomto případě nejsou k dispozici dlouhé datové řady. Lze ale uvést dva výzkumy STEM: v roce 2008 s vládním návrhem na odškodnění církví souhlasilo 24 % dotázaných a proti bylo 76 % respondentů²⁵; v prosinci 2013 označila necelá třetina lidí (30 %) vrácení majetku církvím za spravedlivé. Výslovný souhlas se zákonem o církevních restitucích vyjádřila necelá čtvrtina veřejnosti (22 %).²⁶

Je zřejmé, že v těchto případech se veřejné mínění vzepřelo vládní propagandě. Nepřijalo strategické mýty o raketojaderném nebezpečí hrozícím z Íránu či Severní Koreje. Obdobně se neztotožnilo s propagandistickou tezí, že církvím má být „vrácen majetek ukradený komunisty“, neprokázanou v povaze schváleného zákona.

V těchto názorech a postojích je patrná národní specifika: něco podobného nelze zachytit například mezi Poláky. S určitou nadsázkou se dá mluvit o **národním politickém instinktu.**

V duchu Jungovy psychoanalýzy lze říci, že se jedná o **kolektivní nevědomí, v němž jsou obsaženy nejhrůznější pojmy, mýty a symboly, zděděné po předešlých generacích.** Tyto složky kolektivního nevědomí tvoří psychické procesy a stavy, které nejsou obsaženy ve vědomí individuálních subjektů politického jednání, ale mají aktivní – někdy určující – vliv na chování velkých nestrukturovaných konglomerátů lidí. Toto kolektivní nevědomí „sestává z preexistujících forem, archetypů, jež si lze uvědomit až sekundárně a jež dávají obsahům vědomí pevně vyznačenou formu... Člověk minulosti je v nás živý“, psal Carl Jung ve studii *Archetypy a nevědomí*.²⁷

Z těchto důvodů má **vládní propaganda problémy s českou veřejností: její snahy se rozbíjejí o nevědomé složky národní politické kultury,** které se formovaly v dobách odporu proti cizím vojskům na českém území i v protestu proti církevnímu mamonu a korupci, ale také proti antireformaci či proti katolické podpoře Habsburků. **Národ ve svých obrozeneckých příbězích jako sdílené historické zkušenosti stále žije.**

Jenže i takový národ zemřít může. Ruský historik a etnograf, po rodičích také básník i věčný disident, Lev Gumiljov, přišel s teorií životního cyklu etnosu, který trvá přibližně 1500 let. Kdyby to byla pravda, je budoucnost českých dějin sporná už z důvodu vnitronárodních procesů. Nastartované **dějiny, řečeno s Gumiljovem, vždy poháněli vpřed pasionární lidé.** Tedy jedinci, kteří jsou nadáni nadprůměrnou energií i schopností tvořit ideje, organizovat ostatní a vést je k naplnění nových vizí. A to dokonce i za cenu sebeobětování.

V knize *Od Rusi k Rusku* (2005) Gumiljov ukazuje, jak se pasionarita pozvolna vyčerpává. A jak ve společnosti postupně zaujímají vedoucí postavení subpasionáti, lidé se sníženou hladinou pasionarity. Jejich (sebe)vražedné jednání je spojeno nejen s tím, že „usilují o likvidaci nepokojných pasionátů, ale i pracovitých harmonických osobností“. Etnos se začíná nezvratně rozpadat, přičemž „všude dominují malátní a sobečtí lidé, kteří se řídí konzumní psychologií“.²⁸ Tyto zákonitosti

odvodil Gumiljov z dějin – aniž cokoliv tušil o postsocialistické transformaci v Česku.

V procesech integrace a globalizace nedochází pouze k rozměňování suverenity moderního českého státu. Takto se otvírá i cesta pro novou etnogenezi, která převrství aktuální dělení národů. Osud těch současných pak v mnohém záleží na politické elitě, přičemž značná část té české nechápe povahu národních zájmů. Slábne i národní kultura jako část sociální paměti. A tak **české národní dějiny ztrácejí kontakt s budoucností.**

Poznámky

- ¹ HOLUBEC, Stanislav: *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, s. 133.
- ² MPO ČR: *Teritoriální struktura zahraničního obchodu ČR za leden-listopad 2013*. [cit. 1. února 2014]. Dostupné na: <http://www.mpo.cz/dokument144563.html>
- ³ POHLOVÁ, Karina: *Ročenka agrárního zahraničního obchodu ČR za rok 2012*. (Informační studie č. 110/2013). Praha: Ústav zemědělské ekonomiky a informací, srpen 2013, s. 4 a 35.
- ⁴ MO ČR: *Resortní rozpočet*. [cit. 6. února 2014]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/scripts/detail.php?id=5146>
- ⁵ MO ČR: *Vývoj skutečných počtů osob v resortu MO ČR v letech 1993-2012*. [cit. 6. února 2014]. Dostupné na: <http://www.mocr.army.cz/dokumenty-a-legislativa/fakta/vyvoj-skutecnych-poctu-osob-v-rezortu-mo-cr-v-letech-2011---1993-51566/>
- ⁶ MO ČR: *Přehled hlavních druhů techniky a výzbroje AČR (stav k 1. lednu 2014)*. [cit. 6. února 2014]. Dostupné na: http://www.acr.army.cz/technika-a-vyzbroj/technika/*kopie-1:-prehled-hlavnich-druhu-techniky-a-vyzbroje-acr-stav-k-1--lednu-2014-93167/
- ⁷ MINAŘÍK, Pavel: *Mobilizace 1938*. ATM, 1998/10, s. 6-8. [cit. 1. září 2012]. Dostupné na: <http://armada.vojenstvi.cz/predvalecna/mobilizace/4.htm>
- ⁸ MZV ČR: *Bezpečnostní strategie České republiky 2011*, s. 18. [cit. 1. února 2014]. Dostupné na: http://www.mzv.cz/file/699914/Bezpecnostni_strategie_CR_2011.pdf
- ⁹ MPO ČR: *Výroční zpráva o kontrole vývozu vojenského materiálu, ručních zbraní pro civilní použití a zboží a technologií dvojího užití v České republice za rok 2012*, s. 7 a příloha č. 6. [cit. 6. února 2014]. – download.mpo.cz/get/35863/55209/602908/priloha001.pdf@
- ¹⁰ SIPRI *Yearbook 2013. Summary*, s. 10. [cit. 6. února 2014]. Dostupné na: <http://www.sipri.org/yearbook/2013/files/SIPRIYB13Summary.pdf>
- ¹¹ OLŠOVSKÝ, Rudolf: *Světový obchod a Československo*. Praha: SNPL, 1960, s. 34.
- ¹² *Human Development Report 1994*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1994, s. 55.
- ¹³ CARR, Edward Hallett: *Co je historie?* Praha: Svoboda, 1967, s. 136.
- ¹⁴ Viz PODIVEN: *Češi v dějinách nové doby. (Pokus o zrcadlo)*. Praha: Rozmluvy, 1991.
- ¹⁵ PALACKÝ, František: *Úvahy a projevy*. Praha: Melantrich, 1977, s. 161 a 387.
- ¹⁶ Tamtéž, s. 58 a 61.
- ¹⁷ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel: *Lid a národ. Úvahy a články z let 1845–1851*. Praha: Melantrich, 1981, s. 63–88.
- ¹⁸ VAJTAUER, Emanuel: *Český mythos. Co nám lhaly dějiny*. Praha: Orbis, 1943, s. 48.

- ⁹ HEGEL, Georg W. F.: *Filosofie dějin*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2004, s. 281.
- ²⁰ GOETHE, Johann Wolfgang von: *Faust*. Překlad O. Fischer. Praha: Odeon, 1982, s. 73.
- ²¹ PALACKÝ, František: *Úvahy a projevy*. Praha: Melantrich, 1977, s. 164–165.
- ²² OPAT, Jaroslav: *T. G. Masaryk. Evropan. Světoobčan*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, s. 38.
- ²³ MO: Historie zahraničních misí. [cit. 1. února 2014]. Dostupné na: <http://www.mise.army.cz/historie-misi/historie-zahranicnich-misi-3699/>
- ²⁴ CVVM: *Jak občané hodnotí rozhodnutí vlády USA odstoupit od plánu na vybudování protiraketové radarové základny v ČR?* (30. 11. 2009). [cit. 1. září 2012]. Dostupné na: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100971s_pm91130a.pdf
- ²⁵ *Informace z výzkumu STEM TRENDY 06-2/2008*. [cit. 1. února 2014]. Dostupné na: <http://www.stem.cz/clanek/1586>
- ²⁶ *Informace z výzkumu STEM TRENDY 12/2013*. [cit. 1. února 2014]. Dostupné na: <http://www.stem.cz/clanek/2869>
- ²⁷ JUNG, Carl G.: *Archetypy a nevědomí*. In: *Výbor z díla, sv. II*. Brno, 1999, s. 150 a 154.
- ²⁸ GUMILJOV, Lev Nikolajevič: *Od Rusi k Rusku*. Praha: Dauphin, 2012, s. 19.

Redakční poznámka

FOTOGRAFIE

V knize jsou použity fotografie z archivu České tiskové kanceláře

Na **obálce** je použita fotografie z jednání představitelů vlády ČSSR a delegace Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí 26. listopadu 1989 v Obecním domě.

Vlevo: Václav Havel, Martin Mejstřík, Petr Čepek, Václav Klaus.

V čele stolu: Most Michal Horáček, Michael Kocáb.

Vpravo: Josef Mečl, Marián Čalfa, předseda vlády ČSSR Ladislav Adamec, Alexej Ozarčuk, Vasil Mohorita; za nimi Jindřich Poledník a Oskar Krejčí.

Autor: Karel Mevald

Strana 82: Jednání se zástupci opozice 21. 11. 1989

Autor: neznámý

Strana 86: Václav Havel vchází 28. 11. 1989 do budovy ÚPV

Autor: Libor Hajský

Strana 90: Setkání představitelů vlády ČSSR se zástupci OF a VPN 28. 11. 1989

Autor: Libor Hajský

Strana 101: Tribuna Letenské pláně 26. 11. 1989

Autor: neznámý

Strana 103: Jednání představitelů vlády ČSSR a delegace OF-VPN 6. 12. 1989

Autor: Petr Matička

Strana 109: První tisková konference nového předsedy federální vlády Mariána Čalfy, 10. 12. 1989

Autor: Michal Krumphanzl

Kniha vznikla na základě dříve publikovaných a následně upravených statí a vystoupení:

- **Záhadný Listopad:** původní verze měla podobu vystoupení na konferenci „Rozvoj demokratickej spoločnosti – Slovensko a odkaz novembra 1989“ uspořádané v roce 2008 v Bratislavě. Upraveno s využitím vystoupení na mezinárodním sympoziu Asociace bývalých zpravodajských důstojníků „Problémy zpravodajských služeb v otevřené společnosti“ v roce 2011, které se konalo na Panevropské vysoké škole v Bratislavě. Využit byl rozhovor s Monikou Hořenou pro knihu *Viděno deseti*. (Praha: Futura, Bondy, 2009) plus články *Čína: Konfucius i Marx* (Reflex, 2010/45) a *Revoluce očima poraženého* (Reflex, 2009/46).
- **Pohled ze Strakovyky:** původní verze byla publikována v týdnech Ekonom a Slovo v roce 1999; následně v Britských listech. Tomuto seriálu ovšem předcházela kniha *Proč to prasklo. Hovory o demokracii a „sametové revoluci“* (Praha: Trio, 1991) a dvanáctidílná série článků v českém týdeníku Tvorba a ve slovenském deníku Pravda počátkem roku 1991 (později publikovaném jako příloha pod názvem *Proč to prasklo?* v českém časopisu Mosty, 1991/28–29).
- **Desatero o polistopadové svobodě a mravnosti:** původní verze byla publikována v týdeníku Literární noviny 2011/24; následně v Britských listech, na portálu Slovo atd. Využito bylo i vystoupení na konferenci „Korupční prostředí v ČR – geneze, závazky, strategie“, kterou v roce 2012 uspořádala Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha (část vystoupení vyšla v týdeníku Literární noviny 2012/49; následně v Britských listech, na portálu Slovo atd.) a na konferenci „Sociálna nesloboda“, kterou v roce 2012 uspořádala Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Katedra rómskych štúdií, Bratislava (část vyšla v týdeníku Literární noviny 2012/13; následně v Britských listech, na portálu Slovo atd.).
- **Konec českých dějin:** Zpracováno podle vystoupení na konferenci „Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete“, kterou uspořádal Ekonomický ústav SAV v září 2012 v Bratislavě (část vystoupení vyšla v týdeníku Literární noviny 2012/43; následně v Britských listech, na portálu Slovo atd.).

SAMETOVÁ REVOLUCE

Knihla přináší osobní svědectví přímého účastníka převratných událostí, které před čtvrt stoletím vedly ke změně režimu v Československu. Protože se jedná o vzpomínání politologa, v knize je patrná snaha nalézt příčiny revolučních změn, ale i jejich důsledky směřující k dnešku. Dvacet pět let po revolučních změnách roku 1989 se autor pokouší připomenout konkrétnost událostí i emoce oněch dnů. Staví hráz legendám a mýtům tím, že se pokouší podnítit otevřenou diskusi.

Oskar Krejčí (*1948) byl v době sametové revoluce poradcem předsedy federální vlády Ladislava Adamce a poté Mariána Čalfy. Podílel se na přípravě jednání vlády s opozicí. Je autorem projevu, kterým byl v prosinci 1989 ve Federálním shromáždění ČSSR navržen na prezidenta Václav Havel. Připravoval programové prohlášení vlády národního porozumění a byl hlavním redaktorem programového prohlášení federální vlády vzešlé z voleb roku 1990. Publikoval téměř třicet knih a více než tisíc dvě stě článků a studií.

